

МОДЕЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

В. Залізко, П. Кухта

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка
03022, м. Київ, вул. Васильківська, 90 А
e-mail: kukhta@ua.fm, zwd@ukr.net*

Проаналізовано сучасні економіко-математичні моделі, необхідні для дослідження стану інноваційного розвитку національної економіки, а також висвітлено міжнародний досвід використання лінійного та динамічного моделювання, зокрема, щодо оцінювання ефективності інноваційних бізнес-проектів. Наведено переваги використання комбінації елементів сплайн-прогнозування та нейромережевого програмування. Вказано доцільність формування нових взаємозв'язків елементів в інноваційній системі “школа–університет–інновації–бізнес”, що дасть змогу прискорити перехід до інформаційного суспільства, в якому діяльність освіти й науки орієнтовано на зміцнення національної безпеки за допомогою ІТ-технології та когнітивних інструментів.

Ключові слова: інноваційний розвиток, моделювання, національна економіка, інформаційне суспільство, когнітивні інструменти, сплайн-прогнозування.

Актуальність дослідження різних моделей інноваційного розвитку економіки України в умовах формування інформаційного суспільства ґрунтуються на припущенні, що у сучасних соціоекономічних прогнозах стану національної економіки все більшу роль відіграє рівень інноваційного забезпечення. При цьому роль української науки має вирішальне значення у формуванні інноваційного потенціалу країни, оскільки відсутність (стрімке зменшення) власних досліджень, які отримали значний позитивний комерційний ефект, підштовхує країну до використання технологій інших держав, що знижує рівень національної безпеки України.

Серед науковців, які досліджували різні моделі інноваційного розвитку економічних систем, варто відзначити праці класиків: Й. Шумпетера (закладено аксіоматику теорії інноваційного розвитку [16]), Б. Санто (розглянуто інновації як локомотив економічного розвитку [13]), Б. Твіса (сформовано принципи управління науково-технічними новаціями [15]) та ін. Серед сучасних дослідників варто виокремити публікації, які містять елементи інноваційної парадигми розвитку економіки України [7; 8; 11], а також роботи, які пропонують унікальні інноваційні моделі прискореного розвитку окремих галузей та національної економіки загалом [1; 2; 5; 12; 17; 18], але в цих публікаціях не було достатньо розкрито роль і можливості сучасного економіко-математичного апарату.

Мета статті полягає у висвітленні існуючих моделей інноваційного розвитку економіки України із залученням сучасного економіко-математичного інструментарію та комп'ютерного програмного забезпечення задля інформаційно-технологічної й управлінсько-організаційної розбудови економіки України.

У попередніх дослідженнях встановлено “...неоднозначні результати структурних перетворень в Україні свідчать, що система регуляторів, які знаходяться в розпорядженні держави, застосовується непослідовно, недостатньо заохочує швидкий і поступальний розвиток виробничої сфери, технічне вдосконалення підприємств, зменшення матеріало- й енергоємності виробництва, а необхідність підтримки та активізації інноваційно-інвестиційної діяльності не усвідомлена як найважливіший пріоритет у розвитку національної економіки” [6].

На нашу думку, однією з причин, чому в Україні не створено передумов для одержання якісних результатів процесів структурної перебудови економіки, є низький рівень використання макро- та мікросимуляційних моделей, які б дали змогу спрогнозувати наслідки від впровадження податкових змін, а також прийняття різних законодавчих ініціатив. Яскравим позитивним прикладом для наслідування принципів макроекономічного моделювання економічних процесів у державних і недержавних установах може слугувати досвід Норвегії, США та Канади, які вже десятки років уміло використовують моделі Тінбергена, Клейна, Клейна-Гольдбергера, Уартона та ін. [3; 4].

Наведемо коротку характеристику існуючих підходів до моделювання інноваційних процесів, які на першому етапі починаються комплексною оцінкою відносних відхилень відповідних показників інноваційного розвитку від їх найкращих (оптимальних або бажаних) значень.

Одним із перших, хто застосував фізичну теорію систем динамічних моделей під час аналізу економічних процесів, був Нобелівський лауреат Я. Тінберген. Наведена ним формалізація бізнес-процесів та інноваційних циклів відкрила нові можливості для моделювання в макросистемах. З огляду на те, що у сучасній економіці інновації є основним драйвером розвитку, згідно з принципами Я. Тінбергена "...якщо урядові органи мають п цільових показників, то їх можливо досягти при наявності п лінійно незалежних інструментів, але на практиці для отримання бажаних результатів не достатньо тільки лінійної незалежності ефектів впливу інструментів на цілі. Тому політичні інструменти повинні бути такої ефективності та незалежності, щоб з їх допомогою можна було досягти реальних цілей макроекономічної політики" [3]. Для висвітлення процесів інноваційного розвитку національної економіки потрібно модифікувати модель Я. Тінбергена, що зроблено Г. Тейлом, який увів систему оптимізації функцій добробуту та витрат і врахував їх нелінійні властивості. Як наслідок, модель Тінбергена-Тейла отримала важливі кількісні та якісні інструменти, які потім вдосконалено у моделі Клейна-Гольдбергера, що позитивно проявила себе у США під час річних спостережень із фіксованими значеннями податкового навантаження, а всі економічні та інноваційні показники описувалися за допомогою 10–20 стохастичних рівнянь і співвідношень.

Однак стрімкий розвиток інноваційних технологій, які анонсуються набагато частіше, ніж раз на рік, викликали потребу розробити модель Уартона, яка логічно продовжує дослідження Клейна-Гольдбергера і дає змогу виконувати аналогічні розрахунки на основі квартальних показників, що уможливають складання короткострокового прогнозу. Модель Уартона містить у чотири рази більше рівнянь, ніж у попередніх моделях, і по суті в ній закладено чітку тенденцію до максимізації матриці рівнянь та їхніх змінних коефіцієнтів, що дало змогу точніше відтворювати коливання інноваційної та економічної активності досліджуваних явищ [3; 4].

Наступною спільною економетричною розробкою Федерального резервного бюро, Міністерства зовнішньої торгівлі США та Пенсильванського університету стала модель MPS, яка містить понад 100 рівнянь і призначена для щоквартальної оцінки економічного впливу альтернативних варіантів монетарної політики.

Таким чином, варто зазначити, що проаналізовані моделі побудовано на кейнсіанському теоретичному підґрунті. Це, зокрема, дало змогу зазначені економетричні моделі активно використовувати під час проведення офіційних прогнозів рівня економічного розвитку США. При цьому в контексті моделювання інноваційного розвитку економіки України доцільно навести класифікацію факторів впливу (табл. 1).

У результаті інтеграції кейнсіанської, неокласичної та монетарної наукових економічних течій реалізовано наймасштабнішу американську економетричну систему моделювання DRI, яку структурували на кількох рівнях, що поєднують десять секторів. Не заглиблюючись у решту методів економіко-математичного моделювання, зауважимо важливість розвитку нових методів моделювання, побудованих на використанні комбінації елементів сплайн-прогнозування та нейромережевого програмування. На нашу думку, цей спосіб моделювання інноваційного розвитку економіки України раціонально використовує поєднання теорії апроксимації функцій через кусково-поліноміальні системи апроксимантів (сплайнів) та когнітивний інструментарій

імітаційного моделювання, який для обробки статистичної інформації використовує явища, аналогічні до нейронних зав'язків у живих організмах.

Таблиця 1

**Класифікація факторів моделювання інноваційного розвитку
національної економіки України**

№	ФАКТОРИ	
	Ендогенні	Екзогенні
1	Державні заходи щодо сприяння кредитуванню інноваційних проєктів	1 Співпраця з іноземними юридичними особами та міжнародними фінансовими організаціями
1.1	Частка компенсації за рахунок коштів Державного бюджету України (рівень відсоткової ставки за кредитами комерційних банків інноваційних проєктів та програм)	1.1 Участь у найбільших програмах Європейського Союзу, спрямованих на фінансування досліджень та інноваційних розробок. У першу чергу в проєкті "Горизонт 2020" (Horizon 2020) з бюджетом 80 млрд євро
1.2	Впровадження систем підтримки, у тому числі податкової, спрямованої на розвиток в Україні п'ятого та шостого технологічних укладів	1.2 Галузева міжнародна співпраця, зокрема, через міжнародний проєкт "Європортал", який містить більше 20 проєктів
2	Активізація залучення молоді до науково-дослідної роботи, скорочення строків і збільшення результативності від практичних впроваджень досягнень освіти і науки. Спрямування взаємоузгоджених дій наукових організацій, закладів освіти, промислових підприємств та інших суб'єктів на задоволення потреб внутрішнього ринку	2 Інтенсифікація розроблення та виробництво наукомісткої конкурентоспроможної та експортноорієнтованої продукції. Нарощування експортного потенціалу
2.1	Розширення мережі дослідницьких університетів за рахунок передачі галузевими міністерствами у підпорядкування Міністерству освіти і науки України всіх науково-дослідних інститутів	3 Спрямування взаємоузгоджених дій наукових організацій, закладів освіти, промислових підприємств та інших суб'єктів на задоволення потреб зовнішніх ринків
2.2	Збільшення фінансування університетських науково-дослідних частин та технопарків	4 Грантова діяльність з ЄС, США та іншими розвиненими країнами
2.3	Захист майнових прав дослідницьких університетів, наукових установ і організацій різних форм власності. Збільшення асигнувань на науку у відсотках до ВВП з урахуванням інфляції	4.1 Грантова діяльність у межах європейського проєкту East Invest, що реалізується консорціумом під керівництвом Асоціації торгово-промислових палат Європи (Eurochambres)
2.4	Створення регіональних фінансово-кредитних установ та інноваційних фондів	4.2 Активізація співпраці з Європейською мережею підприємств (European Enterprise network, EEN), яка є найбільшою в Європі
2.5	Розробка на рівні ОТГ науково-технічних та інноваційних програм з реалізації пріоритетних напрямів інноваційної діяльності	4.3 Реалізація спільної діяльності з Європейською комісією у межах "Конкурентоспроможності підприємств малого та середнього бізнесу (COSME)"
3	Відновлення податкових пільг для окремих територій та громад. Створення спеціальних економічних зон, бізнес-інкубаторів та інших інноваційних структур	4.4 Активізація договірно-правової співпраці українсько-китайського та українсько-канадського міжрегіонального співробітництва

Джерело: сформовано авторами на основі [3; 9].

З огляду на потребу у розробці "... державної програми прогнозування науково-технологічного та інноваційного розвитку України" [9], варто провести групування класів змін відповідних динамічних рядів інноваційних показників, описавши їх основним апроксимантом – сплайн-функцією, яка повторює опуклість початкових значень рядів і проходить на найменшій відстані від них. При цьому складність проведення математичних розрахунків досить ефективно вирішується за допомогою наступного пакету комп'ютерних програм (табл. 2).

Таблиця 2

Ранжування комп'ютерних програм, необхідних для нейромережевого моделювання з використанням сплайн-апроксимантів

Ранг	Назва продукту
1	1.1. Інструментальна система для розробки нейромереж NeuroShell 1.2. Бібліотека для розробки застосування NeuroWindows 1.3. Програма оптимізації з використанням генетичних алгоритмів GeneHunter
2	SPSS & STATISTIKA Neural Networks (містять статистичні методи та генетичний алгоритм, а також усі види нейромереж)
3	Neural Connection 2.0 (включає в себе систему прогнозів і класифікацію, що ґрунтується на методах нейромереж)
4	Braincel (виконується тест мережі на тестовому наборі даних)

Джерело: сформовано авторами на основі [3].

Спираючись на офіційні підходи щодо розрахунку інтегральних регіональних індексів економічного та інноваційного розвитку, зазначені у [10], варто розширити офіційну тріаду "наука–інновації–бізнес" і сформувати нові взаємозв'язки елементів у системі "школа–університет–інновації–бізнес", оскільки саме в загальноосвітніх закладах можливо закласти підґрунтя, необхідне для переходу до інформаційного суспільства.

Таким чином, в умовах децентралізації влади надзвичайно важливо проводити виважену регіональну інноваційну політику в напрямі забезпечення рівномірного економічного процвітання держави, що майже неможливо зробити без моделювання інноваційного розвитку національної економіки із залученням сучасного економіко-математичного інструментарію та комп'ютерного програмного забезпечення.

Тому в подальших дослідженнях доцільно провести інтегральне оцінювання регіонального рівня інноваційного розвитку України на основі гібридних методів моделювання нечітких нейронних мереж із використанням сплайн-апроксимантів. Можливості проведення сплайн-аналізу всіх інноваційних процесів через візуалізацію прогнозової динаміки кожного статистичного індикатора та утворення узагальненого інтегрального індексу дадуть змогу ухвалювати управлінські рішення стосовно мінімізації соціально-економічних та фінансових ризиків, а також уможливллять отримання адекватних кількісних та якісних оцінок загального рівня інноваційності в країні.

Список використаної літератури

1. Гриньов А. В. Економіко-організаційна модель управління інноваційною діяльністю на машинобудівному підприємстві на основі логістичного підходу / А. В. Гриньов, І. А. Кабанець // Наука й економіка. – 2014. – № 2 (34). – С. 197–206.
2. Диленко В. А. Экономико-математическое моделирование инновационных процесов : монография / В. А. Диленко ; – 2-е изд., измененное и доп. – Одесса : Феникс, 2013. – 348 с.
3. Залізко В. Д. Моделювання економічної безпеки підприємств: навч. посіб. / В. Д. Залізко, В. В. Гурочкіна. – Ірпінь : Університет ДФС України, 2018. – 188 с.
4. Замятин М. М. Макроэкономическая модель Клейна-Гольдбергера, прямые иностранные инвестиции Норвегии 1980–2010 [Електронний ресурс] / М. М. Замятин // МСНВ. – 2015. – № 4–1. – Режим доступу: <http://www.eduherald.ru/ru/article/view?id=12618>

5. Кирина Л. В. Моделирование инновационных процессов / Л. В. Кирина, Л. А. Астанина // Вестник Новосибирского государственного университета. Серия: социально-экономические науки. – 2008. – № 2. – Т. 8. – С. 103–108.
6. Кухта П. В. Перспективи структурної перебудови економіки України / П. В. Кухта // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2013. – № 145. – С. 46–49.
7. Онікієнко В. В. Інноваційна парадигма соціально-економічного розвитку України : монографія / В. В. Онікієнко, Л. Н. Ємельяненко, І. В. Терон; за ред. В. В. Онікієнка. – К. : РВПС України НАН України, 2006. – 480 с.
8. Петрова І. Л. Інноваційна діяльність: стимули і перешкоди : монографія / І. Л. Петрова, Т. І. Шпильова, Н. П. Сисоліна. – К. : Дорадо, 2010. – 320 с.
9. Про дотримання законодавства щодо розвитку науково-технічного потенціалу та інноваційної діяльності в Україні : Постанова Верховної Ради України № 1786-IV від 16.06.2004 // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 43–44. – 494 с.
10. Про затвердження Методики розрахунку інтегральних регіональних індексів економічного розвитку : Наказ Держкомстат № 114 : від 15.04.2003 [Електронний ресурс] // Закони України. – Режим доступу : <http://uazakon.com>
11. Регіональні інноваційні системи України: стан формування та розвитку в умовах інтеграційних процесів : монографія / за ред. д-ра екон. наук, проф. Л. І. Федулової. – К. : Ін-т екон. та прогнозув. НАНУ. – 2013. – 724 с.
12. Рогоза М. Є. Вибір ефективної стратегії інноваційного розвитку засобами теорії графів / М. Є. Рогоза, К. Ю. Вергал // Економіка: проблеми теорії та практики : зб. наук. праць : в 4 т. – Вип. 235, Т. III. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2008. – 272 с.
13. Санто Б. Инновация как средство экономического развития / Б. Санто ; [пер. с венг.] ; общ. ред. и вступ. Б. В. Сазонова. – М. : Прогресс, 1990. – 296 с.
14. Сухарев О. С. Институциональная экономика: теория и политика / О. С. Сухарев // Ин-т экономики. – 2008. – М. : Наука. – 863 с.
15. Твисс Б. Управление научно-техническими нововведениями / Б. Твисс. – М. : Экономика, 1989. – 271 с.
16. Шумпетер Й. А. Теория экономического развития / Й. А. Шумпетер. – М. : Директ-Медиа, 2007. – 400 с.
17. Zalizko V. D. Representative Model of Economic Development for an Agricultural Enterprise in the Context of Socioeconomic Rural Space Formation / V. D. Zalizko // Montenegrin Journal of Economics. – 2017. – Vol. 13, № 3. – Pp. 53–62.
18. Kim W. Blue Ocean Strategy: How to Create Uncontested Market Space and Make the Competition Irrelevant / W. Kim, R. Mauborgne. – Boston : Harvard Business School Press, 2005. – 256 p.

References

1. Grinyov, A. V., & Kabanets, I. A. (2014). Ekonomiko-orhanizatsijna model' upravlinnia innovatsijnoiu diial'nistiu na mashynobudivnomu pidprijemstvi na osnovi lohistychnoho pidkhodu [Economic and Organizational Management Model of the Logistics-based Control Over Innovations at an Engineering Enterprise]. *Nauka j ekonomika – Science and Economics*, 2 (34), 197-206 [in Ukrainian].
2. Dilenko, V. A. (2013). *Jekonomiko-matematicheskoe modelirovanie innovacionnyh processov [Economic and Mathematical Modeling of Innovation Processes]*. (2nd ed., rev.). Odessa: Feniks [in Russian].
3. Zalizko, V. D., & Hurochkina, V. V. (2018). *Modeliuvannia ekonomichnoi bezpeky pidprijemstv [Modeling the Economic Security of Enterprises]*. Irpin: Universytet DFS Ukrainy [in Ukrainian].
4. Zamjatin, M. M. (2015). Makrojekonomicheskaja model' Klejna-Gol'dbergera, prjamye inostrannye investicii Norvegii 1980–2010 [Klein-Goldberger Macroeconomic Model, Norway's Foreign Direct Investment 1980–2010]. *Mezhdunarodnyj studencheskij nauchnyj vestnik – International Student Scientific Bulletin*, 4–1. Retrieved from <http://www.eduherald.ru/ru/article/view?id=12618> [in Russian].
5. Kirina, L. V., & Astanina, L. A. (2008). Modelirovanie innovacionnyh processov [Modeling Innovation Processes]. *Vestnik Novosibirskogo gosudarstvennogo universiteta. Serija: social'no-jekonomicheskie nauki – Bulletin of Novosibirsk State University. Series: Social and Economic Sciences*, no. 2, vol. 8, 103-108 [in Russian].
6. Kukhta, P. (2013). Perspektyvy strukturnoi perebudovy ekonomiky Ukrainy [Perspectives of the Structural Economic Reorganization in Ukraine]. *Visnyk Kyivs'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika – Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics*, 145, 46-49 [in Ukrainian].

7. Onikiienko, V. V., Yemel'ianenko, L. N., & Teron, I. V. (2006). *Innovatsijna paradyhma sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku Ukrainy [Innovative Paradigm of Socio-economic Development of Ukraine]*. V. V. Onikiienko (Ed.). Kyiv: RVPS Ukrainy NAN Ukrainy [in Ukrainian].
8. Petrova, I. L., Shpyl'ova, T. I., & Sysolina, N. P. (2010). *Innovatsijna diial'nist': stymuly i pereshkody [Innovative Activity: Incentives and Obstacles]*. Kyiv: Dorado [in Ukrainian].
9. Pro dotrymanna zakonodavstva schodo rozvytku naukovo-tekhnichnoho potentsialu ta innovatsijnoi diial'nosti v Ukraini : Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy № 1786-IV vid 16.06.2004 [About Observance of Legislation on Development of Scientific and Technical Potential and Innovation Activity in Ukraine. Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine, № 1786-IV, 16.06.2004]. (2004). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy –Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*, 43-44 [in Ukrainian].
10. Pro zatverdzhennia Metodyky rozrakhunku intehral'nykh rehional'nykh indeksiv ekonomichnoho rozvytku : Nakaz Derzhkomstat № 114 vid 15.04.2003 [On Approval of the Methodology for Calculation of Integral Regional Indices of Economic Development: The Order of the State Statistics Committee]. (2003). *Zakony Ukrainy – Laws of Ukraine*. Retrieved from <http://uazak.com> [in Ukrainian].
11. Fedulova, L. I. (Ed.). (2013). *Rehional'ni innovatsijni systemy Ukrainy: stan formuvannia ta rozvytku v umovakh intehratsijnykh protsesiv [Regional Innovation Systems of Ukraine: the State of Formation and Development in the Context of Integration Processes]*. Kyiv: In-t ekon. ta prohnozuv. NANU [in Ukrainian].
12. Rohoza, M. Ye., & Verhal, K. Yu. (2008). Vybir efektyvnoi stratehii innovatsijnoho rozvytku zasobamy teorii hrafiv [Choosing an Effective Innovation Development Strategy Using Graph Theory]. *Ekonomika: problemy teorii ta praktyky – Economics: Problems of Theory and Practice*, № 235 (Vols. 1-4), vol. III. Dnipropetrovsk: DNU [in Ukrainian].
13. Santo, B. (1990). *Innovacija kak sredstvo jekonomicheskogo razvitija [Innovation as a Means of Economic Development]*. (Trans. from Hungarian). B.V. Sazonov (Ed.). Moscow: Progress [in Russian].
14. Suharev, O. S. (2008). *Institucional'naja jekonomika: teorija i politika [Institutional Economics: Theory and Politics]*. Moscow: Nauka [in Russian].
15. Tviss, B. (1989). *Upravlenie nauchno-tehnicheskimi novovvedenijami [Management of Scientific and Technical Innovations]*. Moscow: Jekonomika [in Russian].
16. Schumpeter, J. A. (2007). *Teorija jekonomicheskogo razvitija [The Theory of Economic Development]*. Moscow: Direkt-Media [in Russian].
17. Zalizko, V. D. (2017). Representative Model of Economic Development for an Agricultural Enterprise in the Context of Socioeconomic Rural Space Formation. *Montenegrin Journal of Economics*, vol. 13, № 3, 53-62.
18. Kim, W., & Mauborgne, R. (2005). *Blue Ocean Strategy: How to Create Uncontested Market Space and Make the Competition Irrelevant*. Boston : Harvard Business School Press.

Стаття надійшла до редколегії 14.01.2019

Прийнята до друку 13.03.2019

MODELING INNOVATIVE DEVELOPMENT OF UKRAINE'S ECONOMY: THEORETICAL ASPECTS

V. Zalizko, P. Kukhta

Taras Shevchenko National University of Kyiv
03022, Kyiv, Vasylykivska Street, 90 A
e-mail: kukhta@ua.fm, zwd@ukr.net

This paper provides detailed analyzes the modern economic and mathematical models necessary for studying the state of innovative development of the national economy, and also details the international experience of using linear and dynamic modeling, in particular, in assessing the efficiency of innovative business projects. The classification of factors of innovative development modeling of the national economy of Ukraine is generalized. The advantages of using a combination of elements of spline-prognostication and neural network programming are presented. The ranking of computer programs necessary for neural simulation using spline-approximants is presented. The new interconnections of elements in the innovative system “school–university–innovation–business”, has

been formed, which will accelerate the transition to an information society in which the activities of education and science are focused on strengthening national security through IT-technology and cognitive instruments. It is stated that in conditions of power decentralization it is extremely important to carry out a balanced regional innovative policy in the direction of providing an even economic prosperity of the state, which is almost impossible to do without innovative development modeling of the national economy using modern economic and mathematical tools and computer software. It is found that at present it is efficient to carry out an integrated assessment of regional level of innovative development of Ukraine on the basis of hybrid methods of fuzzy neural network modeling using spline-approximants. The possibilities of conducting a spline analysis of all innovative processes through visualization of the forecast dynamics of each statistical indicator and the formation of a generalized integral index will enable to make managerial decisions regarding minimization of socio-economic and financial risks, and also enable to receive adequate quantitative and qualitative assessments of general level of innovation in the country.

Key words: innovation development, modeling, national economy, information society, cognitive instruments, spline-prognostication.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ОБЛІКОВОЇ ПОЛІТИКИ ТА ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

О. Замасло

*Львівський національний університет імені Івана Франка
79008, м. Львів, проспект Свободи, 18
e-mail: ozamaslo@econom.lnu.edu.ua*

Досліджено питання щодо сутності облікової політики та її складових, виходячи з міжнародних та національних стандартів бухгалтерського обліку. Також висвітлено значення облікової політики, як базового документа, що забезпечує належну організацію обліку діяльності підприємства згідно з потребами чинного законодавства і управління бізнес-процесами. Виявлено проблемні питання нормативно-правового регулювання облікової політики в Україні, розроблено рекомендації з їх усунення. Обґрунтовано шляхи удосконалення облікової політики відповідно до вимог МСФЗ.

Ключові слова: облік, облікова політика, наказ про облікову політику, метод, суттєвість, фінансова звітність, поріг суттєвості.

Ефективність ведення обліку на вітчизняних підприємствах залежить від рівня його організації. Розвиток ринкових відносин в Україні, специфіка різних форм господарювання та розширення економічних зв'язків вітчизняних підприємств з іноземними партнерами вимагають розробки облікової політики, яку підприємство визначає самостійно з урахуванням положень чинного законодавства й стандартів обліку.

В сучасних умовах правового регулювання, коли вітчизняне законодавство створює необхідні юридичні підстави для ведення підприємствами господарської діяльності, визначає обов'язковість її відображення в системі бухгалтерського обліку на основі встановлених принципів, а також уможливає вільний вибір суб'єктам господарювання методів ведення бухгалтерського обліку, на мікроекономічному рівні виникає необхідність розробки методики обліку, яка найбільш повною мірою відповідає особливостям їх діяльності. Мова йде про обґрунтований вибір правил, способів та прийомів ведення обліку, які мають на меті забезпечувати суцільний обліковий процес та всебічно відображати ідеологію діяльності кожного підприємства.

Методи та організація ведення обліку на підприємствах України в ринкових умовах господарювання визначаються його обліковою політикою. Від вибору методів ведення обліку, які будуть застосовуватися в обліковому процесі, залежатиме розмір витрат, доходів, активів, зобов'язань та інших об'єктів обліку, що в свою чергу безпосередньо впливає на економічний стан підприємства, його конкурентоспроможність. З огляду на це, питання розробки обґрунтованої облікової політики є актуальним та формує зацікавленість науковців і практиків.

Зокрема, таким питанням присвячені праці Т. В. Барановської, Ф. Ф. Бутинця, Т. В. Войтенко, Г. Г. Кірейцева, В. А. Кулик, М. С. Пушкаря та ін. У роботах цих провідних науковців проаналізовано підходи до розробки облікової політики підприємств, розкрито зміст її окремих складових частин, проаналізовано доцільності вибору тих чи інших методів обліку різних економічних об'єктів тощо.

Теоретико-методичні проблеми щодо формування облікової політики вітчизняних підприємств та організацій, незважаючи на значні здобутки в цій сфері, залишаються дискусійними та знаходять широке висвітлення в науково-практичній літературі. Незважаючи на велику кількість

робіт, в яких висвітлені проблеми з регламентації облікового процесу, окремі питання щодо формування облікової політики підприємства залишаються дискусійними і не розв'язані остаточно.

Метою дослідження є виявлення основних проблем, які виникають при формуванні облікової політики суб'єктами господарювання та проведення узагальнення актуальних питань щодо її подальшого удосконалення.

Термін “облікова політика” увійшов у використання з часу прийняття Міжнародного стандарту бухгалтерського обліку 1 “Розкриття облікової політики” [11]. У вітчизняному законодавстві поняття “облікова політика” закріплено у Законі України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні” [15] (далі – Закон № 996).

У таблиці 1 наведено визначення поняття “облікова політика”, надані різними авторами.

Таблиця 1

Підходи до визначення поняття “облікова політика”

Автор, джерело	Визначення поняття “облікова політика”
Закону України “Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні”, [15]	Сукупність принципів, методів і процедур, що використовуються підприємством для складання та подання фінансової звітності
МСБО 8 “Облікові політики, зміни в облікових оцінках та помилки”, [12]	Це певні принципи, основи, умови, правила і практика, прийняті компанією для підготовки і надання фінансової звітності
Ф. Ф. Бутинець [3]	Не просто сукупність способів ведення обліку, обраних відповідно до умов господарювання, а й вибір методики обліку, яка дає змогу використовувати різні варіанти відображення фактів господарського життя
В. А. Кулик, [8]	Система способів ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності, що використовується підприємством для інформаційного забезпечення прийняття економічних рішень та передбачає найбільш достовірне відображення фактів господарської діяльності
М. С. Пушкар та М. Т. Щирба, [17]	Механізм управління обліком, який здійснюють на основі вибору та розробки суб'єктом господарювання способів (варіантів), правил і процедур щодо організації та методики ведення обліку, складання і подання звітності виходячи з загальноприйнятих принципів та із специфіки діяльності підприємства для отримання повної, об'єктивної, достовірної і неупередженої інформації з метою прийняття зацікавленими особами обґрунтованих управлінських рішень
Т. В. Войтенко, [4]	Обрана підприємством, з урахуванням встановлених норм та особливостей, методологію бухгалтерського обліку, яка спрямована на досягнення його цілей та завдань та використовується з метою забезпечення надійності фінансової звітності та якісної системи управління
Л. Г. Ловінська [9]	Сукупність принципів, методів і процедур, що використовуються суб'єктом господарювання для ведення обліку, складання та подання звітності
В. Г. Швець [18]	З одного боку, сукупність прийомів і методів, за допомогою яких здійснюють керівництво бухгалтерським обліком в Україні в особі уповноважених на те законодавчих та виконавчих органів влади, з іншого – сукупність конкретних методів і способів організації та форм бухгалтерського обліку, прийнятих підприємством на підставі загальних правил і особливостей господарської діяльності
Т. В. Барановська [1]	Методологія, обрана підприємством
М. Т. Білуха [2]	Спосіб ведення облікового процесу

Джерело: складено автором за [1; 2; 3; 4; 8; 9; 12; 15; 17; 18].

З таблиці 1 бачимо, що у вітчизняній літературі поняття “облікова політика” трактують порізно, що свідчить про відсутність єдиної думки науковців із цього приводу. Однак усі розглянуті визначення не враховують впливу обраних принципів, методів і процедур, що використовуються підприємством для ведення обліку, на величину основних показників підприємства. Вибір способу і форми ведення бухгалтерського обліку забезпечує оптимізацію витрат і, як наслідок, впливає на результативність господарської діяльності. Тому від облікової політики може також залежати безпосередньо й ефективність діяльності підприємства.

Існує значна залежність управлінських рішень від якості бухгалтерської інформації, тому основною метою при розробці та впровадженні на підприємстві облікової політики має стати формування повної, достовірної та неупередженої інформації. Відображають в обліковій політиці тільки ті принципи і методи обліку та оцінки, які передбачають декілька варіантів обліку на вибір підприємства або щодо яких є невизначеність.

Наприклад, П(С)БО 7 передбачає п'ять методів нарахування амортизації основних засобів. В обліковій політиці якраз і фіксують обраний підприємством метод обліку. Головне призначення облікової політики – обрати найоптимальніший варіант методики ведення обліку на своєму підприємстві.

Облікова політика сприяє посиленню обліково-аналітичних функцій в управлінні підприємством, дає змогу оперативно реагувати на зміни, що відбуваються у виробничому процесі. Відповідно до законодавчих вимог підприємство самостійно визначає власну облікову політику, при цьому ступінь його свободи регламентується регламентацією обліку на державному рівні.

Облікова політика сприяє посиленню обліково-аналітичних функцій в управлінні підприємством, дає змогу оперативно реагувати на зміни, що відбуваються у виробничому процесі. Відповідно до законодавчих вимог підприємство самостійно визначає власну облікову політику, при цьому ступінь його свободи регламентується регламентацією обліку на державному рівні.

При складанні розпорядчого документу щодо облікової політики виникає багато питань, які можуть бути вирішені лише за умови чіткого розуміння значення облікової політики, її місця у системі обліку, взаємодії із іншими елементами, врахування факторів, що на неї впливають.

Формалізація облікової політики здійснюється за допомогою таких носіїв інформації, як наказ, положення, організаційно-розпорядчі документи та інша внутрішня документація. За формою облікова політика має вигляд наказу керівника підприємства, на підставі якого затверджується Положення про облікову політику підприємства, безпосередній контроль за виконанням вимог, якого покладається на головного бухгалтера підприємства.

Облікова політика може бути змінена, як правило, з початку року. Інакше кажучи, прямої норми, яка зобов'язує підприємство змінювати облікову політику щороку, та й ще на його початку, чинне законодавство не містить. Є лише доцільність, оскільки базовим звітним періодом для складання фінансової звітності є календарний рік. Більше того, не вважається зміною облікової політики її встановлення для певних подій і операцій.

Отже, ми маємо визначити зміст розпорядчого документа про облікову політику підприємства, умови, за яких її можна змінювати. Підприємство самостійно визначає свою облікову політику. Причому, як визначено в п. 5 ст. 8 Закону № 996, за погодженням із власником (власниками) або уповноваженим ним органом (посадовою особою) відповідно до установчих документів.

Зауважимо, що в економічній літературі виділяють декілька видів облікової політики, а саме: облікова політика для цілей фінансового обліку; облікова політика для цілей оподаткування та облікова політика для цілей управлінського обліку.

У діяльності суб'єктів господарювання постійно відбуваються зміни стосовно чи то нововведень у законодавстві, чи то економічної ситуації в країні. Водночас зміни можуть бути й усередині підприємства. До внутрішніх змін можна включити розширення або згортання виробництва, зміну виду діяльності тощо. Усі ці події – як внутрішні, так і зовнішні – впливають і на облікову політику підприємства, а в окремих випадках спричиняють потребу в її зміні.

Один із принципів бухобліку – “послідовність” – передбачає постійне (з року в рік) застосування підприємством обраної облікової політики. Дотримання цього принципу є передумовою зіставності, яка відповідно до п.п. 4, 5 НП(С)БО 1 “Загальні вимоги до фінансової

звітності” (далі – НП(С)БО 1) є якісною характеристикою фінансової звітності, що дозволяє користувачам порівнювати:

- фінансові звіти підприємства за різні періоди;
- фінансові звіти різних підприємств.

Тому, щоб не порушити можливості зіставності фінзвітності, ст. 4 Закону № 996 та п. 6 р. III НП(С)БО 1 наполягають на тому, аби зміна облікової політики була обґрунтованою.

У Законі про бухоблік (ст. 4) прописано, що зміна облікової політики можлива лише у випадках, передбачених національними стандартами. Такі випадки визначені в п. 9 П(С)БО 6 “Виправлення помилок і зміни у фінансових звітах” (далі – П(С)БО 6), а також у п. 3.3 р. III Методичних рекомендації щодо облікової політики підприємства № 635 (далі – Методичних рекомендацій № 635).

Так, облікова політика може змінюватися у випадках, якщо:

- змінюються на підприємстві статутні вимоги;
- змінюються вимоги органу, який здійснює держрегулювання методології бухобліку та фінзвітності. Але знову ж таки корективи до облікової політики вносять тільки в тому випадку, якщо зміни в П(С)БО впливають на облікову політику (тобто передбачають варіантність методик обліку та оцінок);;
- зміни облікової політики забезпечать більш достовірне відображення подій (господарських операцій) у бухгалтерському обліку та фінзвітності.

Міжнародні стандарти теж визначають випадки, коли суб’єкт господарювання може змінити облікову політику. Відповідно до § 14 МСБО 8 “Облікові політики, зміни в облікових оцінках та помилки” (далі – МСБО 8), суб’єкт господарювання повинен змінити облікову політику, лише якщо зміна:

- вимагається МСФЗ;
- призводить до того, що фінансова звітність надає достовірну та доречнішу інформацію про вплив операцій, інших подій або умов на фінансовий стан, фінансові результати діяльності або грошові потоки суб’єкта господарювання.

Як бачимо, зміни в облікових політиках можуть бути обов’язковими й добровільними. Водночас щоб здійснити останні, потрібно буде їх обґрунтувати та розкрити у фінзвітності.

Зауважимо, що згідно п. 10 П(С)БО 6, не вважається зміною облікової політики встановлення облікової політики для:

- подій або операцій, які відрізняються за змістом від попередніх подій чи операцій;
- подій або операцій, які не відбувалися раніше.

Аналогічна норма прописана також у § 16 МСБО 8.

Приводом для внесення змін до облікової політики у 2018 році став іще й Закон України “Про внесення змін до Закону України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні” щодо удосконалення деяких положень” від 05.10.2017 р. № 2164-VIII. Адже він неабияк розширив коло осіб, які повинні складати й подавати фінансову звітність за міжнародними стандартами.

Такі підприємства зобов’язали забезпечити й ведення бухобліку відповідно до облікової політики за міжнародними стандартами після подання першої фінзвітності або консолідованої фінзвітності за МСФЗ. Отож, підприємства, які перейдуть на МСФЗ, повинні будуть переписати й свою облікову політику (змінити принципи оцінки та методів обліку статей звітності).

Для підприємств, які перейдуть на МСФЗ, першим звітним періодом, за який підприємства, що зобов’язані застосовувати міжнародні стандарти, подають фінансову звітність на підставі таксономії за міжнародними стандартами в електронній формі, є 2019 рік. Хоча й підприємства мають право подавати фінансову звітність, складену за таксономією фінансової звітності, раніше – починаючи з 2018 року. Тобто якщо підприємство вперше подасть фінансову звітність за міжнародними стандартами за результатами 2019 року, уже з початку 2020 року воно повинно буде, відповідно, змінити й свою облікову політику.

Зміни в обліковій політиці в бухобліку можуть відображати:

- перспективно – це означає, що перераховувати показники фінансових звітів за попередні звітні періоди не потрібно. Тобто облікова політика поширюється тільки на події та операції,

які відбуваються після дати зміни облікової політики. Це дієво, лише якщо неможливе ретроспективне застосування змін облікової політики;

- ретроспективно – відображення змін облікової політики щодо подій та операцій має здійснюватися з моменту їх виникнення. Тобто застосування нової облікової політики до подій та операцій повинно здійснюватися таким чином, неначебто така нова облікова політика застосовувалася завжди, а не з моменту її прийняття.
- Згідно з п. 12 П(С)БО 6, вплив зміни облікової політики на події та операції минулих періодів за ретроспективного підходу відображають у звітності шляхом:
- коригування сальдо нерозподіленого прибутку на початок звітного року. Якщо немає залишку нерозподіленого прибутку, але натомість наявні непокриті збитки, то доведеться відкоригувати непокриті збитки;
- повторного надання порівняльної інформації щодо попередніх звітних періодів: фінансову звітність за попередні періоди складають так, ніби в ній уже застосовувалася змінена облікова політика; у фінзвітності за звітний період зазначають перераховані показники.

Таким чином забезпечується порівняльність (зіставність) даних фінзвітності за поточний і минулі звітні періоди. Коли ж суму коригування нерозподіленого прибутку минулого звітного періоду достовірно визначити неможливо, то облікова політика поширюється тільки на події та операції, які відбуваються після дати зміни облікової політики – здійснюється перспективне відображення зміни облікової політики. Своєю чергою, за таких обставин жодних коригувань показників попередніх періодів робити не потрібно.

До того ж якщо підприємство не вносить зміни до облікової політики, а тільки доповнює їх у зв'язку з виникненням нових подій або операцій, то жодних коригувань фінансової звітності за минулі періоди проводити не потрібно. Адже відповідно до п. 10 П(С)БО 6 доповнення не вважається зміною облікової політики.

Щодо міжнародних стандартів, то порядок відображення змін в обліковій політиці визначено в §§ 19–27 МСБО 8. Так, за міжнародними стандартами зміни в обліковій політиці суб'єкт господарювання має обліковувати в такий спосіб:

- зміни в обліковій політиці, які є наслідком першого застосування МСФЗ, потрібно відображати згідно з певними перехідними положеннями (якщо вони є в такому МСФЗ) (тут обов'язково застосовувати ретроспективний підхід);
- зміни облікової політики після першого застосування МСФЗ, які не містять перехідних положень, відображають ретроспективно;
- добровільні зміни в обліковій політиці відображають ретроспективно.

Водночас у §§ 23–27 МСБО 8 чітко визначено, як діяти, коли ретроспективне застосування змін облікової політики неможливе, зокрема:

- якщо неможливо визначити вплив на один або декілька попередніх періодів, то суб'єкт господарювання має застосовувати нову облікову політику станом на початок найпершого періоду, щодо якого є можливим ретроспективне застосування. Це може бути й звітний період;
- якщо на початку звітного періоду неможливо визначити кумулятивний вплив застосування нової облікової політики до всіх попередніх періодів, то суб'єкт господарювання має коригувати порівняльну інформацію та застосовувати нову облікову політику перспективно з найбільш ранньої можливої дати.

Тож, як в українському законодавстві, так і в міжнародному, є чимало можливостей для незастосування трудомісткого ретроспективного методу для відображення змін облікової політики. Тим часом необхідно звернути увагу на момент щодо строків зміни облікової політики. Наразі чинне законодавство стосовно цього не передбачає жодних обмежень. Ані Закон № 996, ані П(С)БО не установлюють періодичності внесення змін (доповнень) до наказу про облікову політику. Однак чомусь поширена думка, що облікову політику можна змінювати лише з початку року.

Насправді це не так. Наприклад, у §15 МСБО 8 зазначено: "...як правило, однакові облікові політики застосовуються протягом кожного періоду та в проміжок часу від одного періоду до

іншого, якщо зміна в обліковій політиці не відповідає критеріям, наведеним у параграфі 14” [12]. У Методрекомендаціях № 635 прописано: “облікова політика може бути змінена, як правило, з початку року” [10].

Тобто чіткої настанови щодо зміни облікової політики з початку звітного року немає. До того ж застосування облікової політики має здійснюватися ретроспективно, тобто заднім числом. Тому припускаємо, що дата зміни облікової політики не така вже й важлива. Адже ретроспективний підхід передбачає застосування облікової політики з найдавнішого періоду. Отже, змінювати облікову політику можна в будь-який момент, а не лише з 1 січня нового фінансового року.

Облікова політика підприємства також повинна забезпечувати дотримання одного з основних принципів бухгалтерського обліку і звітності – обачності, визначення порогу суттєвості інформації, оскільки за П(С)БО 1, суттєвою інформацією визнається така, відсутність якої у фінансовому звіті і примітках до нього може вплинути на рішення його користувачів. Водночас слід звернути увагу на те, що трапляються ненавмисні помилки й навмисні викривлення фінансової звітності: технічні й бухгалтерські помилки, вуалювання балансу, його фальсифікація, неповнота, необґрунтованість, помилковість періодизації чи оцінки, неправильне перенесення сальдо (приміром, згортання дебіторської та кредиторської заборгованості, відображення її не за тими статтями, як-от заборгованості з оплати праці за статтею “Інші поточні зобов’язання” тощо). Тому Міністерство фінансів України рекомендує листом № 04230 – 04108 від 29.07.03 р. (далі – Лист № 04230) [16] зважати на такі значення термінів.

Суттєвість – характеристика облікової інформації, які визначає її спроможність впливати на рішення користувачів фінансової звітності. Поріг суттєвості – абсолютна або відносна величина, яка є кількісною ознакою суттєвості облікової інформації. Ознаками суттєвості облікової інформації є її кількісні та якісні характеристики, важливі для користувачів такої інформації.

Суб’єктами визначення суттєвості облікової інформації є органи, які уповноважені на регулювання питань бухгалтерського обліку і фінансової звітності та власник (власники) або уповноважений орган (посадова особа), який здійснює керівництво підприємством відповідно до законодавства та установчих документів.

Об’єктами застосування суттєвості є: діяльність підприємства в цілому; окремі господарські операції та об’єкти обліку; статті фінансової звітності. Застосування критеріїв суттєвості до підприємства загалом передбачає можливість використання спрощеної системи бухгалтерського обліку та звітності, якщо обсяги діяльності нижчі встановленого порогу суттєвості. Поріг суттєвості для застосування спрощеної системи бухгалтерського обліку та звітності визначається законодавством. Суттєвість окремих господарських операцій та об’єктів обліку визначають керівники підприємства, якщо інше не передбачене П(С)БО.

Кількісні та якісні критерії суттєвості інформації визначено лише у Методрекомендаціях № 635 та Листі № 04230. Однак жоден із цих документів за своєю правовою природою не є нормативно-правовим актом та не встановлює правових норм – вони мають лише рекомендаційний, роз’яснювальний та інформаційний характер. Тому рівень суттєвості інформації визначається керівництвом підприємства. Прийняті рішення доцільно закріпити в наказі про облікову політику. У таблиці 2 нами наведено пороги суттєвості для господарських операцій, а у таблиці 3 – для статей фінансової звітності.

Зауважимо, що господарські операції або майно самі по собі не можуть бути неістотними. Наприклад, канцелярське приладдя з невеликою вартістю можна тут же віднести на витрати або обліковувати як окремий об’єкт бухобліку – малоцінний швидкозношуваний предмет. Проте навіть малоцінку не можна зовсім не відображати в обліку. За невеликої вартості та невеликої кількості канцтовари варто відразу списувати на витрати підприємства.

Отже, незначні порівняно із загальною вартістю майна суми не враховують до балансу. Інформація про канцтовари в такому разі визнається несуттєвою, тобто розкривати її у звітності окремо для користувачів недоцільно. Одночасно на підприємстві слід організувати оперативний облік використання зазначених цінностей для забезпечення важливої функції обліку – збереження майна, що само по собі є істотним для керівництва та власників.

Під час розроблення облікової політики потрібно виходити з потреб користувачів такої інформації та керуватися наведеними в табл. 2 і 3 межами (порогами) суттєвості.

Таблиця 2

Рекомендовані пороги суттєвості для господарських операцій

Об'єкт бухгалтерії	Лист № 04230		Методрекомендації № 635	Приклад формулювання в наказі про облікову політику
	підприємства	неприбуткові організації		
Активи, зобов'язання, власний капітал	5 % від вартісної величини всіх активів (зобов'язань, капіталу)		До 3 % від вартісної величини всіх активів (зобов'язань, капіталу)	Під час розкриття аналітичної інформації у фінансовій звітності окремо слід розкривати інформацію про зміну майна, якщо його вартість перевищує 2 % балансової вартості необоротних активів
Переоцінка або зменшення корисності необоротних активів	1 % чистого прибутку (збитку) або 10 % відхилення залишкової вартості об'єктів обліку від їх справедливої вартості	0,5 % від суми надходжень на провадження статутної діяльності	До 10 % відхилення залишкової вартості необоротних активів від їх справедливої вартості	Проводити переоцінку балансової вартості необоротного активу в разі відхилення залишкової вартості від справедливої більш як на 10 %
Доходи і витрати	2 % чистого прибутку (збитку)	0,5 % від суми надходжень на провадження статутної діяльності	До 2 %, якщо базою обрано чистий прибуток (збиток), або до 0,2 %, коли базою обрано суму доходів чи суму витрат	У звітності про фінансові результати окремо слід розкривати інформацію про статті доходів (витрат), якщо їх значення перевищує 2 % чистого прибутку підприємства за звітний період
Термін фінансової оренди	75 % строку корисного використання об'єкта оренди		-	-
Інформація про сегменти	10 %: – від чистого доходу (виручки) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг); – або фінрезультатів сегментів; – чи активів усіх сегментів підприємства		До 10 %: – від чистого доходу (виручки) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг); – або фінансових результатів сегментів; – чи активів усіх сегментів підприємства	Розкривати інформацію про доходи і витрати звітного сегмента в разі, якщо доходи від реалізації продукції за зазначеним сегментом перевищують 10 % доходу від реалізації продукції загалом по підприємству
Інші господарські операції та об'єкти обліку	1–10 % з урахуванням обсягів діяльності підприємства		Зазвичай не більше 5% обраної бази (наприклад, загальна сума дебіторської заборгованості)	Розкриваючи аналітичну інформацію про стан дебіторської заборгованості, слід показувати суму такої заборгованості за кожним дебітором, якщо сума його боргу перевищує 5 % загальної суми заборгованості

Джерело: складено автором за [10; 16].

Наявність двох документів рекомендаційного характеру породжує запитання: яким із них керуватися? На нашу думку, керуватися потрібно професійним судженням, однак бажано не перевищувати максимальну (верхню) межу рекомендованих порогів суттєвості. Установлюючи пороги суттєвості, необхідно прагнути забезпечити надання користувачам через фінзвітність усієї інформації з достатньою деталізацією про фактичні та потенційні наслідки господарських операцій і подій, здатних вплинути на їхні рішення, що приймаються на підставі такої інформації.

Доцільно дотримуватись алгоритму, якщо встановлюється: менший рівень (наприклад, для балансу – 3 %, а не 5 %) – такі дії не потребують додаткових пояснень; вищий рівень (наприклад,

для балансу – 10 %, а не 5 %) – доцільно додатково обґрунтувати, що саме такі показники не вплинуть негативно на рішення користувача звітності.

Таблиця 3

Рекомендовані пороги суттєвості для статей фінансової звітності

Об'єкт бухгалтерського обліку	Методрекомендації №635	Приклад формулювання в наказі про облікову політику
Баланс (Звіт про фінансовий стан)	До 5 % підсумку балансу або до 15 % вибраної бази (класу акти-вів, власного капіталу, зобов'язань)	Установити критерій суттєвості для відображення інформації в окремій статті балансу на рівні 3 % підсумку балансу
Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)	До 5 % чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) або до 25 % фінрезультату від операційної діяльності	Розкривати інформацію про доходи і витрати в окремих статтях, якщо операції становлять 2 % чистого доходу від реалізації продукції
Звіт про рух коштів	До 5 % суми чистого руху коштів від операційної діяльності	Розкривати окремо інформацію про рух коштів, пов'язаних із погашенням іншої кредиторської заборгованості, якщо суми оплат перевищують 5 % суми чистого руху коштів від операційної діяльності
Звіт про власний капітал	До 5 % розміру власного капіталу підприємства	Розкривати інформацію про операції, що привели до зміни додаткового капіталу, у звіті про власний капітал окремо, якщо їх сума становить більш як 5 % власного капіталу

Джерело: складено автором за [10; 16].

Критерій суттєвості допомагає визначити рівень відкритості інформації про майно та господарські операції підприємства. Слід пам'ятати, що самі операції не можуть бути неістотними, але інформація про них може визнаватися неістотною для детального розкриття у звітності. Визначення суттєвості – важливий інструмент регулювання не лише повноти розкриття інформації у звітності, але й розподілу витрат між періодами.

Від стану облікової політики підприємства залежить рівень організації бухгалтерського обліку, якість і правдивість обліку, забезпечення внутрішніх та зовнішніх користувачів достовірною та своєчасною інформацією та, загалом, фінансовий стан суб'єкта господарювання. Саме тому для формування облікової політики підприємства має визначальне значення суттєвість облікової інформації, яка визначає спроможність її впливу на рішення користувачів фінансової звітності.

Список використаної літератури

1. Барановська Т. В. Облікова політика підприємств в Україні: теорія і практика: автореферат / Т. В. Барановська. – К., Національний аграрний університет, 2005. – 21 с.
2. Білуха М. Т. Курс аудиту : підруч. / М. Т. Білуха. – К. : Вид-во “Вища школа”, 2001. – 574 с.
3. Бутинець Ф. Ф. Теорія бухгалтерського обліку : [підручник] / Ф. Ф. Бутинець. – [Вид. 2-ге, доп. і перероб.]. – Житомир: ЖІТІ, 2000. – 640 с.
4. Войтенко Т. В. Облікова політика / Т. В. Войтенко // Податки і бухгалтерський облік. – 2010. – № 1. – С. 16-22.
5. Головай Н. М. До питання формування облікової політики як фактора управління діяльністю суб'єкта господарювання [Електронний ресурс] / Н. М. Головай, В. В. Ясишена // Ефективна економіка. – 2018. – № 4. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6230>
6. Кірейцев Г. Г. Розвиток бухгалтерського обліку: теорія, професія, між предметні зв'язки: [монографія] / Г. Г. Кірейцев. – Житомир: ЖДТУ, 2007. – 236 с.
7. Король Г. О. Сутність поняття “облікова політика” та методичні підходи до його формування в умовах підприємства/ Г. О. Король, І. М. Ізвекова, О. О. Ясногор // Вісник Мукачівського державного університету. – 2017. – № 8. – С. 780-784.

8. Кулик В. А. Облікова політика підприємства: набутий досвід та перспективи розвитку : монографія / В. А. Кулик. – Полтава: ВВ ПУЕТ, 2014. – 373 с.
9. Ловінська Л. Г. Про національну облікову політику в Україні / Л. Г. Ловінська // Економіка України: політико-економічний журнал. – 2006. – № 4. – С. 22–29.
10. Методичні рекомендації щодо облікової політики підприємства, затверджені наказом Міністерства фінансів України від 27.06.2013 р. № 635: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0635201-13?lang>.
11. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 1 “Подання фінансових звітів”: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/publish/article/main?art_id=92410&cat_id=92408.
12. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 8 “Облікові політики, зміни в облікових оцінках і помилки”: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua/file/link/-394612/file/IAS%2008%20.ua.pdf>.
13. Національне Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 “Загальні вимоги до фінансової звітності”. Затверджене наказом Міністерства фінансів України від 07.02.2013 р. № 73: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/z0336-13>.
14. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 6 “Виправлення помилок і зміни у фінансових звітах”. Затверджене наказом Міністерства фінансів України від 31.03.99 р. № 87: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/z0392-99>.
15. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16.07.1999 р. № 996-XIV, зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.
16. Про суттєвість у бухгалтерському обліку і звітності: Лист МФУ від 29.07.03 р. № 04203-04108 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v4108201-03>
17. Пушкар М. С. Теорія і практика формування облікової політики: моногр. / М. С. Пушкар, М. Т. Щирба. – Тернопіль: Карт-бланш, 2010. – 260 с.
18. Швець В. Г. Теорія бухгалтерського обліку : підруч. / В. Г. Швець. – К. : Вид-во “Знання”, 2004. – 447 с.

References

1. Baranovs'ka, T. V. (2005). *Oblikova polityka pidpryyemstv v Ukrayini: teoriya i praktyka* [Business accounting policy in Ukraine: theory and practice]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv: National Agrarian University [in Ukrainian].
2. Bilukha, M. T. (2001). *Kurs audytu [Audit course]*. Kyiv: Vyshcha shkola [in Ukrainian].
3. Butynets', F. F. (2000). *Teoriya bukhhalters'koho obliku [The theory of accounting]*. Zhytomyr: ZhITI [in Ukrainian].
4. Voytenko, T. V. (2010). *Oblikova polityka [Accounting policies]. Podatky i bukhhalters'kyu oblik – Taxes and accounting, 1, 16-22* [in Ukrainian].
5. Golovai, N. M. & Yasysheha, V. V. (2018). *Do pytannya formuvannya oblikovoyi polityky yak faktora upravlinnya diyal'nistyuu sub'yekta hospodaryuvannya [To the problem of formation of the accounting policies as a factor of the operations managements of the economic entity]*. *Efektivna ekonomika – An efficient economy, 4*. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6230> [in Ukrainian].
6. Kireyts'ev, H. H. (2007). *Rozvytok bukhhalters'koho obliku: teoriya, profesiya, mizh predmetni zv'yazky: [Development of accounting: theory, profession, between subject communications]*. Zhytomyr: ZhDTU [in Ukrainian].
7. Korol', H. O., & Izvekova, I. M. & Yasnohor, O. O. (2017). *Sutnist' ponyattya “oblikova polityka” ta metodychni pidkhody do yoho formuvannya v umovakh pidpryyemstva [The essence of the concept of “accounting policy” and methodological approaches to its formation in the enterprise]*. *Visnyk Mukachevo State University, 8, 780-784* [in Ukrainian].
8. Kulyk, V. A. (2014). *Oblikova polityka pidpryyemstva: nabutyi dosvid ta perspektyvy rozvytku [Enterprise accounting policy: lessons learned and prospects]*. Poltava: VV PUET [in Ukrainian].
9. Lovins'ka, L. H. (2006). *Pro natsional'nu oblikovu polityku v Ukrayini [About national accounting policy in Ukraine]*. *Ekonomika Ukrayiny: polityko ekonomichnyy zhurnal – Ukrainian Economy: Political and Economic Journal, 4, 22–29* [in Ukrainian].
10. *Metodychni rekomendatsiyi shchodo oblikovoyi polityky pidpryyemstva, zatverdzeni 27.06.2013 roku № 635 [Guidelines for accounting policies of the company from 27.06.2013, № 635]*. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0635201-13?lang> [in Ukrainian].

11. Ministry of Finance of Ukraine (2012). "International Accounting Standard 1 "Presentation of Financial Statements". *minfin.gov.ua*. Retrieved from http://www.minfin.gov.ua/control/publish/-article/main?art_id=92410&cat_id=92408. [in Ukrainian].
12. Ministry of Finance of Ukraine (2012). "International Accounting Standard 8 "Accounting policies, changes in accounting estimates and errors". *minfin.gov.ua*. Retrieved from <http://www.minfin.gov.ua/file/link/-394612/file/IAS%2008%20.ua.pdf> [in Ukrainian].
13. Ministry of Finance of Ukraine (2013). "National Accounting Standard 1 "General Financial Reporting Requirements". *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/main/z0336-13> [in Ukrainian].
14. Ministry of Finance of Ukraine (1999). "International Accounting Standard 8 "Accounting policies, changes in accounting estimates and errors". *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/z0392-99> [in Ukrainian].
15. The Verkhovna Rada of Ukraine (1999). The Law of Ukraine "On Accounting and Financial Reporting in Ukraine". *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/996-14> [in Ukrainian].
16. Ministry of Finance of Ukraine (2003). "About significance in accounting and reporting". *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v4108201-03> [in Ukrainian].
17. Pushkar, M. S. (2010). *Teoriya i praktyka formuvannya oblikovoyi polityky [The theory and practice of accounting policies]*. Ternopi': Kart-blansh [in Ukrainian].
18. Shvets', V. H. (2004). *Teoriya bukhhalter'koho obliku [The theory of accounting]*. Kyiv: Znannya [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редколегії 02.02.2019

Прийнята до друку 13.03.2019

THE ACTUAL PROBLEMS OF ACCOUNTING POLICY AND FINANCIAL REPORTING OF THE ENTERPRISE

O. Zamaslo

*Ivan Franko National University of Lviv
79008, Lviv, Svoboda Avenue, 18
e-mail: ozamaslo@econom.lnu.edu.ua*

The article deals with the problems of the body of the accounting policies and their components taking into account the international and national standards of the accounting. Preconditions and necessity of introduction of the International Financial Reporting Standards in the registration system of Ukraine are considered.

The role of the accounting policies, as the main document that ensures the appropriate organization of the accounting managements in the entertainment according to the needs of the applicable legislation and business management, is also clarified in this article. The problems concerning the regulation of the accounting policies in Ukraine and the recommendation of their effective elimination are described in the article. The article addresses the question of the considered the essence of the information that is contained in the accounting and financial reporting of enterprises accounting to the exiting requirements, the impact of the reporting of information of decision-marking. Analyses of its advantages and disadvantages parts. The changes in accounting policies in accounting can be reflected prospectively and retrospectively. The impact of changes in accounting policies on events and transactions of prior periods is considered in a retrospective approach.

The content of the concept "significance", how to determine its level, the relationship of quantitative and qualitative characteristics. The influence of significant errors of the reliability of financial reporting. Describes the contents of the current regulations governing the Company's accounting policies, and gives a critical assessment of the most significant drawbacks. Criteria for the significance of information for accounting and financial reporting are examined. The selected articles which require more the attention of researchers. Recommendations for the development of accounting policies to meet the requirements of modern management to accounting and taxation were proposed in order to make effective management decisions.

Key words: accounting, accounting policies, accounting policies order, method, significance, threshold of significance, financial reporting, threshold of significance.

ФОРМУВАННЯ ПУБЛІЧНОГО ХАРАКТЕРУ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ СТРУКТУРИЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІК

М. Заплатинський¹, В. Коваленко²

*1 – Українська академія друкарства
79020, м. Львів, вул. Під Голоском, 19
e-mail: dontbmm@gmail.com*

*2 – Львівський національний університет імені Івана Франка
79008, м. Львів, проспект Свободи, 18
e-mail: oleksandrakv@gmail.com*

Обґрунтовано необхідність включення до понятійного апарату фінансової науки та характеристики фінансової системи України терміну “фінанси держави”, що створює передумови для узгодженого використання в теорії і практиці таких термінів, як “державні фінанси”, “місцеві фінанси”, “суспільні фінанси” та “публічні фінанси”. Визначено особливості та перелік фінансових інститутів, що відображають публічний характер фінансової системи України.

Ключові слова: фінансова система, публічні фінанси, державні та місцеві фінанси, фінанси держави, фінансові інститути.

В умовах стрімкого поширення глобальних процесів практично в усіх сферах суспільного життя більшості країн світу зростають запити та вимоги до теорії і практики організації їхніх фінансових систем. Не є в цьому винятком і Україна, фінансова система якої у більшій чи меншій мірі, проте завжди, зазнає впливу різних чинників, що пов’язані із зовнішньоекономічною діяльністю держави, суб’єктів господарювання (корпорацій, у західній термінології) та населення. Їхній вплив по мірі входження економіки країни у світове господарство та зростання її відкритості постійно посилюється, що викликає значні зміни практично в усіх сферах суспільної діяльності. Масштаби та динаміка перетворень відображаються і на мові, лексика якої постійно поповнюється. У вжиток доволі часто вводять нові терміни, що відображають сучасні науково-технічні, фінансово-економічні та соціально-культурні реалії.

Вітчизняна фінансова наука також поповнюється новими термінами, які вперше або по-іншому розкривають сутність та зміст окремих явищ, процесів, об’єктів та предметів дослідження. До таких термінів можна віднести “публічні фінанси” та “суспільні фінанси”, що в одних випадках доповнюють розуміння, а в інших викликають потребу в уточненні окремих дефініцій у понятійному апараті фінансової науки.

Значний внесок у висвітлення соціально-економічної природи державних фінансів, що упродовж тривалого часу є предметом наукових досліджень, зробили В. Л. Андрущенко, С. Д. Бушуєв, В. Г. Дем’янишин, О. В. Длугопольський, А. І. Крисоватий, М. І. Крупка, Л. Л. Лазебник, І. О. Лютий, В. М. Опарін, О. В. Тимошенко, В. М. Федосов, С. І. Юрій, П. І. Юхименко, Ф. О. Ярошенко та ін.

Публічні та суспільні фінанси досліджували С. М. Вдовенко, М. І. Карлін, А. А. Нечай, В. Б. Тропіна, А. В. Хомутенко та ін. Проте теоретичні аспекти їх розуміння та практичного використання у контексті глобальних процесів структуризації національних економік світу не

одержали відповідного застосування попри те, що процеси глобалізації активно протікають в Україні і відображені в системі національних рахунків (СНР) починаючи з 1993 року.

Процеси глобалізації, що пов'язані із структуризацією національних економік світу, передбачають виділення у їх складі окремих секторів (підсекторів), під якими розуміють сукупність однорідних за своїми функціями, поведінкою, цілями та завданнями, джерелами фінансування тощо, інституційних одиниць економіки. Під інституційними одиницями розуміють господарські одиниці, які згідно світової практики структуризації національних економік поділяють на дві великі групи:

- юридичні особи, що створені та провадять свою діяльність відповідно до законодавства;
- фізичні особи або групи осіб у формі домашніх господарств [1, с. 23].

При включенні інституційних одиниць до відповідних секторів (підсекторів) економіки беруть до уваги їхню організаційно-правову форму господарювання, вид економічної діяльності та форму власності. Це ключові ознаки, на основі яких об'єднують інституційні одиниці у складі окремих секторів (підсекторів) економіки та фінансової системи. Інституційні сектори, таким чином, стають важливою ланкою фінансової системи та входять до складу її окремих підсистем.

Публічні, суспільні чи державні фінанси, виходячи з їх розуміння в економічній літературі, повинні представляти певні узагальнення фінансової системи, яка згідно методології СНР включає сектор загальнодержавного управління (ЗДУ) та відображає централізовані і децентралізовані фінансові ресурси держави. До складу ЗДУ віднесено центральні органи державного управління, регіональні та місцеві органи державного управління, фонди соціального страхування (Пенсійний фонд України, Фонд соціального страхування України, Фонд соціального страхування на випадок безробіття). Це ті інституційні одиниці (структурні складові сектора ЗДУ), які забезпечують управління фінансовими ресурсами держави. Усі інші суб'єкти фінансової системи, зокрема, фінансові та нефінансові корпорації, домашні господарства тощо, незважаючи на отримання, з різних причин, бюджетного фінансування, не належать до складу цього сектора, отже, і до складу державних, публічних чи суспільних фінансів.

Натомість в економічній літературі має місце розширений або звужений перелік різних за своєю природою фінансових інститутів, що не відповідає методології СНР, яка розроблена на основі єдиних для всіх економік світу критеріях групування інституційних одиниць.

Пропонуючи запровадження терміну "суспільні фінанси", М. І. Карлін включає до їх складу інститути державної та комунальної форми власності, сукупність усіх бюджетів держави, державні фонди цільового і нецільового призначення, фінанси підприємств і організацій державної та комунальної форм власностей, державний кредит, державне майнове і особисте страхування [2, с. 48]. Проте суспільні фінанси за своїм економічним змістом є значно ширшим економічним явищем. Суспільні фінанси, на думку А. В. Хомутенко, охоплюють усі економічні відносини країни, результатом яких є рух частини фінансових ресурсів, спрямованих на задоволення як суспільних, так і індивідуальних інтересів [3, с. 122].

Таким чином, найпоширенішим поняттям є суспільні фінанси, частина з яких є публічними фінансами, до їхнього складу А. В. Хомутенко відносить державні та місцеві фінанси [3, с. 121]. Такий підхід цілком правомірний з точки зору публічності фінансів держави, проте суперечить міжнародним стандартам структуризації національних економік, оскільки до складу публічних фінансів, окрім централізованих фондів (державного та місцевих бюджетів), державних та місцевих позабюджетних цільових фондів, також включено фонди суб'єктів господарювання державної і комунальної форми власності, які згідно СНР віднесено до інших секторів економіки. За таких умов їх не можна включати до складу публічних фінансів, якщо таких вважати структурною складовою фінансової системи, що сформована на основі міжнародних стандартів.

Пропозиція В. Б. Тропіної розглядати державні фінанси, місцеві фінанси та централізовані фонди цільового призначення як складові частини публічних фінансів також викликає сумніви, оскільки такий перелік складових уже відображено у складі сектора ЗДУ [4, с. 28, 34]. Такий підхід, окрім дублювання, звужує перелік складових публічних фінансів держави, який визначається Законом України "Про відкритість використання публічних коштів". Закон визначає перелік публічних коштів, умови та порядок забезпечення доступу до інформації про їх

використання розпорядниками та одержувачами коштів державного і місцевих бюджетів, суб'єктами господарювання державної і комунальної власності, державними цільовими фондами [5]. Згідно Закону публічні кошти – це кошти державного бюджету, бюджету АР Крим та місцевих бюджетів, кредитні ресурси, надані під державні та місцеві гарантії, кошти Національного банку України, державних банків, державних цільових фондів, Пенсійного фонду України, фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, а також кошти суб'єктів господарювання державної і комунальної власності, отримані ними від їхньої господарської діяльності. Таким чином, публічні кошти та відносини, що пов'язані з їх формуванням і використанням, отже, публічні фінанси, охоплюють значно ширший перелік суб'єктів економіки та фінансової системи, що знаходяться, окрім сектора ЗДУ, у складі сектора фінансових корпорацій (ФК) та сектора нефінансових корпорацій (НК).

У цілому можна зробити висновок, що суспільні та публічні фінанси у світлі СНР не є поняттями, які відображають структуру фінансової системи, оскільки не існує суспільної чи публічної форм власності, суспільних чи публічних суб'єктів економіки, суспільних чи публічних податків і зборів, на базі яких в основному формують доходи державного й місцевих бюджетів (принаймні в економічно розвинених країнах). Натомість державні і місцеві фінанси мають місце в інституційній моделі фінансової системи України у складі сектора ЗДУ, оскільки за своєю економічною сутністю відображають фінансові відносини з приводу формування і використання централізованих і децентралізованих фінансових ресурсів держави як головного суб'єкта економіки та фінансової системи. Тим не менше розуміння публічних фінансів розкриває організаційні особливості з точки зору відкритості інформації та доступності юридичних і фізичних осіб до використання ресурсів фінансової системи. Цьому підтвердженням є принцип публічності та прозорості, що знаходиться в основі організації бюджетної системи України [6, с. 18]. Дотримання цього принципу та норм зазначеного вище Закону повинно сприяти покращенню практики формування і використання коштів державного й місцевих бюджетів України.

Щодо державних і місцевих фінансів, розуміння та структуризація яких мають місце в економічній літературі, то вони формуються на основі форми власності та рівня управління фінансовими ресурсами держави, що знаходяться у розпорядженні центральних чи місцевих органів влади, а також державних чи комунальних підприємств.

Окрім того, доволі часто складові державних чи місцевих фінансів не мають чіткого розмежування, що є результатом існуючих проблем у розподілі повноважень та фінансових ресурсів між центральними і місцевими органами влади. Зокрема, в економічній літературі під державними фінансами розуміють відносини з приводу формування лише тієї частини фінансових ресурсів, які мобілізуються в державному та місцевих бюджетах, спеціальних урядових фондах і державних підприємствах [7, с. 134]. У такому випадку до державних фінансів відносять державний та місцеві бюджети, централізовані та децентралізовані фонди цільового призначення, державне й особисте майнове страхування, фінанси підприємств і організацій державної та комунальної форм власності [7, с. 130]. При цьому до місцевих фінансів також відносять місцеві бюджети, а також фінанси підприємств, організацій та установ комунальної власності [7, с. 187]. Таким чином місцеві бюджети та фінанси комунальних підприємств і організацій вважаються одночасно складовими і державних, і місцевих фінансів, що суперечить логіці побудови складних систем, у яких окремо взятий елемент на різних рівнях структури не повинен повторюватися. З іншого боку, це суперечить одному з ключових принципів побудови бюджетної системи України, а саме принципу самостійності, згідно з яким держава чи органи місцевого самоврядування не несуть відповідальності за бюджетні зобов'язання одне одного [6, с. 17].

Проте на практиці і планові, і фактичні видатки зведеного, державного та місцевих бюджетів свідчать про протилежне (табл. 1).

Приведені у табл. 1 показники фактично суперечать доволі поширеній думці щодо місця місцевих бюджетів у складі державних фінансів [8, с. 230]. Це не відповідає державній теорії місцевого самоврядування, яка була сформована в середині XIX століття німецькою економічною школою. В її основі було твердження про те, що органи місцевого самоврядування є органами

державного управління і формуються центральною владою для реалізації її функцій та завдань на місцевому рівні. Місцеве самоврядування, за таких умов, повністю підпорядковане та залежить від центру.

Таблиця 1

Видатки зведеного, державного та місцевих бюджетів України за 2014-2016 роки [9]

Показники	2014 рік			2015 рік			2016 рік		
	Річний план, млн грн	Факт, млн грн	Виконання, %	Річний план, млн грн	Факт, млн грн	Виконання, %	Річний план, млн грн	Факт, млн грн	Виконання, %
Зведений бюджет	589 807,6	523 004,8	88,7	717 272,2	679 871,4	94,8	883 288,7	835 589,8	94,6
Держаний бюджет (без урахування міжбюджетних трансфертів)	324 954,3	299 508,1	92,2	423 068,5	402 931,4	95,2	511 578,4	489 348,2	95,7
Місцеві бюджети(без урахування міжбюджетних трансфертів)	264 853,3	223 496,7	84,4	294 203,7	276 940,0	94,1	371 710,3	346 241,6	93,1
Держаний бюджет (з урахування міжбюджетних трансфертів)	462 542,6	430 108,8	93,0	599 472,4	576 911,4	96,2	708 321,7	684 743,4	96,7
Місцеві бюджети(з урахування міжбюджетних трансфертів)	137 588,3	130 600,7	94,9	176 403,9	173 980,0	98,6	196 743,3	195 395,3	99,3

В українських реаліях бюджетної системи практика формування і використання ресурсів державного та місцевих бюджетів є реалізацією теорії громадського або господарського самоврядування, яка згодом у Європі отримала назву теорії муніципального дуалізму. У її основі знаходиться твердження, що органи місцевого самоврядування мають власну компетенцію лише у сфері громадсько-господарських справ. В інших випадках вони підпорядковані центральним органам влади та виконують делеговані центром повноваження, зокрема, у галузі освіти, охорони здоров'я тощо.

У зв'язку з цим у взаємовідносинах між центром та регіонами має місце доволі активний зустрічний рух фінансових ресурсів у вигляді різних трансфертів.

Обсяги міжбюджетних трансфертів у бюджетній системі України у 2014-2016 роках склали по плану від 22,3 % у 2016 р. до 24,6 % у 2015 р., а по факту від 23,4 % у 2016 р. до 25,6 % у 2015 р., що є свідченням гострої нестачі бюджетних ресурсів у державі та високої взаємозалежності між центром та регіонами, а також невизначеності між складовими державних і місцевих фінансів. Окрім того, це також свідчить про те, що і державний, і місцеві бюджети є складовими вищого рівня узагальнення у бюджетній і фінансовій системі, чому підтвердженням є наявність показників зведеного бюджету.

Зведений бюджет України, таким чином, відображає бюджетні ресурси держави на дещо вищому рівні, ніж державні та місцеві фінанси, а саме на рівні загальнодержавних фінансів, що у СНР представляє сектор загального державного управління (ЗДУ). Схематично структура ЗДУ з урахуванням наявності державних та місцевих фінансів має такий вигляд (рис. 1).

Відображені на рис. 1 складові сектора загального державного управління, що об'єднані у складі державних та місцевих фінансів, відображають інституційні одиниці економіки, які забезпечують управління фінансовими ресурсами держави.

Рис. 1. Інституційні одиниці сектора ЗДУ

Джерело: авторська розробка.

Сектор загального державного управління (ЗДУ) посідає центральне місце у переліку секторів економіки, оскільки об'єднує юридичні особи, основною діяльністю яких є виконання функцій законодавчої, виконавчої та судової влади відносно інших інституційних одиниць. Охоплює органи державного управління центрального, регіонального і місцевого рівня, установи, які фінансуються з державного чи місцевих бюджетів і створені для надання неринкових послуг індивідуального характеру (освіта, охорона здоров'я, соціальна допомога, сфера відпочинку, культура та спорт), а також послуг колективного характеру (державне управління, оборона, підтримка правопорядку і безпеки, наука та наукове обслуговування, обслуговування сільського господарства, шляхове господарство тощо).

Ресурси (у тому числі фінансові) цих інституційних одиниць формуються переважно за рахунок податків і відрахувань, сплачуваних інституційними одиницями, що належать до інших секторів, а також за рахунок доходів від власності.

До цього сектора, окрім органів влади (законодавчої, виконавчої та судової), віднесено державні структури, які створюються для виконання конкретних функцій, мають пряме джерело доходів і відносну свободу у прийнятті рішень стосовно їх використання. До них належать державні позабюджетні фонди, що відрізняються від державних цільових бюджетних фондів, доходи і видатки яких є частиною доходів і видатків державного або місцевого бюджету.

Державні установи є неринковими виробниками товарів і послуг для домашніх господарств та суспільства загалом, в основному безкоштовно або за економічно незначущими цінами для досягнення певних соціально-політичних цілей. Надходження від реалізації подібних товарів та послуг становлять частину неринкової продукції цих установ та закладів і зараховуються до державного (місцевого) бюджету. Сектор ЗДУ охоплює всі державні установи та всі неринкові некомерційні організації (НКО), що контролюються і здебільшого фінансуються органами державного управління. НКО з організаційно-правової точки зору не є органами управління, проте на практиці проводять державну політику. Вони створюються для проведення наукових досліджень, розробки державних нормативів та стандартів, проведення контролю за їхнім виконанням у різних галузях діяльності. До таких, наприклад, відносяться галузеві науково-дослідні організації.

Сектор ЗДУ включає такі підсектори:

- центральні органи державного управління (центральний уряд);
- регіональні та місцеві органи державного управління;
- фонди соціального страхування.

До підсектора “Центральні органи державного управління” належать державні заклади, компетенція яких поширюється на всю територію країни, окрім управління фондами соціального страхування. Сюди відносять центральні органи законодавчої, виконавчої та судової влади, Президента України та його апарат.

До системи центральних органів виконавчої влади України входять також міністерства, державні комітети (служби) та центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом. Цей підсектор охоплює органи державного управління на місцях, які реалізують виконавчу владу на територіях адміністративно-територіальних одиниць та фінансуються за рахунок державного бюджету.

Окрім того, сюди належать неринкові НКО, що контролюються центральними органами державної влади та фінансуються певною мірою за рахунок коштів державного бюджету. Вони надають основну частину товарів і послуг безкоштовно або за цінами, які не мають економічного значення.

Підсектор “Фонди соціального страхування” складається з інституційних одиниць, які створюються з метою реалізації державних програм соціального страхування. До переліку складових цього підсектора відносять:

- Пенсійний фонд України (далі ПФ);
- Фонд соціального страхування України;
- Фонд загальнообов’язкового державного соціального страхування на випадок безробіття.

Фінансові ресурси цих фондів значною мірою формуються на основі єдиного внеску на загальнообов’язкове державне соціальне страхування, який запроваджено в Україні згідно із Законом України “Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов’язкове державне соціальне страхування” від 08.07.2010 року. Платниками єдиного внеску, згідно законодавства, є юридичні та фізичні особи, тобто інституційні одиниці усіх без винятку секторів економіки.

Підсектор “Регіональні та місцеві органи державного управління” охоплює державні заклади, які фінансують за рахунок коштів місцевих бюджетів. Сюди відносять місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування та неринкові НКО.

Зміст та структура цього сектора вносить суттєві корективи у зміст та структуру фінансової системи, де у складі державних фінансів, як зазначено вище, виділяють Державний бюджет, місцеві бюджети, позабюджетні фонди та фінанси державних (комунальних) підприємств. В окремих випадках додатково долучають державний кредит та державне страхування.

Проте ці фінансові інститути, за виключенням підприємств, не є інституційними одиницями (юридичними особами), що формують собою структуру секторів економіки, вони лише фінансові інструменти, які використовують органи влади та управління при формуванні й використанні фінансових ресурсів.

Окрім того, у переліку інституційних одиниць відведено місце бюджетним установам та організаціям, які, як усі інші економічні суб’єкти, повинні також мати своє відображення в структурі фінансової системи. Тут вони представлені як неринкові НКО.

Натомість державні та комунальні підприємства не входять до складу сектора ЗДУ та державних і місцевих фінансів, оскільки вони лише за однією ознакою (формою власності) є саме такими. За іншими ознаками структуризації національних економік у СНР їх відносять до нефінансових та фінансових корпорацій. У такому випадку до уваги додатково приймається вид діяльності та організаційно-правова форма виробничого підприємства чи комерційної організації.

Окрім того, в економічній літературі необхідність державних чи місцевих фінансів, зазвичай, пояснюють самим призначенням держави та місцевого самоврядування, що полягає у забезпеченні фінансовими ресурсами окремих потреб фізичних і юридичних осіб, які з об’єктивних причин не можуть бути забезпечені через ринкові механізми. До таких відносять структурні зміни в економіці, боротьбу з монополізмом, захист навколишнього середовища та окремих категорій

громадян, що нездатні на самозабезпечення. Сюди також відносять фундаментальну науку, освіту, охорону здоров'я, соціальне страхування тощо.

При цьому випускається з поля зору факт існування державних та комунальних підприємств, не обґрунтовуються їхня роль та значення у складі державних і місцевих фінансів. Такі підприємства лише за формою власності є державними чи комунальними, проте провадять свою фінансово-господарську діяльність на умовах комерційного розрахунку та несуть відповідальність за результати своєї діяльності так само, як і приватні підприємства.

Таким чином, незважаючи на те, що державний та місцеві бюджети включають до складу зведеного бюджету (або бюджету держави), це не є підставою для їх включення до складу державних фінансів, оскільки такий бюджет носить умовний характер. Його використовують, зазвичай, при умовному об'єднанні бюджетних ресурсів на рівні країни. Подібно до цього має місце бюджет області, району та міста з районним поділом. Ці категорії характеризують стан бюджетної системи України в цілому або на рівні її окремих складових, яка, у свою чергу, повинна входити до складу категорії вищого порядку. Такою категорією можна назвати "фінанси держави", оскільки державні або місцеві фінанси не охоплюють усіх складових. Лише об'єднання останніх у складі фінансів держави дозволить структурувати категорійний апарат, що, у свою чергу, наблизить подолання суперечностей між центральними та місцевими органами влади. Практика, при якій на місцеві бюджети впливають центральні органи влади, а на кошти державного бюджету розраховують місцеві органи влади, не створює умов для пошуку внутрішніх резервів, оскільки значно простіше домагатися перерозподілу коштів у вигляді трансфертів, ніж їх реально заробляти.

Щодо соціально-економічної суті фінансів держави, які представляють собою узагальнену складову фінансової системи на рівні окремої підсистеми, то вона впливає з функцій і завдань державних і місцевих органів влади.

Під місцевими фінансами розуміють систему формування, розподілу і використання грошових та інших фінансових ресурсів для забезпечення місцевими органами влади покладених на них функцій і завдань, як власних, так і делегованих [10, с. 20]. А під державними фінансами, – "розгалужену систему фінансових відносин на різних рівнях адміністративного поділу між державою, юридичними та фізичними особами з приводу формування і використання фінансових ресурсів та доходів держави, а також щодо управління і розпорядження державною власністю" [11, с. 32].

Під фінансами держави необхідно розуміти сукупність державних і місцевих фінансів та відносини, що виникають між центральними й місцевими органами влади стосовно формування і використання фінансових ресурсів держави. Вони повинні мати системний характер, що відповідає інтересам усіх гілок влади. За економічним змістом "фінанси держави" – це сукупність централізованих і децентралізованих фінансових ресурсів держави та місцевого самоврядування.

Запровадження в теорію і практику нової категорії дозволить сформувати систему відносин між центральними й місцевими органами влади, що сприятиме подоланню суперечностей і більш злагодженій співпраці і по вертикалі, і по горизонталі фінансової системи.

Ця категорія розкриває реальні потенційні можливості держави в цілому, а не лише центральних органів влади, як у частині формування і використання фінансових ресурсів, так і в частині вироблення єдиної фінансової політики з метою удосконалення управління її фінансовими ресурсами.

Список використаної літератури

1. Методологічні положення зі статистики України. – К. : ІВЦ Держкомстату України, 2006. – Вип. 2, Т. 1. – 504 с.
2. Карлін М. Суть, структура, функції суспільних фінансів та їхнє місце в фінансовій системі України / М. Карлін // Формування ринкової економіки в Україні. – Л. : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2009. – Вип. 19. – 544 с.
3. Хомутенко А. В. Прагматика та семантика термінів фінансової науки " суспільні фінанси ", " публічні фінанси " та " державні фінанси " / А. В. Хомутенко // Фінанси України. – 2017. – № 1. – С. 112 – 123.

4. Тропіна В. Б. До питання про публічні фінанси / В. Б. Тропіна // Фінанси України. – 2009. – № 12. – С. 28–34.
5. Про відкритість використання публічних коштів: Закон України від 11.02.2015 р. №183–VIII (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/-show/183-viii>.
6. Бюджетний кодекс України : чинне законодавство зі змінами та доповн. – К. : Паливода А. В., 2017. – 224 с.
7. Леоненко П. М. Теорія фінансів : навч. посіб. / П. М. Леоненко, А. І. Юхименко, А. А. Ілленко ; За заг. ред. О. Д. Василика. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 480 с.
8. Юхименко П. І. Теорія фінансів : підруч. / П. І. Юхименко, В. М. Федосов ; за ред. проф. В. М. Федосова, С. І. Юрія. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 576 с.
9. Звіти про виконання Державного та місцевих бюджетів України за 2011-2016 рр. [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Державної казначейської служби України. – Режим доступу : <http://www.treasury.gov.ua>.
10. Сунцова О. О. Місцеві фінанси : навч. посіб. / О. О. Сунцова. – К. : ЦУЛ, 2008. – 488 с.
11. Фінанси : підруч. / За ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. – К. : Знання, 2008. – 611 с.

References

1. *Metodolohichni polozhennia zi statystyky Ukrainy [Methodological provisions on statistics of Ukraine]* (2006). Kyiv : Derzhkomstat Ukrainy [in Ukrainian].
2. Karlin, M. (2009). Sut', struktura, funktsii suspil'nykh finansiv ta ikhnie mistse v finansovij systemi Ukrainy [Essence, structure, functions of public finances and their place in the financial system of Ukraine]. *Formuvannia rynkovoї ekonomiky v Ukraini – Formation of market economy in Ukraine*, 19 [in Ukrainian].
3. Khomutenko, A. V. (2017). Prahmatyka ta semantyka terminiv finansovoi nauky “suspil'ni finansy”, “publichni finansy” ta “derzhavni finansy” [Pragmatics and semantics of financial science terms “public finance”, “state finance”]. *Finansi Ukraini – Finance of Ukraine*, 1, 112–123 [in Ukrainian].
4. Tropina V. B. (2009). Do pyttannia pro publichni finansy [To the question of public finances]. *Finansi Ukraini – Finance of Ukraine*, 12, 28–34 [in Ukrainian].
5. Zakon Ukrainy Pro vidkrytist' vykorystannia publichnykh koshtiv vid 11 liutoho 2015 roku № 183–VIII [Law of Ukraine about the openness of use public funds]. (2015, February 11). [zakon3.rada.gov.ua](https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/183-viii). Retrieved from <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/183-viii> [in Ukrainian].
6. Palyvoda, A. V. (2017). *Biudzhetnyj kodeks Ukrainy : chynne zakonodavstvo zi zminamy ta dopovn [Budget code of Ukraine : current legislation as amended]*. Kyiv [in Ukrainian].
7. Leonenko, P. M., Yukhymenko, A. I., Illienko, A. A. ta in. (2005). *Teoriia finansiv [Theory of finance]*. Kyiv : Tsentr navchal'noi literatury [in Ukrainian].
8. Juhimenko, P. I., Fedosov, V. M., Lazebnik, L. L. ta in. (2010). *Teoriya finansiv: [Theory of Finance]*. Kiiv : Centr uchbovoi literaturi [in Ukrainian].
9. Zvity pro vykonannia Derzhavnoho ta mistsevykh biudzhetiv Ukrainy za 2011-2016 rr. [State and local budget execution report of Ukraine for 2011-2016]. (n.d.). [treasury.gov.ua](http://www.treasury.gov.ua). Retrieved from <http://www.treasury.gov.ua>. [in Ukrainian].
10. Suntsova, O. O. (2008). *Mistsevi finansy [Local finance]*. Kyiv : Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
11. Yurii, S. I., Fedosov, V. M. (Eds.). (2008). *Finansy [Finance]*. Kyiv : Znannia [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редколегії 23.01.2019
Прийнята до друку 13.03.2019

FORMATION OF THE PUBLIC CHARACTER OF FINANCIAL SYSTEM OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF GLOBAL PROCESSES THE NATIONAL ECONOMIC STRUCTURE

M. Zaplatynski¹, V. Kovalenko²

*1 – Ukrainian Academy of Printing
79020, Lviv, street Pid Goloskom, 19
e-mail: dontbmm@gmail.com*

*2 – Ivan Franko National University of Lviv
79008, Lviv, Svoboda Avenue, 18
e-mail: oleksandrakv@gmail.com*

The necessity to include the term “state finances” in the financial system of Ukraine into the conceptual apparatus of financial science and the characteristics of the financial system of Ukraine, which creates preconditions for consistent use in the theory and practice terms such as “state finance”, “local finance” and “public finances” are defined. The features and list of financial institutions that reflecting the public character of the financial system of Ukraine are determined.

When institutional units are incorporated into the relevant sectors (subsectors) of the economy, they take into account their organizational and legal form of management, the type of economic activity and the form of ownership. These are key features that unite institutional units within separate sectors (subsectors) of the economy and the financial system. Institutional sectors thus become an important link in the financial system and are part of its separate subsystems.

Public or state finance, based on their understanding of the economic literature, should represent some generalizations of the financial system, which, according to the SNA methodology, includes the state-owned sector and reflects the centralized and decentralized financial resources of the state. The state-owned sector includes central government bodies, regional and local government bodies, social insurance funds. These are the institutional units that manage the financial resources of the state. All other entities in the financial system, in particular financial and non-financial corporations, households, etc., despite receiving, for various reasons, budgetary funding do not belong to this sector, hence to public or state finance.

It is concluded that public and public finances in the light of the SNA are not concepts that reflect the structure of the financial system, as there is no public or public ownership of the public or public entities of the economy, public or public taxes and fees, on which basis are mostly formed Revenues of state and local budgets (at least in economically developed countries). On the other hand, state and local finances take place in the institutional model of Ukraine's financial system as part of the state-owned sector, because its economic essence reflects financial relations regarding the formation and use of centralized and decentralized financial resources of state as the main subject of the economy and financial system. Nevertheless, the understanding of public finances reveals organizational features from the point of view of the openness of information and the availability of legal entities and individuals to the use of financial system resources.

Under the finances of the state it is necessary to understand the totality of state and local finances and the relations that arise between the central and local authorities in relation to the formation and use of the state's financial resources. They should have a systemic character that is responsible to interests of all branches of government. According to the economic meaning of “state finances” – a collection of centralized and decentralized funds of state and local government.

The introduction in the theory and practice a new category will create a system of relations between central and local authorities, which will help overcome contradictions and more coherent cooperation both vertically and horizontally in the financial system.

Key words financial system, public finances, state and local finances, state finances, financial institutions.

МОДЕЛЮВАННЯ МОНЕТАРНОГО ТРАНСМІСІЙНОГО МЕХАНІЗМУ УКРАЇНИ ЗА ДОПОМОГОЮ ВЕКТОРНОЇ КОРЕКЦІЇ ПОХИБОК

Л. Зомчак, Р. Бойко

*Львівський національний університет імені Івана Франка
79008, м. Львів, проспект Свободи, 18
e-mail: lzomchak@gmail.com, boyko1127@gmail.com*

Розроблено та реалізовано модель векторної корекції похибки для моделювання монетарного трансмісійного механізму на основі макроекономічних показників України, а саме валового внутрішнього продукту, індексу споживчих цін, грошового агрегату M2, процентної ставки та валютного курсу гривні до долара США на основі щоквартальних статистичних даних за 2007–2019 роки. На основі моделі виявлено структурні залежності між показниками макроекономічного розвитку України, досліджено вплив монетарної політики на реальний сектор економіки. Отримані результати підтвердили важливість ролі каналу обмінного курсу в монетарному трансмісійному механізмі України.

Ключові слова: векторна авторегресійна модель, корекція похибок, імпульсні функції, часовий ряд, макроекономічні показники, монетарний трансмісійний механізм, коінтегра.

Економічний розвиток країни унеможлиблюється без дієвих управлінських механізмів. Напрямок економічного розвитку, який визначає керуючий апарат держави, значною мірою залежить від правильності оцінювання, коректності та швидкості інтерпретування сигналів, які можна отримати з показників соціально-економічного розвитку держави. Тому невід'ємною частиною макроекономічного керування є розробка методологічних засад оцінювання природи впливу різних типів збурень економічного середовища на зміни макроекономічних показників як у коротко-, так і у довгостроковому періодах. Важливим важелем впливу на реальний сектор економіки є монетарна політика Національного банку та, зокрема, трансмісійний механізм. При реалізації монетарної політики на основі монетарного трансмісійного механізму важливо розуміти, з яким лагом реагуватиме реальний сектор економіки та як працюють механізми окремих трансмісійних каналів. Застосування макроекономічних методів та моделей дозволяє виявити ці залежності на основі емпіричних даних.

Вітчизняні макроекономічні процеси можна охарактеризувати як нестабільні у часі та зі значним рівнем невизначеності, що значно ускладнює аналіз та адекватну оцінку залежності динаміки макроекономічних процесів від часу та між собою. Це, у свою чергу, призводить до зниження якості класичних економіко-математичних методів та моделей, які застосовують для моделювання на макрорівні. Серед моделей, які застосовують для моделювання макроекономічних процесів, популярні моделі векторної авто регресії (VAR), які дозволяють досліджувати одночасну динаміку декількох змінних та вивчати залежності між ними. Векторні моделі корегування помилок (VECM моделі) є особливим випадком VAR моделей, що включають нестационарні змінні і саме їх запропоновано застосувати для моделювання монетарного трансмісійного механізму.

VEC моделі широко використовують як інструмент аналізу грошово-кредитної політики. Найчастіше зустрічаються статті з використанням VECM для аналізу каналів передачі монетарної політики у малих відкритих економіках. Наприклад, Меллоу та Пісу (2010) [1] використовують модель VECM для перевірки значення каналу банківського кредитування при передачі грошово-

кредитної політики для Бразилії. Результатом їхньої праці є висновок про негативне довгострокове співвідношення між кредитною пропозицією та ставкою міжбанківського депозиту, що означає, що монетарна політика має значний вплив на кредитний ринок, підвищуючи темпи запозичень банків. Бхаттачарія зі співавторами (2011) взяли зразок Індії як економіки, що розвивається, щоб з'ясувати найбільш ефективний канал, за допомогою якого здійснюється грошово-кредитна політика з метою контролю інфляції. Автори пропонують одну коінтеграцію між обмінним курсом та рівнем цін. Це означає, що перехід обмінного курсу до внутрішніх цін є статистично значущим [2, 3]. Варто також згадати роботу Мустофи Усман зі співавторами, які за допомогою VECM – підходу оцінювали взаємозв'язки ключових показників сільськогосподарської ефективності в Індонезії [4]. Накіхоба та Селолегенг (2018) доводять залежність каналу кредиту приватного сектора від інфляції в Уганді. Розширення кредитування позитивно вплинуло на рівень інфляції, мається на увазі, що кредитні обмеження можуть виступати як ефективна кінцева точка стабілізації інфляції [5]. А. де Ваал та Р. ван Ейден розробили структурну коінтегровану векторну авторегресійну модель для 32 країн Південної Африки та виявили три важливі довгострокові економічні взаємозв'язки: посилений паритет купівельної спроможності, паритет інтересів та паритет Фішера [6; 7]. Моделі трансмісійного механізму на основі VEC-моделі розроблено також для Узбекистану [8], Індонезії та Тайланду [9], Туреччини [10], В'єтнаму [11], Китаю [12] тощо.

Серед вітчизняних вчених, які застосовують методи авторегресійного моделювання до оцінювання трансмісійного механізму виділимо С. Ніколайчука, П. Дадашову, Т. Маринич, А. Ставицького, І. Лук'яненко тощо.

Метою дослідження є побудова векторної авторегресійної моделі з коінтеграцією монетарного трансмісійного механізму для України з метою виявлення залежностей між змінними, ідентифікацією визначальних каналів трансмісійного механізму, вироблення обґрунтованої макроекономічної політики.

Різниця між класичними VAR моделями та VEC моделями полягає у додатковому, так званому коінтеграційному рівнянні. Якщо частина, ідентична до VAR моделі, описує короткострокові збурення (відхилення від рівноваги), то коінтеграційне рівняння описує довгострокові залежності між змінними. Найчастіше VECM моделі застосовують для моделювання фінансових процесів, при чому як на мікро-, так і на макрорівні, адже саме в таких процесах виникають довгострокові зв'язки між змінними, тобто вони коінтегрують. Такі зв'язки стають причиною відхилення від довгострокової рівноваги. Якщо застосовувати до змінних, між якими є коінтеграція, класичну VAR модель, то це може призводити до помилок в специфікації моделі [13].

VECM модель у загальному випадку можна записати:

$$\Delta Y_{t-1} = c + \Pi Y_{t-1} + \sum_{i=1}^{p-1} r_i \Delta Y_{t-1} + \varepsilon_t$$

де Δ – оператор різниці;

Y_{t-1} – вектор ендогенних змінних розмірністю $k \times 1$ з одиничним лагом;

ε_t – k -мірний процес білого шуму, інновацій (випадкових відхилень);

c – вектор перетину;

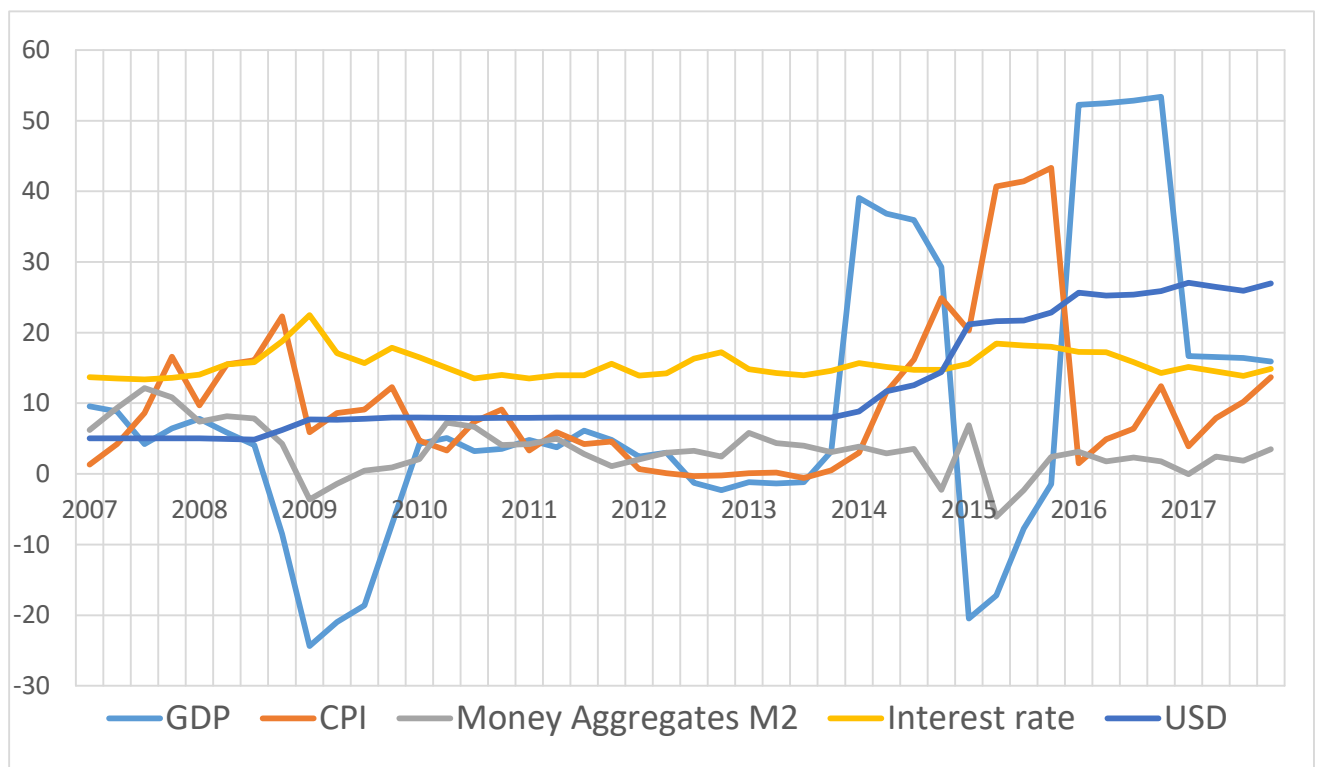
Π – матриця коефіцієнтів коінтеграції;

r_i – матриця порядку $k \times k$ коефіцієнтів i -тої ендогенної змінної.

Для побудови VECM моделі трансмісійного механізму України були використані такі макроекономічні показники:

- валовий внутрішній продукт (DY),
- індекс споживчих цін (P),
- грошовий агрегат M2 (M),
- процентна ставка (I),
- валютний курс гривні до долара США (DE).

Модель була запропонована як така, що здатна ефективно проілюструвати відношення монетарної політики України до реального сектору економіки. ВВП виражено у відсотках приросту фактичного показника відповідно до такого ж періоду попереднього року, індекс споживчих цін виражений у відсотках до грудня попереднього року, грошовий агрегат є показником приросту фактичного значення від такого ж у попередньому періоді, обрана процентна ставка за строковими депозитами у національній валюті розрахована як середньозважена ставка в річному обчисленні, а валютний курс – це середньозважена за період кількість гривні, необхідної заплатити за один долар США. В основному робота фокусується на питаннях, що станеться з ВВП та цінами після екзогенних шоків монетарної політики (змін процентних ставок і обмінного курсу). Для розрахунків використано квартальні дані зазначених вище показників з першого кварталу 2007 року по другий квартал 2019 [14, 15]. На рис. 1. зображено динаміку обраних для моделі показників.

Рис. 1. ВВП, ІСЦ, грошовий агрегат М2, процентна ставка, курс USD в Україні за 2007–2018 рр.

Джерело: складено авторами на основі [14; 15].

Як видно з рис. 1, динаміка усіх досліджуваних макроекономічних показників України різна. Так, наприклад, часовий ряд процентної ставки зображений лінійним трендом, а у часовому ряді курсу долара наявні сезонні коливання, найбільш виражені у 2014–2018 роках.

VECM моделі можна застосовувати лише до змінних, між якими наявний коінтеграційний зв'язок. Якщо всі змінні, включені до моделі, нестационарні (що є типовою характеристикою економічних змінних) та мають однаковий порядок інтегрування, це є підставою припустити наявність коінтеграційного зв'язку між змінними. Найчастіше для перевірки часового ряду на стаціонарність застосовують розширений тест Дікі–Фулера. Результати виконання тесту наведено на таблиці 1.

Результат тесту свідчить про те, що усі досліджувані часові ряди є нестационарними. Це є необхідною умовою побудови векторної моделі корекції похибки.

Таблиця 1

Результати виконання тесту Дікі-Фулера для перевірки стаціонарності часових рядів моделі трансмісійного механізму

Метод					Статистика	
Im, Pesaran and Shin W-stat					-1,48029	
Результат тесту Дікі-Фулера						
Змінні	t-Stat	Prob.	E (t)	E (Var)	Lag	Max Lag
ВВП	-1,3738	0,5859	-1,433	0,877	4	9
ІСЦ	-2,9565	0,1467	-1,525	0,764	0	9
Грошовий агрегат M2	-3,7112	0,1071	-1,525	0,764	0	9
Процентна ставка	-2,9028	0,1527	-1,525	0,764	0	9
USD	0,4738	0,9840	-1,525	0,764	0	9
Середнє значення	-2,0941		-1,507	0,787		

Для перевірки коінтеграції часових рядів застосовано також тест Йохансена. Коінтеграційне рівняння можна задати одним із шести варіантів, залежно від характеристик змінних та співвідношенням константи і тренду в моделі. Для специфікації коінтеграційного рівняння обрано варіант, який застосовують за наявності змінних із трендом із припущенням, що всі тренди є стохастичними. Результати виконання тесту Йохансена наведено в таблицях 2 та 3, адже він складається з двох частин, а саме слід матриці (trace) та максимальне власне число (maximum eigenvalue).

Таблиця 2

Результат тесту Йохансена (Trace)

Unrestricted Cointegration Rank Test (Trace)				
Hypothesized No. of CE(s)	Eigenvalue	Trace Statistic	0.05 Critical Value	Prob.**
None *	0.447488	70.96769	69.81889	0.0404
At most 1	0.360112	44.27010	47.85613	0.1044
At most 2	0.312711	24.17933	29.79707	0.1930
At most 3	0.137862	7.304303	15.49471	0.5425
At most 4	0.013881	0.629030	3.841466	0.4277

Таблиця 3

Результат тесту Йохансена (Maximum Eigenvalue)

Unrestricted Cointegration Rank Test (Maximum Eigenvalue)				
Hypothesized No. of CE(s)	Eigenvalue	Max-Eigen Statistic	0.05 Critical Value	Prob.**
None	0.447488	26.69760	33.87687	0.2799
At most 1	0.360112	20.09076	27.58434	0.3349
At most 2	0.312711	16.87503	21.13162	0.1780
At most 3	0.137862	6.675273	14.26460	0.5282
At most 4	0.013881	0.629030	3.841466	0.4277

Ранговий тест Йохансена використовує дві різні статистики: слід матриці (trace) та максимальне власне число (maximum eigenvalue). За першою статистикою виявлено одне коінтеграційне рівняння, а за другою виявлено відсутність коінтеграції. Зупинимося на першому варіанті, крім того, цю статистику вважають поширенішою на практиці і потужнішою [13].

Наступним кроком є визначення оптимальної структури лагів для моделі. Використано найпоширеніший тест на максимальний лаг. Оптимальна довжина лагу в цьому тесті оцінюють одночасно за п'ятьма поширеними інформаційними критеріями. Результати виконання тесту наведено у таблиці 4. Різні інформаційні критерії, зокрема: відношенням логарифмів функцій вірогідності (LR), фінальна прогнозна похибка (FPE), критерій Акайке (AIC), критерій Шварца

(SC) і критерій Ханна–Квінна (HQ), показали різні значення оптимальної максимальної кількості лагів (вони позначені зірочками) для включення у VEC модель. За критерієм SC оптимальною кількістю лагів для включення в модель є 1. Інші інформаційні критерії (LR, FPE, AIC, HQ) визначають 4 лаги. Відповідно, обрано найбільш частотну кількість лагів, що дорівнює чотирьом для базової моделі.

Таблиця 4

Результати тесту на максимальний лаг для визначення кількості лагів для включення у VEC-модель

Lag	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	NA	834858,4	27,82435	28,03762	27,90087
1	82,70582	248472,8	26,60016	27,87982*	27,05929
2	30,62916	320458,5	26,78831	29,13436	27,63006
3	44,70441	197588,2	26,12669	29,53913	27,35105
4	70,89634*	20250,28*	23,47006*	27,94888	25,07702*

На основі проведеного аналізу отримано параметри моделі:

$$D(\text{GDP}) = 0.0334086738971*(\text{GDP}(-1) - 1.14085159658*\text{INFLATION\_RATE}(-1) - 18.8955383155*\text{M2}(-1) + 15.9768972406*\text{INTEREST\_RATE}(-1) - 1.3820073971*\text{USD}(-1) - 175.055663724) + 0.119321366084*D(\text{GDP}(-1)) + 0.0253442791876*D(\text{GDP}(-2)) - 0.166330469189*D(\text{GDP}(-3)) - 0.648604266346*D(\text{GDP}(-4)) - 0.130756329053*D(\text{INFLATION\_RATE}(-1)) + 0.0808195442303*D(\text{INFLATION\_RATE}(-2)) - 0.384169469116*D(\text{INFLATION\_RATE}(-3)) + 0.305932016903*D(\text{INFLATION\_RATE}(-4)) + 0.885665257626*D(\text{M2}(-1)) - 0.561018849198*D(\text{M2}(-2)) + 0.0392623607501*D(\text{M2}(-3)) + 1.05145938809*D(\text{M2}(-4)) + 0.440375696694*D(\text{INTEREST\_RATE}(-1)) - 1.48425576885*D(\text{INTEREST\_RATE}(-2)) - 1.05288652277*D(\text{INTEREST\_RATE}(-3)) - 0.97283547544*D(\text{INTEREST\_RATE}(-4)) - 2.41084800574*D(\text{USD}(-1)) + 4.1685292348*D(\text{USD}(-2)) - 4.04818893973*D(\text{USD}(-3)) + 3.50143692963*D(\text{USD}(-4)) - 0.0359418091419$$

$$D(\text{INFLATION\_RATE}) = -0.0190743046791*(\text{GDP}(-1) - 1.14085159658*\text{INFLATION\_RATE}(-1) - 18.8955383155*\text{M2}(-1) + 15.9768972406*\text{INTEREST\_RATE}(-1) - 1.3820073971*\text{USD}(-1) - 175.055663724) + 0.0928081539898*D(\text{GDP}(-1)) - 0.0106156829203*D(\text{GDP}(-2)) - 0.178734830505*D(\text{GDP}(-3)) + 0.167080826776*D(\text{GDP}(-4)) - 0.0280383134875*D(\text{INFLATION\_RATE}(-1)) + 0.0807118969506*D(\text{INFLATION\_RATE}(-2)) - 0.535283923155*D(\text{INFLATION\_RATE}(-3)) + 0.119806853551*D(\text{INFLATION\_RATE}(-4)) + 1.2284322676*D(\text{M2}(-1)) - 0.510678227847*D(\text{M2}(-2)) - 0.388292407648*D(\text{M2}(-3)) + 0.631775376502*D(\text{M2}(-4)) + 0.713631830351*D(\text{INTEREST\_RATE}(-1)) - 0.551543441869*D(\text{INTEREST\_RATE}(-2)) - 1.05955485976*D(\text{INTEREST\_RATE}(-3)) + 0.452452858914*D(\text{INTEREST\_RATE}(-4)) + 2.43368128317*D(\text{USD}(-1)) + 3.96157757425*D(\text{USD}(-2)) - 0.453888982313*D(\text{USD}(-3)) - 5.00214574999*D(\text{USD}(-4)) - 0.614116057837$$

$$D(\text{M2}) = 0.0397475244716*(\text{GDP}(-1) - 1.14085159658*\text{INFLATION\_RATE}(-1) - 18.8955383155*\text{M2}(-1) + 15.9768972406*\text{INTEREST\_RATE}(-1) - 1.3820073971*\text{USD}(-1) - 175.055663724) + 0.0164860645856*D(\text{GDP}(-1)) + 0.0151498263209*D(\text{GDP}(-2)) - 0.0303036558807*D(\text{GDP}(-3)) + 0.00442670022487*D(\text{GDP}(-4)) + 0.0621783971164*D(\text{INFLATION\_RATE}(-1)) + 0.0818610161801*D(\text{INFLATION\_RATE}(-2)) + 0.170815684082*D(\text{INFLATION\_RATE}(-3)) + 0.130865348685*D(\text{INFLATION\_RATE}(-4)) - 0.173363503754*D(\text{M2}(-1)) + 0.192258254931*D(\text{M2}(-2)) + 0.0476712921595*D(\text{M2}(-3)) + 0.279053122337*D(\text{M2}(-4)) - 0.806427929972*D(\text{INTEREST\_RATE}(-1)) - 0.352467015685*D(\text{INTEREST\_RATE}(-2)) - 0.599846560955*D(\text{INTEREST\_RATE}(-3)) - 0.219389562374*D(\text{INTEREST\_RATE}(-4)) - 0.658789323095*D(\text{USD}(-1)) - 1.13788562233*D(\text{USD}(-2)) + 0.558893240606*D(\text{USD}(-3)) - 0.154762083619*D(\text{USD}(-4)) + 0.608832997356$$

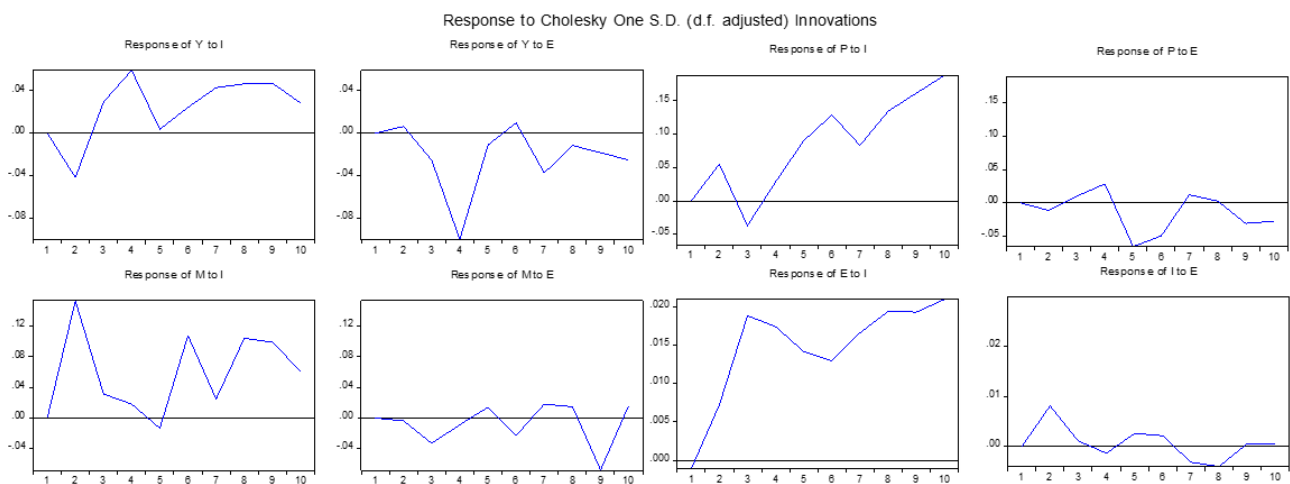
$$D(\text{INTEREST\_RATE}) = -0.0290219907684*(\text{GDP}(-1) - 1.14085159658*\text{INFLATION\_RATE}(-1) - 18.8955383155*\text{M2}(-1) + 15.9768972406*\text{INTEREST\_RATE}(-1) - 1.3820073971*\text{USD}(-1) - 175.055663724) - 0.00207952368396*D(\text{GDP}(-1)) + 0.022119479106*D(\text{GDP}(-2)) - 0.00193281698845*D(\text{GDP}(-3)) + 0.00445796646645*D(\text{GDP}(-4)) - 0.0466552930232*D(\text{INFLATION\_RATE}(-1)) - 0.0273703460076*D(\text{INFLATION\_RATE}(-2)) - 0.0142550798673*D(\text{INFLATION\_RATE}(-3)) - 0.0798642262374*D(\text{INFLATION\_RATE}(-4)) - 0.244049747014*D(\text{M2}(-1)) - 0.0813273531097*D(\text{M2}(-2)) - 0.365822848929*D(\text{M2}(-3)) - 0.281165612706*D(\text{M2}(-4)) + 0.130572098882*D(\text{INTEREST\_RATE}(-1)) - 0.000625450677325*D(\text{INTEREST\_RATE}(-2)) - 0.0890336444392*D(\text{INTEREST\_RATE}(-3)) - 0.115885217606*D(\text{INTEREST\_RATE}(-4)) + 0.270799045968*D(\text{USD}(-1)) + 0.120302306496*D(\text{USD}(-2)) + 0.859044008414*D(\text{USD}(-3)) - 0.273058799695*D(\text{USD}(-4)) - 0.643907272149$$

$$\begin{aligned}
 D(\text{USD}) = & 0.00698761983359 * (\text{GDP}(-1) - 1.14085159658 * \text{INFLATION\_RATE}(-1) - 18.8955383155 * \text{M2}(-1) + \\
 & 15.9768972406 * \text{INTEREST\_RATE}(-1) - 1.3820073971 * \text{USD}(-1) - 175.055663724) + 0.0220891098522 * D(\text{GDP}(-1)) \\
 & + 0.00908819003502 * D(\text{GDP}(-2)) + 0.0314828478942 * D(\text{GDP}(-3)) + 0.0447356871743 * D(\text{GDP}(-4)) + \\
 & 0.108640574008 * D(\text{INFLATION\_RATE}(-1)) + 0.0262209046955 * D(\text{INFLATION\_RATE}(-2)) + \\
 & 0.0987571205695 * D(\text{INFLATION\_RATE}(-3)) + 0.0867783659893 * D(\text{INFLATION\_RATE}(-4)) - \\
 & 0.0517568726458 * D(\text{M2}(-1)) - 0.0103500721588 * D(\text{M2}(-2)) - 0.0361238277232 * D(\text{M2}(-3)) + \\
 & 0.00489617096913 * D(\text{M2}(-4)) - 0.0200073011927 * D(\text{INTEREST\_RATE}(-1)) - \\
 & 0.0605855230531 * D(\text{INTEREST\_RATE}(-2)) + 0.00163763238702 * D(\text{INTEREST\_RATE}(-3)) + \\
 & 0.0599772185231 * D(\text{INTEREST\_RATE}(-4)) + 0.261834041528 * D(\text{USD}(-1)) - 0.772629906602 * D(\text{USD}(-2)) + \\
 & 0.287697018174 * D(\text{USD}(-3)) + 0.281323940886 * D(\text{USD}(-4)) + 0.434668781975
 \end{aligned}$$

Порядок змінних накладає імпліцитні припущення про те, на що звертає увагу влада, коли приймається політичне рішення та які змінні не відповідають одночасно на дії монетарної політики. Зокрема, це припускає, що влада, приймаючи рішення, бере до уваги поточний стан економічної активності та інфляції. В той же час шоки політики не мають миттєвого ефекту на випуск, ціни та гроші, однак можуть впливати на обмінний курс одразу.

Важливим інструментом і основним з точки зору аналізу чутливості показників VECM моделі до дії зовнішніх шоків є побудова імпульсних функцій відгуків. Ключову роль у побудові та аналізі специфічних векторних авторегресійних моделей відіграє саме аналіз поведінки одних факторів на шоківу зміну інших, що можливе завдяки побудові імпульсних функцій та складанню таблиць імпульсів.

Результатом проведених досліджень є набір графіків, що зображені на рис.2.

Рис.2. Імпульсні функції впливу процентної ставки та курсу USD на ВВП, ІСЦ та грошову масу України

Джерело: складено авторами.

З метою виявлення та аналізу причинно-наслідкових зв'язків між змінними проведено тест Грейнджера.

Згідно з результатами тесту Гранжера грошовий агрегат M2 є головним чинником впливу на ВВП з поміж усіх показників. Також статистично значуще впливає регулювання грошової маси на динаміку індексу споживчих цін, хоча, порівняно з впливом курсу долара на ІСЦ, цей зв'язок не настільки тісний. Виявлена також залежність грошової маси від курсу долара. Статистично значущого причинно-наслідкового впливу на валютний курс з боку досліджуваних показників не виявлено, що свідчить про екзогенну природу числового ряду.

Безперечно, результати мають сприйматись із значною обережністю. Динаміка макроекономічних показників в Україні зумовлена сильними зовнішніми збуреннями та змінами у якісній структурі процесів, тому забезпечити високий рівень надійності статистичних результатів

неможливо, натомість можемо спостерігати широкі інтервали довіри та хвилеподібну форму імпульсів.

У дослідженні проаналізовано лише основні властивості трансмісійного механізму монетарної політики в Україні. VECM-модель, оцінена на основі українських даних за 2007-2019 рр., дозволяє краще розуміти структуру трансмісії в межах взаємозалежного макросередовища та при наявному коінтеграційному зв'язку між досліджуваними змінними. А результати дослідження стимулюватимуть подальші наукові розробки щодо монетарної політики із застосуванням актуального економіко-математичного інструментарію.

Список використаної літератури

1. De Mello L. The bank lending channel of monetary transmission in Brazil: A VECM approach / De Mello, L., & Pisu, M. // *The Quarterly Review of Economics and Finance*. – 2010. – №50(1). – P. 50-60.
2. Bhattacharya R. Monetary policy transmission in an emerging market setting / Bhattacharya, R., Patnaik, I., & Shah, A. // *IMF Working Papers*. – 2011. – P. 1-25.
3. Bhattacharya, R.. Monetary Policy Analysis in an Inflation Targeting Framework in Emerging Economics: The Case of India / Bhattacharya, R., & Patnaik, I. // *Working Paper*. - 2014. - №131. – P.1-39.
4. Usman M. Application of Vector Error Correction Model (VECM) and Impulse Response Function for Analysis Data Index of Farmers' Terms of Trade / Mustofa Usman, Dhia Fadhilah Fatin, M. Yusuf S. Barusman, Faiz A. M. Elfaki and Widiarti // *Indian Journal of Science and Technology*. – 2017. - № Vol 10(19).
5. Nakijoba S. The Long-Run Analysis of Monetary Policy Transmission Channels on Inflation in Uganda (2000-2017): A VECM Approach / S. Nakijoba, L. Selotlegeng // *The international journal of humanities & social studies*.- 2018. – Volume VI(Issue 7). – P. 172-178.
6. De Waal A., & van Eyden, R. (2012). The monetary transmission mechanism in South Africa: A VECM augmented with foreign variables. University of Pretoria.
7. De Waal A. Monetary policy and inflation in South Africa: A VECM augmented with foreign variables / De Waal, A., & Van Eyden, R. // *South African Journal of Economics*. - 2014. - № 82(1). – P. 117-140.
8. Hespeler F. A VECM evaluation of monetary transmission in Uzbekistan / Hespeler, F. // *Economic change and restructuring*. – 2013. - № 46(2). – P. 219-253.
9. Anis A.. Analysis of the Effectiveness of Monetary Policy Transmission (Evidence in Indonesia and Thailand) / Anis, A., Putra, H. S., Alfarina, N., & Azhar, Z. // *Third Padang International Conference On Economics Education, Economics, Business and Management, Accounting and Entrepreneurship (PICEEBA 2019)*. – 2019. - Atlantis Press.
10. Okur F.. The effectiveness of the monetary transmission mechanism channel in Turkey / Okur, F., Akkuş, Ö., & Durmaz, A. // *Eastern Journal of European Studies*. – 2019. – № 10(1).
11. Hiep N. Q. The Transmission Mechanism of Bilateral Relationship Between Exports and Economic Growth in Vietnam / Hiep, N. Q. // *International Journal of Economics and Financial Issues*. – 2017. - № 7(2). –P. 536-543.
12. Sun S. Bank lending channel in China's monetary policy transmission mechanism: a VECM approach. / Sun, S., Gan, C., & Hu, B. // *Investment Management and Financial Innovations*. – 2010. - № 7(2). – P. 59-71.
13. Лук'яненко І. Г. Аналіз часових рядів. Побудова Var і Vецm моделей з використанням пакета E.Views 6.0./ І. Г. Лук'яненко, В. М. Жук. – К. : НАУКМА, 2013. –176 с.
14. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
15. Національний банк України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.bank.gov.ua/statistic>.

References

1. De Mello, L., & Pisu, M. (2010). The bank lending channel of monetary transmission in Brazil: A VECM approach. *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 50(1), 50-60.
2. Bhattacharya, R., Patnaik, I., & Shah, A. (2011). *Monetary policy transmission in an emerging market setting*. IMF Working Papers, 1-25.
3. Bhattacharya, R., & Patnaik, I. (2014). *Monetary Policy Analysis in an Inflation Targeting Framework in Emerging Economics: The Case of India*. Working Paper, 131, 1-39.
4. Mustofa Usman, Dhia Fadhilah Fatin, M. Yusuf S. Barusman, Faiz A. M. Elfaki and Widiarti (2017). Application of Vector Error Correction Model (VECM) and Impulse Response Function for Analysis Data Index of Farmers' Terms of Trade. *Indian Journal of Science and Technology*, Vol 10(19), 65-80.

5. Nakijoba, S., Selotlegeng, L. (2018) The Long-Run Analysis of Monetary Policy Transmission Channels on Inflation in Uganda (2000-2017): A VECM Approach. *The international journal of humanities & social studies*, Volume VI,(Issue 7), 172-178.
6. De Waal, A., & van Eyden, R. (2012). The monetary transmission mechanism in South Africa: A VECM augmented with foreign variables. University of Pretoria, 1-30.
7. De Waal, A., & Van Eyden, R. (2014). Monetary policy and inflation in South Africa: A VECM augmented with foreign variables. *South African Journal of Economics*, 82(1), 117-140.
8. Hespeler, F. (2013). A VECM evaluation of monetary transmission in Uzbekistan. *Economic change and restructuring*, 46(2), 219-253.
9. Anis, A., Putra, H. S., Alfarina, N., & Azhar, Z. (2019, September). Analysis of the Effectiveness of Monetary Policy Transmission (Evidence in Indonesia and Thailand). In *Third Padang International Conference On Economics Education, Economics, Business and Management, Accounting and Entrepreneurship (PICEEBA 2019)*. (pp. 76-84) Atlantis Press..
10. Okur, F., Akkuş, Ö., & Durmaz, A. (2019). The effectiveness of the monetary transmission mechanism channel in Turkey. *Eastern Journal of European Studies*, 10(1), 177-196.
11. Hiep, N. Q. (2017). The Transmission Mechanism of Bilateral Relationship Between Exports and Economic Growth in Vietnam. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 7(2), 536-543.
12. Sun, S., Gan, C., & Hu, B. (2010). Bank lending channel in China's monetary policy transmission mechanism: a VECM approach. *Investment Management and Financial Innovations*, 7(2), 59-71.
13. Lukianenko I.H., Zhuk V.M. (2013) *Analiz chasovykh riadiv. Pobudova Var i Vecm modelei z vykorystanniam paketa E.Views 6.0*. K.: NAUKMA, 2013. 176 s. [in Ukrainian].
14. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrayiny [State Statistics Service of Ukraine]. *ukrstat.gov.ua*. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
15. Natsional'nyy bank Ukrayiny [National Bank of Ukraine]. *https://www.bank.gov.ua/statistic*. Retrieved from: <https://www.bank.gov.ua/statistic>. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редколегії 08.02.2019

Прийнята до друку 13.03.2019

MODELING OF THE UKRAINIAN MONETARY TRANSMISSION MECHANISM WITH VECTOR ERROR CORRECTION MODEL

L. Zomchak, R. Boyko

Ivan Franko National University of Lviv
79008 м. Львів, проспект Свободи, 18
e-mail: lzomchak@gmail.com, boyko1127@gmail.com

In today's context, the main criterion for monetary policy effectiveness is the sound functioning of the monetary transmission mechanism, which contributes to the achievement of the main goals of the central bank and, above all, to ensuring price stability through the inflation targeting regime, allows to maintain the stability of the banking system and to ensure the stability of the banking system business entities.

The purpose of the investigation is to reveal the essence of the transmission mechanism of monetary policy, to determine the peculiarities of its functioning in Ukraine and to develop on this basis an adequate economic and mathematical model of the impact of monetary policy of the National Bank of Ukraine on the real sector of the economy.

The vector error correction model of the monetary transmission mechanism based on macroeconomic indicators of Ukraine, namely gross domestic product, consumer price index, monetary aggregate M2, interest rate and hryvnia to USD based on quarterly statistics for 2007- 2019 years was built. Based on the model structural dependencies between indicators of macroeconomic development of Ukraine are revealed, the influence of monetary policy on the real sector of the economy is investigated. This investigation confirms that the exchange rate channel is the main one in the monetary transmission mechanism, but it has also been shown that this result is rather a consequence of the use of the National Bank of Ukraine exchange rate as its main nominal instrument.

Obviously, the increase in the role of the interest rate and the NBU's active interest rate policy leads to increasing importance and interest rate channel. The Granger test results show that the main factor affecting GDP is the monetary aggregate M2 among all indicators. Money supply regulation also has a statistically significant effect on the dynamics of the consumer price index, although this correlation is not as close as the dollar's effect on the CPI. The dependence of money supply on USD has also been revealed. There were no statistically significant cause and effect effects on the exchange rate by the studied indicators, which testifies to the exogenous nature of the numerical series.

The vector error correction model of the monetary transmission mechanism gave good results and can be used for making effective management decisions at the macro level.

Key words: vector autoregressive model, error correction, impulse functions, time series, macroeconomic indicators, monetary transmission mechanism, cointegration.

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ НА ОСНОВІ ХМАРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ЗАСОБИ ОРГАНІЗАЦІЇ БЕЗПЕЧНОЇ РОБОТИ ЕЛЕКТРОННОГО ОФІСУ

С. Кальний

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка
03022, м. Київ, вул. Васильківська, 90 А
e-mail: sergkalnyi@gmail.com*

Досліджено вплив хмарних технологій на ієрархічні системи управління підприємствами. Окреслено переваги застосування в управлінні електронного офісу, проаналізовано засоби оптимізації використання енергоресурсів та підвищення ефективності управління персоналом. Розглянуто віртуальну структуру управління підприємством на основі хмарних технологій. Запропоновано систему заходів, спрямованих на забезпечення безпеки користування базами даних та здійснення управлінських функцій на підприємстві у процесі застосування хмарних технологій.

Ключові слова: управління підприємством, хмарні технології, електронний офіс, управління персоналом, енергозбереження.

На даний час інформаційні технології відіграють провідну роль у соціально-економічному розвитку суспільства, визначаючи яким буде процес його трансформації на всіх системних рівнях функціонування.

У процесі інформатизації швидкий розвиток інфраструктури призвів до кардинальних змін у її складових, що включають лінії передачі даних та засоби зв'язку, устаткування та програмні засоби, призначені для обробки, передачі та зберігання даних. У системі управління підприємством безперервно вирішуються складні завдання планування, управлінського та бухгалтерського обліку, а також аналізу економічних показників та фінансових ризиків, що вимагає наявності розвиненої інфраструктури використання інформаційних та комунікаційних технологій на підприємстві, включаючи апаратне, програмне забезпечення та кваліфікований персонал.

У галузях, де існує потреба, у першу чергу, у високій продуктивності та швидкому доступі до ресурсів та послуг, застосування хмарних технологій є необхідною умовою збереження конкурентоздатності.

Питання використання інформаційних технологій в управлінні підприємством досліджувало багато зарубіжних і вітчизняних науковців: Т. П. Барановська, А. А. Козирев, Т. І. Лепейко, Л. Г. Мельник, О. І. Пушкар, В. Б. Уткін, М. Хамер, Дж. Чампі, А. Н. Щедрін та ін.

Теоретичні та практичні аспекти впровадження хмарних технологій, а також проблеми їх застосування у різних сферах економічної діяльності відображені у роботах таких авторів, як: О. С. Андрощук, О. В. Батаєв, В. В. Бобиль, І. К. Дрозд, В. Ю. Корольов, Дж. Ліклайдер, С. Г. Литвинова, Дж. Маккарті, Дж. Різ, Н. Склейтер, В. А. Соколенко, П. Фінгар та ін. Практичними впровадженнями рішень у галузі хмарних обчислень займаються компанії "VMware", "Amazon.com", "Google", "Microsoft", "HewlettPackard", "Intel", "IBM".

Розвиток інноваційної економіки, пов'язаний зі створенням інформаційних систем, обумовив зростання потреби в інформації, що використовується в управлінні підприємством та, відповідно, у створенні компонентів її інфраструктури, а саме: обчислювальної техніки, засобів зв'язку,

програмного забезпечення, методології, а також технологій допоміжних видів діяльності, у тому числі хмарних, що на даний час є одним з найважливіших елементів цієї інфраструктури [6; 7].

Зародження теорії хмарних обчислень у 1960-х рр. окреслило перспективи здійснення комп'ютерних операцій за допомогою суспільних утиліт, однак лише у 2007 р. дана ідеологія набула практичної реалізації на основі бурхливого розвитку каналів комунікації та стрімкого зростання потреби підприємств та приватних користувачів у горизонтальному масштабуванні власних інформаційних систем. Концепція, на якій ґрунтуються хмарні сервіси, полягає у наданні кінцевим споживачам віддаленого динамічного доступу до обчислювальних ресурсів, послуг та додатків, у тому числі операційних систем та інфраструктури через мережу Інтернет. При цьому сфера хостінгу дозволила задовольнити потребу у програмному забезпеченні та різних цифрових послугах, управління якими може здійснюватись зсередини підприємств, але дозволяє досягти підвищення ефективності та конкурентоздатності за рахунок економії через ефект масштабу.

Основою хмарних технологій є автоматизоване управління великою інфраструктурою із забезпеченням можливості самоуправління та делегування повноважень. Зняття фізичних та географічних обмежень пов'язано з рішенням віртуалізації, тобто можливістю запуску в розділах різних операційних систем за допомогою механізму емуляції їх системних викликів до апаратних ресурсів сервера.

Відповідно до визначення Національного інституту стандартів та технологій США [2]: "Хмарні обчислення" – це модель надання повсюдного та зручного мережевого доступу до загальної сукупності обчислювальних ресурсів, що конфігуруються (наприклад мереж, серверів, систем зберігання, додатків та сервісів), які можуть швидко надаватися та звільнятися при мінімальних зусиллях щодо управління та необхідності взаємодії з провайдером послуг.

Хмарні сервіси за типом робочого навантаження поділяються на сервіси аналітики, систем зберігання, управління ресурсами, взаємозв'язків з клієнтами, сервери та інфраструктури середовищ розробки та тестування, спільної роботи, аудіо, відео та веб-конференцій, електронної пошти, системи управління ресурсами та архівації даних.

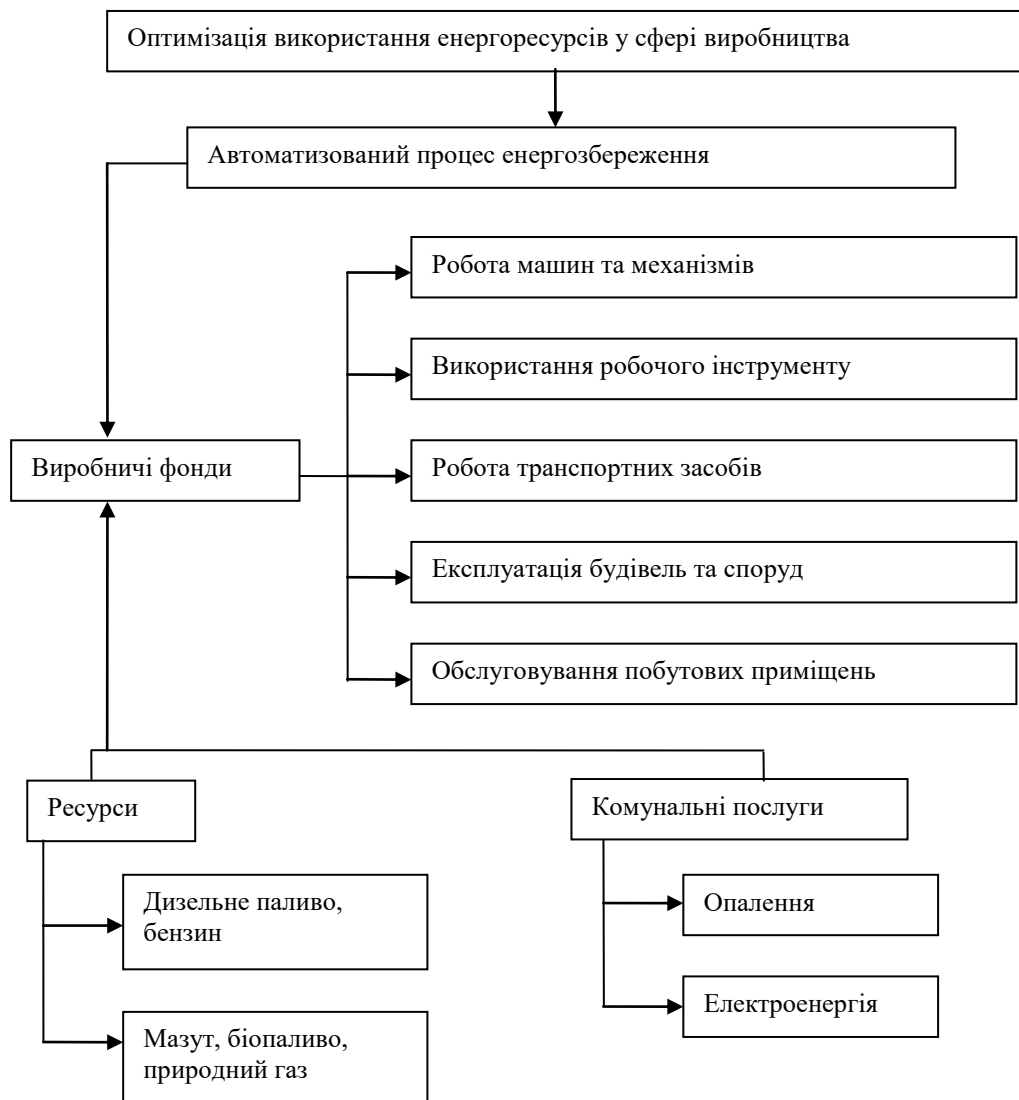
Запровадження хмарних технологій на підприємствах справляє значний вплив на ієрархічні системи управління, оскільки різнофункціональні підрозділи отримують інформаційні ресурси з єдиного центру, при цьому легко взаємодіючи між собою у горизонтальних зв'язках. Інфраструктура та документообіг автоматично включаються в процес консолідації, робота виробничої системи загалом стає ефективнішою, а навантаження більш рівномірними завдяки подоланню пікових навантажень на окремих вузлах Інтернет-мережі [4]. Важливого значення набуває можливість використання мобільних та інших пристроїв з малою обчислювальною здатністю для ведення обліково-фінансових операцій. Це відбувається завдяки прикладним рішенням, що дозволяють здійснювати основні розрахункові операції на спільній хмарній платформі, створеній для взаємодії користувачів із системою управління базою даних.

Вирішення проблем забезпечення доступності сайтів, незважаючи на пікові навантаження, а також комплектування персоналом з урахуванням сезонних коливань потреби у робочій силі; організація сховища даних для спільної діяльності працівників підприємства незалежно від їх місця розташування, загальне розширення можливостей ІТ-відділів відповідно до зростаючих потреб розвитку, – все це дозволяє значно підвищити стійкість та адаптивність підприємств за рахунок збільшення швидкості реагування на виклики у внутрішньому та зовнішньому середовищах [5]

Питання економічної доцільності впровадження будь-яких інновацій, що здатні забезпечити удосконалення існуючих бізнес-інструментів та підвищити рівень конкурентоздатності, визначається у площині витрат та вигод, а також терміну окупності інвестицій. З цієї точки зору хмарні технології, не потребуючи значних вкладень коштів, дозволяють створити зручне середовище на базі апаратних засобів, каналів зв'язку та ліцензійного програмного забезпечення, що дає можливість досягти сучасного рівня у процесах зберігання та обробки інформації при постійному технічному супроводі користувачів [3].

Віртуальна структура хмарних технологій містить з точки зору підприємства низку переваг, а саме: підвищення ефективності використання апаратних ресурсів, енергозбереження (рис. 1) та

оптимізація витрат, підвищення контролю за безпекою даних, забезпечення доступності ресурсів, зручності їх використання з метою управління виробничими та обліковими процесами, запобігання негативним наслідкам програмних збоїв за рахунок ефективної системи відновлення; загалом – забезпечення ефективності виробництва та конкурентоспроможності підприємства (табл. 1).

Рис. 1. Складові процесу оптимізації використання енергоресурсів на підприємстві, управління яким організовано із застосуванням хмарних технологій

Джерело: розроблено автором.

Для підприємств існує кілька типів хмарних сервісів, таких як:

- програмне забезпечення як послуга (SaaS, наприклад, Dropbox, Visma e-conomics, Fortnox, Office 365);
- інфраструктура як послуга (IaaS, наприклад, Amazon Webservices, Microsoft Azure);
- платформа як послуга (PaaS, наприклад, Salesforce Heroku, IBM SmartCloud, Google App Engine) [1].

Використання віртуального середовища обробки та передачі даних на початковому етапі забезпечує для підприємства можливість зберігання та архівації інформації, а також електронної пошти. У подальшому застосовується оренда додатків щодо ведення бухгалтерського обліку та

створення електронного офісу (рис. 2). Системи бізнес-аналітики для обробки великих масивів даних належать до ресурсомістких додатків.

Таблиця 1

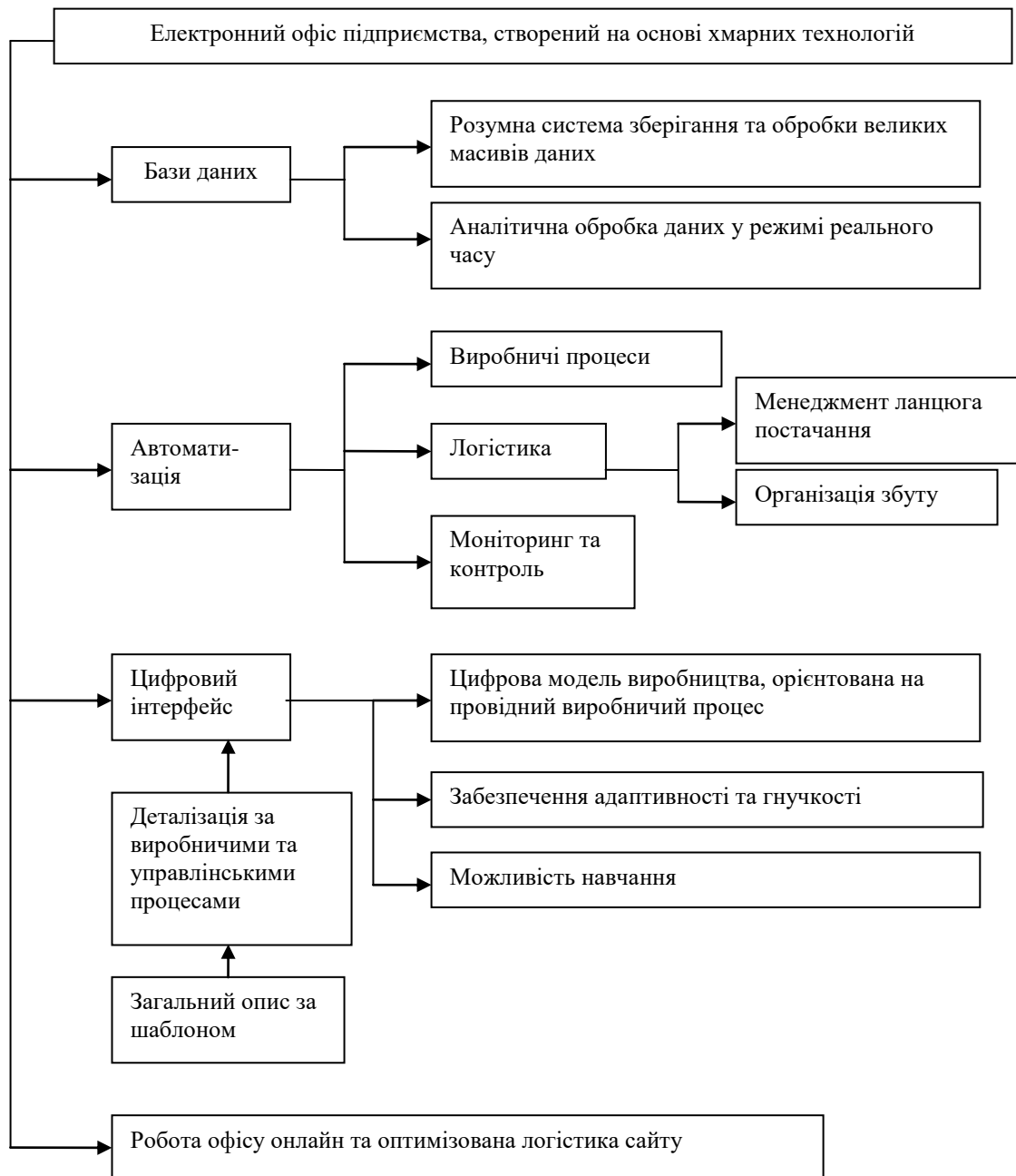
Переваги застосування хмарних технологій на підприємствах

Функції	Компоненти
1. Забезпечення гнучкості та мобільності	1. Індивідуальний графік роботи працівників. 2. Зменшення потреби в офісних приміщеннях. 3. Можливість швидко збільшити або зменшити масштаб діяльності та забезпечити нові потреби бізнесу. 4. Забезпечення еластичності у виборі обсягу необхідних ресурсів у онлайн-режимі.
2. Автоматичне оновлення програмного забезпечення, відсутність потреби в апаратному забезпеченні	1. Знаходження серверів та інших апаратних засобів під керівництвом постачальників хмарних послуг. 2. Скорочення витрат підприємства на технічне обслуговування обладнання та електроенергію, відсутність потреби купувати ліцензії на програмне забезпечення. 3. Використання програмного забезпечення у останній версії завдяки швидкому автоматичному оновленню. 4. Відсутність капітальних витрат на здійснення ІТ-процесів.
3. Відсутність капітальних витрат на апаратне забезпечення	1. Заміна поточними платежами довгострокових вкладень, що здійснювались одночасно та вимагали мобілізації значних обсягів грошових ресурсів, які повертались тільки у формі амортизації. 2. Зростання ефективності використання програмного забезпечення з точки зору витрат, оскільки оплата здійснюється лише за використаний обсяг сервісних послуг у оптимальній конфігурації.
4. Спрощення ієрархічних структур управління	Реалізація управлінських функцій спрощується за рахунок відкритого доступу до даних, обміну документами та співпраці між відділами у горизонтальних зв'язках.
5. Економія коштів та отримання додаткових послуг за рахунок інтеграції з іншими хмарними сервісами	1. Можливість підключення програмних послуг та автоматизації повторюваних робочих процесів і збутової діяльності, підвищення продуктивності тощо (наприклад у програмах Microsoft Flow, Zapier, IFTTT). 2. Спрощення управління завдяки здійсненню інтеграції за шаблонами, відсутність потреби у спеціальній підготовці персоналу.
6. Забезпечення контролю за документами за рахунок їх однозначності	Замість обміну файлами у різних версіях централізоване зберігання файлів у хмарі забезпечує гарантоване отримання будь-яким співробітником документів у його кінцевій версії
7. Забезпечення централізованого контролю даних	1. Унеможливлення несанкціонованого доступу до даних з комп'ютерів співробітників, контроль за безпекою даних у онлайн-режимі відповідно до облікового запису. 2. Повна контрольованість процесу використання сервісу, звітність формується за запитом автоматично та забезпечує прозорість надання послуг. 3. Можливість завдяки моніторингу відслідковувати обсяг зберігання, активні облікові записи та облікову потужність пропускної полоси.
8. Забезпечення конкурентоспроможності	Доступність сучасних ІТ-технологій незалежно від масштабу підприємств та його фінансових можливостей
9. Організація діяльності підприємства у контексті вимог сталого розвитку	Хмарні технології забезпечують гнучку зміну масштабу робіт знизу-вгору або згори-донизу, тобто оптимізують облікові процеси та сприяють підвищенню ефективності та раціональності виробничих процесів, скорочують споживання енергії та дозволяють отримувати спектр послуг за умови скорочення витрат та мінімального негативного впливу на навколишнє середовище.

Джерело: розроблено автором.

На увагу заслуговує застосування хмарних технологій у сфері управління персоналом підприємства, яке дозволяє забезпечити точність та оперативність інформації стосовно роботи працівників, а також гнучко варіювати кількість персоналу (у тому числі вирішувати проблему сезонних працівників) за рахунок можливості роботи з персоналом у режимі реального часу, у

тому числі в режимі віддаленого доступу. Значне скорочення та спрощення запровадження будь-яких програм роботи з персоналом дозволяє швидко інтегрувати програмні рішення з будь-якою існуючою системою кадрового адміністрування та розрахунків заробітної плати на основі відкритих інтерфейсів.

Рис. 2. Структура управління електронним офісом підприємства створеним на основі хмарних технологій

Джерело: розроблено автором.

Окремі сервіси можуть забезпечувати удосконалення процесу комунікації у робочих групах для вирішення проблем управління персоналом, пов'язаних з порушеннями у зв'язках між членами команд проектів та працівниками окремих відділів. Сервіси удосконалення комунікації забезпечують спільний доступ до даних, публікацію коментарів, зручну розсилку нагадувань і повідомлень. Система менеджменту персоналу на основі хмарних технологій дозволяє здійснювати

управління ефективністю та персональним розвитком працівників, підбором та адаптацією кар'єри, а також скоротити витрати за рахунок уникнення плинності кадрів, виявлення працівників з низькою продуктивністю праці, сприяння усвідомленню персоналом стратегічних цілей підприємства та підвищення його мотивації.

Додаткові можливості отримують ті підприємства, які намагаються концентрувати ресурси на основному напрямі виробництва, виконуючи непрофільні завдання на умовах аутсорсингу. Хмарні рішення забезпечують при цьому підбір та оформлення на роботу працівників, їхнє навчання, планування заміни працівників та підготовку наступників; управління винагородою, податками й пільгами; управління продуктивністю праці та оцінювання ефективності роботи персоналу, а також ефективну роботу внутрішньокорпоративної мережі соціальних зв'язків. Хмарні технології дозволяють застосовувати інноваційні інструменти управління взаємодією з кандидатами на посаду, що включають відео-співбесіди та аналіз кандидатів засобами реферального рекрутингу. Створена хмарна інфраструктура управління персоналом є гнучкою, стійкою до навантажень, а також легко керуваною та масштабованою.

Хмарні рішення загального призначення, спрямовані на підвищення ефективності роботи персоналу за рахунок оптимізації робочого часу, включають стандартну низку сервісів, до якої входять: хмарне сховище даних, що забезпечує доступ до файлів та спільну роботу з ними з будь-якої точки світу; мобільний офіс для роботи з файлами без установки додатків на комп'ютер; а також служби планування робочого часу, сповіщення, відеоконференцій та електронної пошти.

З метою удосконалення роботи бухгалтерів та фінансових аналітиків, а також розробників програмного забезпечення та адміністраторів баз даних використовуються рішення, що вимагають певного рівня кваліфікації персоналу для роботи зі спеціалізованим програмним забезпеченням, яке, однак, не встановлюється на комп'ютери працівників. Хмарні рішення загального призначення є єдиними для всього підприємства у контексті забезпечення узгодженості обліку усіх управлінських та виробничих процесів, при цьому спеціалізовані рішення не повинні узгоджуватись, оскільки орієнтуються на вирішення завдань у відокремлених сферах діяльності, вихідні дані за якими отримують типову форму. При цьому особливого значення набувають гібридні хмарні технології обліку та подання результату не у цифровому, а у звичному для працівників вигляді, адже успішність системи визначається зручністю користування.

Інформаційне поле окремих працівників та можливості доступу до нього, що розглядаються як персональна хмара, а також корпоративна хмара у вигляді інформаційної бази та внутрішньої мережі підприємства, утворюють разом гібридну хмару, яка за рахунок інтеграції генерує спільні інформаційні потоки та агрегується у суспільну хмару з порталами інших організацій, підприємств та установ, з якими взаємодіє дане підприємство.

Система навчання з відривом від виробництва замінюється конкретними курсами навчання на робочому місці. Нові хмарні технології навчання ґрунтуються на аналітиці потреб, забезпечують гнучке навчання на основі сучасного інтерфейсу, сприяють налагодженню мережі професійних контактів. Враховуючи, що на підприємстві постійно існує потреба у перепідготовці технічного персоналу, навчанні працівників новим функціям на основі застосування сучасних технологій та методів організації виробництва, а також у підготовці нових працівників, система навчання на даний час вбудовується у виробничий процес з можливістю відслідковувати ефективність навчання. Система вбудованого навчання передбачає появу начальних завдань поряд з виробничими функціями під час реалізації основного робочого процесу.

Отже, ефективність застосування хмарних технологій у ході організації роботи електронного офісу підприємства вже підтверджується практикою, особливо у сфері роботи з персоналом. Поряд з тим, головним недоліком оренди віртуальних потужностей є відносно висока ймовірність витоку інформації, втрати даних, а також недосконалість технічних та технологічних характеристик, відсутність єдиної законодавчої бази щодо застосування хмарних технологій, спеціальних методик та стандартів забезпечення безпеки. Користувач не є власником та не має доступу до внутрішньої хмарної інфраструктури, отже, захист даних користувачів у великій мірі знаходиться у залежності від дій провайдера. Ризик несанкціонованого доступу до даних призводить до локалізації їхніх сховищ, що у багатьох науково-дослідних організаціях, установах та університетах здійснюється

на власному устаткуванні за рахунок встановлення окремого програмного забезпечення. Засоби забезпечення безпеки функціонування електронного офісу наведено на рис. 3.

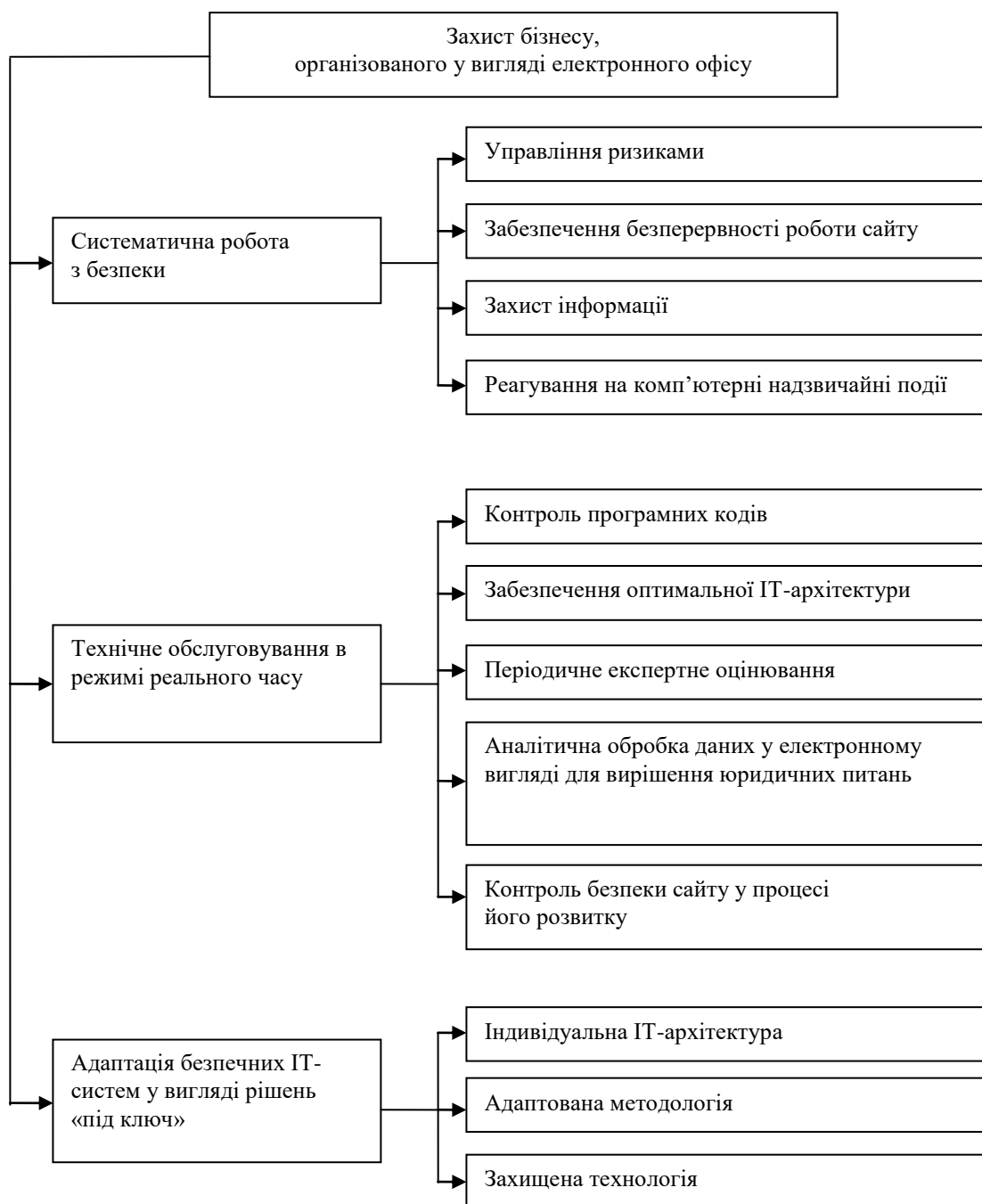

Рис. 3. Засоби забезпечення безпеки функціонування електронного офісу

Джерело: розроблено автором.

Поширення хмарних технологій як актуальної платформи для ведення економічної діяльності ускладнюється низкою факторів, серед яких:

- соціально-економічні умови, у тому числі спротив ІТ-відділів, відсутність узгодженої цінової політики виробників програмного забезпечення та хмарних послуг, нестача спеціалістів, що мають відповідну кваліфікацію для оцінювання можливостей хмарних технологій;

- законодавче середовище, а саме недосконалість правових документів щодо регулювання стосунків залежності між провайдером та клієнтом, а також обмеженість практики застосування існуючої нормативної бази;
- технологічні фактори, до яких належить наявність у підприємства власної ІТ-інфраструктури (що загострює питання сумісності з хмарними сервісами, а також, за умови їх застосування, окупності інвестицій у власні цифрові центри).

Витіснення стандартного програмного забезпечення на комп'ютерах хмарно-обчислювальними технологіями дозволяє скоротити вартість інформаційно-комунікаційної інфраструктури підприємства за рахунок часткового перенесення з комп'ютерів підприємства функцій серверів, файлів та баз даних, резервного копіювання та прикладного програмного забезпечення, а також шлюзів та поштових серверів.

Оперативність реагування на зміни у зовнішньому та внутрішньому середовищі забезпечується можливостями виконання управлінських функцій незалежно від територій перебування та апаратної платформи. Постачальники хмарних рішень також дозволяють знизити витрати підприємства за рахунок масштабу. Отже, перевагами інформаційних систем такого типу є доступність, простота, мінімальна потреба у підтримці, низькі технічні вимоги до апаратного забезпечення та відсутність потреби в установці програмного забезпечення на комп'ютери підприємства, а також широкий спектр он-лайн інструментів, що забезпечують можливості колективної взаємодії та спільної роботи над великими обсягами інформаційних матеріалів.

На даний час найбільш активно відбувається процес заміни системи інформаційного та технологічного забезпечення управління персоналом, що ґрунтується на визначеному комплексі функцій, системою управління персоналом на основі хмарних технологій, що є вбудованою інформаційною частиною системи управління підприємством у цілому. Хмарні технології дозволяють підприємству оптимізувати функції із залучення, утримання та розвитку персоналу, тобто підвищити ефективність реалізації політики управління персоналом.

Найбільшою проблемою застосування хмарних технологій є забезпечення безпеки роботи електронного офісу підприємства та захист баз даних. Стимулювання поширення хмарних технологій може відбуватись за рахунок удосконалення систем захисту економічної діяльності, організованої на основі електронного офісу, а також створення додатків SaaS для малого та середнього бізнесу, розвитку галузевої спеціалізації, появи продуктів для державних установ та організацій бюджетного сектору з економічним обґрунтуванням щодо скорочення витрат.

Питання захисту інформації під час організації електронного офісу підприємства на основі хмарних технологій, а також подальша спеціалізація його віртуальної структури залежно від галузевого та цільового застосування вимагають подальших досліджень.

Список використаної літератури

1. Antonopoulos N. Cloud Computing: Principles, Systems and Applications / N. Antonopoulos, L. Gillam. – London: Springer, 2010. – P. 410.
2. Badger L., Berstein D., Bohn R. et al. US government cloud computing technology roadmap. High-priority requirements to further USG agency cloud computing adoption [Електронний ресурс] / L. Badger, D. Berstein, R. Bohn et al. // National Institute of Standards and Technology. – 2011. – Vol. 1. – Режим доступу: http://www.nist.gov/itl/cloud/upload/SP_500_293_volumeI-2.pdf.
3. Kelly K. New Rules for the New Economy. Ten Radical Strategies for Connected World / K. Kelly. – N. Y., 1998. – P. 190.
4. Oliveira T. Assessing the determinants of cloud computing adoption: An analysis of the manufacturing and services sectors / T. Oliveira, M. Thomas, M. Espadanal // Information & Management, – 2014. – № 51. – P. 497–510.
5. Simmon E. Evaluation of cloud computing services based on NIST 800–145 [Електронний ресурс] / E. Simmon // Natl. Inst. Stand. Technol. Spec. Publ, 2018/ – 500–322. – Режим доступу: <https://nvlpubs.nist.gov/nistpubs/SpecialPublications/NIST.SP.500-322.pdf>
6. Teo H. H. Predicting Intention to adopt Inter- organisational Linkages: an Institutional perspective / H. H. Teo, K. K. Wei, I. Benbasat // MIS Quarterly, 2003. – № 1, Vol. 27. – P. 19–49.

7. Xu X. From cloud computing to cloud manufacturing / X. Xu / Robotics and Computer-Integrated Manufacturing, 2012. – № 28 (1).– P. 75–86.

References

1. Antonopoulos, N., & Gillam, L. (2010). *Cloud Computing: Principles, Systems and Applications*. London: Springer.
2. Badger, L., Berstein, D., Bohn, R. et al. (n.d.). (2019). US Government Cloud Computing Technology Roadmap. High-priority Requirements to Further USG Agency Cloud Computing Adoption. *www.nist.gov*. Retrieved February 15. Retrieved from http://www.nist.gov/itl/cloud/upload/SP_500_293_volumeI-2.pdf.
3. Kelly K. (1998). *New Rules for the New Economy. Ten Radical Strategies for Connected World*. N. Y.: Penguin Books.
4. Oliveira, T., Thomas, M., & Espadanal, M. (2014). Assessing the Determinants of Cloud Computing Adoption: An Analysis of the Manufacturing and Services Sectors. *Information & Management*, 51, 497-510.
5. Simmon, E. (n.d.). (2018). Evaluation of Cloud Computing Services Based on NIST 800–145. Retrieved February 10. *nvlpubs.nist.gov*. Retrieved from <https://nvlpubs.nist.gov/nistpubs/SpecialPublications/-NIST.SP.500-322.pdf>
6. Teo, H. H., Wei, K. K., & Benbasat, I. (2003). *Predicting Intention to adopt Inter- organisational Linkages: An Institutional perspective*. *MIS Quarterly*, 27 (1), 19-49.
7. Xu, X. (2012). *From Cloud Computing to Cloud Manufacturing*. *Robotics and Computer-Integrated Manufacturing*, 28 (1), 75-86.

Стаття надійшла до редколегії 08.02.2019

Прийнята до друку 13.03.2019

SPECIFIC OF ENTERPRISE MANAGEMENT BASED ON CLOUD TECHNOLOGIES AND INSTRUMENTS OF ORGANIZATION OF SAFE WORK OF THE ELECTRONIC OFFICE

S. Kalnyi

*Taras Shevchenko National University of Kyiv
03022, Kyiv, Vasylykivska Street, 90 A
e-mail: sergkalnyi@gmail.com*

The paper considers the influence of cloud technologies on hierarchical systems of enterprise management. The rejection of standard software on computers by such technologies helped to reduce the cost of the information and communication infrastructure of the enterprise by partially transferring server functions, files and databases, backup and application software, as well as gateways and mail servers.

The advantages of applying of the electronic office in the management were outlined, tools for optimization of energy resources use and improving the efficiency of personnel management based on cloud technologies were studied. The responsiveness to changes in the external and internal environment is supported by ability to perform administrative functions, regardless of the territory of the host and the hardware platform. Cloud-solution providers can also reduce the cost of the enterprise due to scale effect. Hence, the benefits of this type of information systems are availability, simplicity, minimal support need, low hardware requirements and no need to install software on enterprise computers. In addition, there is a wide range of online tools that provide opportunities for collaboration on big data. Cloud technologies allow the company to optimize the functions of attracting, retaining and developing the personnel, improving the effectiveness of implementing the policy of personnel management.

The virtual structure of enterprise management based on cloud technologies is considered. The use of the virtual data processing and data transferring at the initial step provides the enterprise with the ability to store and archive information as well as e-mail. In the future lease of accounting

applications and the creation of an e-office is to be applied. Business analytics systems for processing big data are resource-consuming applications.

It was revealed that the main disadvantage of leasing virtual capacities is the possibility of information leak and loss of data. The imperfection of technical and technological characteristics, the lack of a unified legislative framework for the application of cloud technologies, special methods and standards of safety were highlighted. The user is not the owner and does not have access to the internal cloud infrastructure, so user data protection is heavily dependent on the provider's actions. The paper suggests a system of measures to support safety of databases use and the implementation of management functions in the enterprise in application of cloud technologies.

It was found out that the distribution of cloud technologies is complicated by a number of factors, such as socio-economic conditions (resistance of IT departments, lack of an agreed price policy of software developers and cloud services, lack of professionals), legislative environment (imperfection of regulation of relations between provider and client , limited practice of applying the existing regulatory framework), technological factors (the compatibility of its own IT infrastructure with cloud services and the return on investment to its own digital centers).

The ways of stimulating the distribution of cloud technologies were suggested: improvement of electronic office security systems, as well as the creation of SaaS applications for small and medium-sized businesses, the development of industry specialization, the appearance of products for budget organizations.

Key words: enterprise management, cloud technologies, electronic office, personnel management, energy saving.

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА АУДИТОРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ ТА ІТАЛІЇ

В. Кміть, В. Рубаха

*Львівський національний університет імені Івана Франка
79008, м. Львів, проспект Свободи, 18
e-mail: virakmit@ukr.net, veronikarubakha@gmail.com*

Висвітлено поняття аудиторської діяльності, проведено аналіз підходів до організації та здійснення суб'єктами господарювання аудиту з точки зору вітчизняного та іноземного законодавства. Досліджено роль та місце аудиту у контексті інтеграції у міжнародний економічний простір.

Розглянуто особливості встановлення аудиторської діяльності на законодавчому рівні в обох країнах – Україні та Італії та проаналізовано актуальні та останні зміни, що їх зазнало законодавство. А також способи функціонування та регулювання для таких країн як Україна та Італія, організаційну структуру органів, що провадять аудиторську діяльність та їхні функції в контексті ефективного управління та механізмів здійснення політики.

Визначено та встановлено спільні та відмінні риси аудиторів обох держав, напрямів та рівнів розвитку державного регулювання аудиту, умов отримання дозволів (сертифікатів) для провадження аудиторської діяльності та видів бухгалтерського регулювання.

Охарактеризовано ключові моделі зі здійснення нагляду за банківськими установами в процесі їх роботи для країни порівняння – Італії. А також надано перелік компаній-лідерів на європейському та італійському ринку аудиторських послуг та зіставлено їх з основними лідерами в Україні.

Проаналізовано основні проблеми на шляху до ефективного функціонування системи аудиту в державі. Зроблено висновок, що аудиторська діяльність України потребує якісно нового підходу до її регуляції з боку держави, а з огляду на необхідність наближення українського законодавства та практики у сфері аудиту до європейської та міжнародної практик, гармонізації норм національного законодавства про аудиторську діяльність із законодавством Євросоюзу.

Ключові слова: внутрішній аудит, зовнішній аудит, аудиторська діяльність, суб'єкти господарювання, регулювання, нагляд (контроль), ринок аудиторських послуг, доктор комерції, комерційні оцінювачі, аудиторська фірма.

На даний час у світі не існує єдиного підходу до вирішення проблем організації та проведення аудиту діяльності суб'єктів господарювання.

Аудит – особлива і специфічна форма фінансового контролю, яка полягає у незалежній експертизі даних бухгалтерського обліку і показників фінансової звітності суб'єкта господарювання з метою висловлення незалежної думки аудитора про її достовірність в усіх суттєвих аспектах та відповідність діючим вимогам законодавства та інших нормативно-правових актів.

Поява аудиту в Україні є відносно новим явищем, оскільки потреба в ньому виникла із розвитком ринкової економіки та інтеграцією у міжнародний економічний простір.

Євроінтеграція є цивілізаційним вибором України і у системі зовнішньо-політичних пріоритетів вона посідає особливе місце, оскільки являється дороговказом на шляху до модернізації національної економіки. Перспектива членства у ЄС – стратегічний орієнтир і ключова мета, заради якої проводяться реформи в Україні.

Впровадження європейських та міжнародних стандартів у сфері аудиту та нагляду за аудиторською професією є частиною зобов'язань України в контексті Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Значна частка тінізації економіки, рейдерство, фінансові “піраміди” та високий рівень корумпованості не сприяють інвестиційній привабливості держави. Саме тому зростає значення аудиту як особливого виду діяльності у сфері економіки та необхідність реформування діючого ринку аудиторських послуг в Україні.

Щодо організації та розвитку аудиту в Україні та світі, то окремі аспекти цієї проблеми досліджували у своїх працях: О. Андрійко, М. Білуха, М. Головань, Н. Дорош, Є. Калюга, А. Мамишев, В. Рудницький, В. Сопко, Б. Усач та багато інших науковців. Віддаючи належне дослідженням зазначених авторів, доцільно наголосити про недостатність системних теоретичних праць і практичних рекомендацій щодо використання зарубіжного досвіду країн ЄС в контексті реформування аудиторської діяльності України.

На думку представників European Union in Ukraine, реформування аудиторської діяльності є критичним для України не тільки в контексті виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, це також є конче необхідним з огляду на відновлення доброї репутації професії аудитора, встановлення довіри до фінансової звітності суб'єктів господарювання і, як наслідок, для сприяння інвестиціям та міжнародній торгівлі [1].

З огляду на те, що реформа аудиторської діяльності в Україні відбувається із істотним запізненням, а впровадження окремих нововведень супроводжується опором, тема дослідження є актуальною і своєчасною та має прикладний характер.

Завданням даного дослідження є порівняльна характеристика аудиторської діяльності в Україні та Італії на предмет з'ясування особливостей їх становлення на законодавчому рівні, вивчення способів функціонування та регулювання на державному рівні, визначення спільних та відмінних рис щодо повноважень аудиторів обох держав, а також виокремлення ключових проблеми вітчизняної аудиторської діяльності на шляху переходу до стандартів ЄС.

Правове становлення аудиту в Україні відбулося із прийняттям 22 квітня 1993 року Закону України “Про аудиторську діяльність” [2], який постійно зазнавав змін та доповнень. В цілому аудиторська діяльність в Україні, крім згаданого закону, також регулювалася Господарським кодексом України [3] та іншими нормативно-правовими актами та стандартами аудиту.

З 1 жовтня 2018 року набув чинності довгожданий Закон “Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність” (далі – Закон 2258) [4], який Верховна Рада України прийняла 21 грудня 2017 року та який мав би привести українське законодавство у відповідність до стандартів ЄС.

Акцентуємо увагу на основних змінах:

1) Результатом проведення аудиту фінансової звітності є аудиторський звіт (а не висновок, як було раніше). Закон 2258 встановлює основні вимоги, що повинні бути визначені в аудиторському звіті.

2) Визначено новий порядок атестації аудиторів. Аудитором є фізична особа, яка підтвердила кваліфікаційну придатність до провадження аудиторської діяльності, має відповідний практичний досвід та включена до Реєстру аудиторів та суб'єктів аудиторської діяльності. Для підтвердження високого рівня теоретичних знань та професійної компетентності така особа повинна успішно скласти відповідні іспити. Після включення до Реєстру фізична особа може займатися аудиторською діяльністю поки її не виключать з нього. Періодичного підтвердження знань та отримання сертифікату не вимагається, проте аудитору потрібно безперервно проходити професійне навчання.

3) З п'яти реєстрів залишено один Реєстр аудиторів і суб'єктів аудиторської діяльності, який складається з чотирьох розділів, у кожному з яких міститиметься інформація про окрему категорію суб'єктів аудиторської діяльності.

4) Встановлено обмеження щодо одночасного надання послуг із обов'язкового аудиту і неаудиторських послуг підприємствам, що становлять суспільний інтерес. Також уточнено перелік неаудиторських послуг та встановлено їх граничну вартість.

5) Обмежено терміном у 10 років тривалість обов'язкового аудиту фінансової звітності підприємства.

б) Посилено контроль за здійсненням аудиторської діяльності, який здійснюватиметься не лише Аудиторською палатою України, а і спеціально створеним Органом суспільного нагляду за аудиторською діяльністю.

Отже, Закон 2258 визначає правові засади аудиту фінансової звітності, провадження аудиторської діяльності в Україні та регулює відносини, що виникають при її провадженні. Цей закон поширюється на аудиторів, суб'єктів господарювання незалежно від форми власності та виду діяльності, органи державної влади та органи місцевого самоврядування України.

Законодавчою основою італійської системи обліку та аудиту є Цивільний кодекс (Codice Civile) [5], а також укази Президента Італії і накази Міністерства фінансів, що містять рекомендації професійних аудиторських організацій. Регулювання аудиторської діяльності в Італії здійснюється на підставі Закону Італії "Про бухгалтерський облік" (Decreto legislativo) № 139 [6].

Організаційна структура органів, що здійснюють фінансовий контроль, встановлюється в кожній країні в різному порядку, однак, виходячи з їх історичного розвитку та впливів політичних систем, вони мають і спільні загальні риси.

В Україні усі аудитори та суб'єкти аудиторської діяльності підлягають суспільному нагляду. Відповідальним за здійснення суспільного нагляду за аудиторською діяльністю в Україні є Орган суспільного нагляду за аудиторською діяльністю.

В свою чергу, Орган суспільного нагляду за аудиторською діяльністю складається з Ради нагляду за аудиторською діяльністю та Інспекції із забезпечення якості.

Орган суспільного нагляду за аудиторською діяльністю забезпечує здійснення нагляду і несе відповідальність за нагляд за [4]:

- реєстрацією аудиторів та суб'єктів аудиторської діяльності,
- впровадженням міжнародних стандартів аудиту,
- контролем за атестацією аудиторів та безперервним навчанням аудиторів, які здійснюють обов'язковий аудит фінансової звітності,
- контролем якості аудиторських послуг суб'єктів аудиторської діяльності, які здійснюють обов'язковий аудит фінансової звітності,
- дисциплінарними провадженнями щодо аудиторів та суб'єктів аудиторської діяльності, які здійснюють обов'язковий аудит фінансової звітності,
- застосуванням стягнень.

Аудиторській палаті України, за умови що її організаційна структура унеможлиблює виникнення конфлікту інтересів, делегуються такі повноваження [4]:

- реєстрація аудиторів та суб'єктів аудиторської діяльності;
- контроль за безперервним навчанням аудиторів, які здійснюють обов'язковий аудит фінансової звітності, крім аудиту фінансової звітності підприємств, що становлять суспільний інтерес;
- контроль якості аудиторських послуг суб'єктів аудиторської діяльності, які здійснюють обов'язковий аудит фінансової звітності, крім аудиту фінансової звітності підприємств, що становлять суспільний інтерес;
- здійснення дисциплінарних проваджень щодо суб'єктів аудиторської діяльності, які здійснюють обов'язковий аудит фінансової звітності, крім суб'єктів аудиторської діяльності, які здійснюють аудит фінансової звітності підприємств, що становлять суспільний інтерес.

Орган суспільного нагляду за аудиторською діяльністю в порядку, визначеному Законом 2258, здійснює нагляд за виконанням Аудиторською палатою України делегованих їй повноважень.

В Італії діє професійна організація – Національна рада фахівців з комерції та бухгалтерського обліку (Consiglio Nazionale dei Dottori Commercialisti e dei Ragionieri – CNDCR), яка видає облікові стандарти. Ці стандарти використовуються Італійською національною комісією з бірж – CONSOB (Commissione Nazionale per le Società e la Borsa – аналог американської SEC). Ця комісія впливає на подання звітності акціонерними компаніями, акції яких котируються на фондових біржах.

У Італії комісія CONSOB є спостережним органом за діяльністю 24 аудиторських фірм, які здійснюють аудит фінансової звітності компаній, що присутні на фінансових ринках [7].

Також варто зазначити, що ця комісія є членом таких міжнародних організацій, як IFIAR (The International Forum of Independent Audit Regulators) та EAIG (European Audit Inspection Group) [8].

В Італії аудитори реєструються в Реєстрі аудиторів (ilRegistro dei Revisori Legali), який складається та ведеться Міністерством економіки та фінансів разом із Реєстром стажистів.

Функції Міністерства економіки та фінансів у сфері аудиту здійснюються через Департамент загального бухгалтерського обліку Головної державної інспекції фінансів (il Dipartimento della Ragioneria Generale dello Stato), відповідно до організаційного регулювання, зазначеного в Указі Президента № 43 [9] від 30 січня 2008 року та нещодавно внесених змін, згідно Указу Президента № 173 [10] від 18 липня 2011 року.

Для підтримки діяльності, зазначеної в п. 1 ст. 21 Указу № 39 [11] від 2010 року, Департамент загального бухгалтерського обліку держави спирається на звичайну основу компанії Consip SpA – компанії, яка повністю підпорядкована Міністерству економіки та фінансів Італії.

Якщо розглядати Україну та Італію в контексті розвитку та спрямування аудиторської діяльності, то, безсумнівно, Італія належить до країн, де державне регулювання аудиту розвинуто на високому рівні. Проте, на жаль, не можна сказати те саме про Україну.

Так в Італії наприкінці січня 1992 року була прийнята урядова постанова, згідно якої законну аудиторську діяльність мають право здійснювати тільки ті особи, які внесені в іменний реєстр, що знаходиться під контролем Міністерства юстиції. Кандидати на звання аудитора повинні володіти дипломами, що свідчать про їх вищу економічну, юридичну, комерційну освіту або про середню бухгалтерську освіту, проте тільки за наявності не менше трьох років практики. Для отримання права займатися аудитом, претенденти повинні скласти іспити з бухгалтерського обліку, інформатики, обчислювальної техніки і права. Міністерство юстиції контролює здачу такого іспиту.

В Італії існує іменний реєстр, в якому повинні значитися усі аудитори та аудиторські фірми. Персональну реєстрацію повинні пройти більшість зареєстрованих аудиторських фірм. Аудитори в Італії поділяються на дві категорії:

- “доттори коммерціалісти”, які здійснюють перевірку і підтвердження фінансової звітності;
- “раджионьєри” – здійснюють постановку бухгалтерського обліку та поточне консультування за обліковими справами.

На противагу Італії, в Україні аудиторів розподіляють за кваліфікаційною придатністю – за отриманими сертифікатами:

- серії А – на здійснення аудиту суб’єктів підприємництва;
- серії Б – на здійснення аудиту суб’єктів банків і фінансово-кредитних установ;
- серії АБ – універсальний.

Потреба у сертифікатах різних серій зумовлена специфікою бухгалтерського обліку в Україні, формуванням різних форм приватної власності, як альтернативи державному сектору економіки, та необхідністю специфічних знань, якими має володіти кандидат.

Аудитори та аудиторські фірми застосовують Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг (видання 2016-17 рр., у 3 частинах, що перекладені українською мовою) (далі – МСА) [12], коли здійснюють свою діяльність, оскільки останні прийняті в якості національних стандартів. Право затвердження стандартів аудиту належить Органу суспільного нагляду за аудиторською діяльністю. Проте у деяких випадках, які передбачені законом, стандарти погоджуються з іншими суб’єктами. МСА є обов’язковими для їх дотримання та виконання аудиторами, аудиторськими фірмами та суб’єктами господарювання.

В Україні за формою і метою здійснення аудит поділяють на зовнішній (незалежний) і внутрішній (підлеглий), в тій формі, в якій він проводиться.

Незалежний (зовнішній) аудит здійснюють незалежні сертифіковані аудитори (аудиторські фірми) на підставі договору з суб’єктом господарювання – замовником. Метою такого аудиту є перевірка законності господарських операцій, достовірності фінансової звітності, бухгалтерського балансу, а також визначення, наскільки відповідає ведення бухгалтерського обліку встановленим стандартам і процедурам. Для ведення підприємницької аудиторської діяльності вітчизняні аудитори (аудиторські фірми) повинні отримати Свідоцтво про включення до Реєстру

аудиторських фірм та аудиторів на підставі сертифікату аудитора (керівника аудиторської фірми), отриманого після здачі іспитів у АПУ, які підтверджують відповідний рівень професійної підготовки та знань.

Внутрішній аудит передбачає перевірку того, наскільки проведені господарські операції суб'єкта господарювання відповідають вимогам нормативних документів з ведення бухгалтерського обліку. Його метою є вдосконалення організації та управління виробництвом і пошук резервів підвищення ефективності діяльності такого суб'єкта. Внутрішній аудит здійснюють висококваліфіковані штатні працівники самого суб'єкта господарювання і для таких аудиторів сертифікат і Свідоцтво про включення до Реєстру аудиторів не є обов'язковими.

Отож, головним суб'єктом управління і контролю у сфері аудиторської діяльності в Україні є Орган суспільного нагляду за аудиторською діяльністю, метою якого є створення системи незалежного регулювання та нагляду.

Вітчизняна аудиторська діяльність донедавна характеризувалася як незадовільна, так як розвиток ринку аудиторських послуг мав дещо стихійний характер, а Аудиторська палата України не здійснювала належного законодавчого його регулювання.

Суттєвою особливістю сучасного вітчизняного аудиту є обов'язкова періодична перевірка актуальності професійних знань сертифікованих аудиторів з метою з'ясування спроможності кожного з них і надалі працювати за фахом. Здійснення незалежного контролю та надання послуг в сучасних умовах вимагають від аудиторів підприємливості, мобільності, адаптованості, та водночас покладають на них високу відповідальність за результати професійної діяльності.

Необхідною умовою для забезпечення надійності і правдивості фінансової звітності є ефективний нагляд за роботою бухгалтерів та тих, хто проводить незалежний аудит (перевірку). Технічний комітет Міжнародної організації комісій з цінних паперів (IOSCO) розробив низку загальних принципових вимог, яких слід дотримуватись в процесі нагляду за діяльністю аудиторських фірм та аудиторів, які здійснюють перевірку фінансової звітності.

Нагляд за діяльністю аудиторів і аудиторських фірм України може здійснюватись:

- професійними організаціями,
- громадськими організаціями,
- наглядовими органами приватного сектору,
- державними наглядовими установами.

Відмінна особливість аудиторської діяльності в Італії полягає в тому, що країна належить до числа таких, де сильно розвинене державне регулювання аудиту. У міжнародній практиці існує декілька прикладів, коли держава контролює якість управління громадськими фінансами на регіональному і місцевому рівнях, встановлюючи індикатори якості наданих послуг. В багатьох країнах і, зокрема, в Італії, бухгалтерський облік має дещо іншу орієнтацію, тому що в державі переважають дрібні сімейні підприємства. На їх ринках основними постачальниками є як банки, так і урядові органи, які не тільки контролюють фінансові можливості бізнесу, але і, – при необхідності, виступають у ролі кредитора або інвестора.

В Італії фірми, що працюють в сфері обліку, обов'язково повинні слідувати уніфікованим стандартам, що зумовлено впливом державних органів на процеси складання і підготовки фінансової звітності. Законодавство країни зобов'язує компанії видавати підтвержені та деталізовані аудиторами фінансові звіти. Також урядом засновані спеціальні органи для регулювання і контролю ринків цінних паперів.

Річні звіти в Італії перевіряються аудитором для таких юридичних осіб, як:

- акціонерні товариства;
- фінансові установи (банки, страхові компанії, фондові біржі тощо).

Принципи обліку на практиці вимагають, щоб бухгалтерські документи були правдивими і вірними (*veritiero e corretto*). Опублікований фінансовий звіт включає такі форми: Балансовий звіт, Звіт про прибутки і збитки та коментарі до звітів. І в Балансовому звіті, і в Звіті про прибутки і збитки потрібно аналізувати та висвітлювати показники по роках. Щоб користувач міг порівняти поточні показники з попередніми за звітний рік, будь-які зміни в бухгалтерських підходах або в методі аналізу повинні детально пояснюватися в коментарях до звітів.

В Італії Балансовий звіт надається згідно положень Директиви ЄС №-4(EU Directive n.4) – в горизонтальному вигляді [13].

Звіт про збитки і прибутки складається у вертикальному вигляді, при цьому перевага надається методу за типом витрат і доволі рідше застосовується метод функціонального підходу. Складовою частиною бухгалтерських звітів є коментарі.

Контроль над діяльністю бухгалтерів і аудиторів в Італії здійснюється Міністерством юстиції (Ministero della Giustizia della Repubblica Italiana).

Незалежний професійний аудит в Італії спрямовує свою діяльність на:

- компанії з обмеженою відповідальністю, які зареєстровані на фондовій біржі;
- фінансові та громадські організації.

Система обліку дотримується традицій гнучкого застосування юридичних норм і широко трактує директиви ЄС. Основним джерелом бухгалтерського регулювання є податкове законодавство.

В країні існує два види бухгалтерської кваліфікації працівників:

1. Бухгалтери та комерційні оцінювачі. Для отримання такої кваліфікації, потрібно отримати диплом про закінчення школи бізнесу, а також завершити три роки відповідної практики, скласти іспити, контроль над якими здійснюють державні органи. Ці фахівці об'єднуються в місцеві колегії, які призначені для здійснення контролю за діяльністю членів колегій. В Італії налічується близько 100 колегій такого типу, за роботою яких наглядає спеціальний державний орган.

2. Доктор комерції. Ця кваліфікація вимагає проходження тривалого навчання (4 роки) і яке завершується випускними іспитами університетського рівня. Саме це необхідно щоб потрапити до членства Ордена докторів комерції. Вступ до цієї організації не вимагає практичної підготовки. В Італії цих орденів налічується понад сто одиниць і вони є місцевими організаціями. Національна рада контролює роботу орденів.

Обидві бухгалтерські кваліфікації визнаються рівнозначними в світі бізнесу.

Існує кілька різних моделей здійснення нагляду за банківськими установами в процесі їх роботи. Основною моделлю банківського нагляду в Італії є модель, заснована на виїзному інспектуванні банків співробітниками органів банківського нагляду (така модель нагляду переважає у Франції, Японії та США). Банківський нагляд в Італії покладається в основному на виїзне інспектування банків, що проводиться для оцінки:

- адекватності капіталу;
- якості активів;
- якості менеджменту.

Щоб отримати чітке та ширше уявлення про систему проведення операцій і управління, інспектори, при проведенні виїзного інспектування, проводять зустрічі з персоналом банку та вивчають внутрішньобанківську документацію. Також до їх уваги потрапляють матеріали внутрішнього і зовнішнього аудиту. Наприкінці вони оцінюють загальний стан фінансово-кредитної установи, підсумовуючи отриману інформацію.

Частиною функцій виїзного інспектування є обговорення виявлених проблем з керівництвом банку, оцінка шляхів їх вирішення та оцінка ступеня усвідомлення керівництвом банку певних ризиків. Виїзне інспектування проводиться рідше, ніж в інших країнах з подібною системою банківського нагляду – 1 раз в шість або сім років (для порівняння: в США – кожні 12-18 місяців, в Японії – один раз на 2 роки, у Франції – один раз на 4 або 5 років). Характерно те, що виїзне інспектування обов'язково проводиться при виявленні значних проблем.

Незважаючи на те, що виїзне інспектування є важливою і невід'ємною частиною банківського нагляду, воно може дати тільки статистичну картину ситуації в банку. Для того щоб отримати динамічну картину стану банку між виїзними перевірками, органи покладаються на регулярну статистичну звітність, а також безвиїзний нагляд і моніторинг. Так, кожен квартал банк надає розширений звіт, в якому відображає інформацію про структуру і терміни погашення активів, пасивів і капіталу, а також про джерела доходів та витрат.

Звіт включає в себе інформацію про проблемні і непрацюючі активи, позабалансові операції і умовні зобов'язання. Завдяки такому звіту, а також іншим регулярним звітам як, наприклад, звіт

про управління ризиками, банківський нагляд має доступ до великої інформації, яка дозволяє проводити безперервний безвиїзний аналіз і моніторинг динаміки фінансового стану банку. Такий моніторинг і аналіз дозволяють органам нагляду визначити, з якими проблемами може зіткнутися даний заклад в найближчому майбутньому. Такий нагляд дозволяє також бачити загальні негативні тенденції банківської системи.

Італія – це єдина держава ЄС, в якій суб’єкт господарювання зобов’язаний регулярно, раз у 9 років, міняти компанію-аудитора.

На ринку аудиторських та консалтингових послуг в Італії присутні чимало компаній. До фірм, що надають аудиторські послуги належать [14]:

- A&A Services by Studio Internazionale Tornambè;
- Baker Tilly Revisa;
- Sofiter;
- La Naia Di Oronzo & Partners.

До компаній, що надають консалтингові послуги належать [15]:

- OCI (Open Company Italy);
- ACB Group;
- Assoconsult;
- Roland Berger Strategy Consultants;
- McKinsey & Company.

На нашу думку доцільно виділити компанії, що надають обидва види послуг, так звана “Велика четвірка аудиторських компаній” – Deloitte Touche Tohmatsu Limited, PricewaterhouseCoopers (PwC), Ernst&Young Global Limited (відома як EY) та KPMG. Всі перелічені компанії мають свої офіси на території Італії, але найбільш успішно функціонують [16]:

- PricewaterhouseCoopers (PwC). В Італії налічується 23 офіси в головних містах країни, велика частка доходів компанії припадає на цю країну.
- KPMG. Італійська мережа складається з: KPMG SpA, яка займається аудитом; KPMG Fides SpA, яка пропонує адміністративні послуги компаніям; Studio Associato, яка надає послуги з оподаткування та юридичних послуг; KPMG Advisory SpA, яка займається питаннями консультування та контролю повністю Нолан; Norton Italia Srl, спеціально для IT-консалтингу.

На українському ринку аудиторських послуг головними суб’єктами також виступають вище згадані компанії “великої четвірки”, які використовують новітні технології та передові методики, що дозволяє їм регулювати основну частину ринку аудиторських послуг в країні. Жодна українська аудиторська фірма не наважиться стати конкурентом для цих компаній, тому що єдине, в чому можуть поступатися іноземні аудиторські фірми вітчизняним, – це ціни на послуги.

Треба наголосити, що компанії “великої четвірки” розпочали свою діяльність в Україні на початку 1990-х під проектами Світового банку і завдяки ранньому входу на вітчизняний ринок вони швидко стали активними учасниками переділу власності та приватизації.

За роки існування вітчизняного аудиту його теорія і практика значно збагатилась, сам аудит набуває популярності, однак аудиторська діяльність розвивається надто повільними темпами. На сьогоднішній день проблемними в сфері аудиторської діяльності залишаються такі питання як недостатність вітчизняного досвіду, брак висококваліфікованих спеціалістів, відсутність методичних рекомендацій щодо проведення аудиту, невизначеність ринку аудиторських послуг.

Недовіра до якості надаваних аудиторських послуг була викликана відсутністю належного нагляду (контролю) на державному рівні. Ця проблема, мабуть, найбільш актуальна, оскільки в Україні існує безліч малих і середніх підприємств, які в силу своїх невеликих доходів не можуть дозволити собі скористатися послугами великих і перевірених аудиторських фірм. Такі підприємства змушені звертатися до приватних аудиторів, ризикуючи отримати неякісні аудиторські послуги.

Порівнюючи систему аудиту в Італії та Україні, можна констатувати, що країни знаходяться на різних етапах становлення та розвитку аудиторської діяльності та діяльності на фондових ринках загалом. Італія належить до країн, де державне регулювання аудиту, знаходиться на високому

рівні. На противагу Україні, де державне регулювання ринку аудиторських послуг запрацювало лише півроку тому.

Треба визнати, що донедавна в Україні фактично паралельно існувало дві системи – аудит, який здійснювався за національними стандартами, та аудит за міжнародними стандартами. Зокрема, компанії, які залучали кошти на зовнішніх ринках, а також банки, частіше зверталися до міжнародних аудиторських компаній. Решта переважно робили аудит за національними стандартами, які є менш прозорими для зовнішніх інвесторів. Проте, навіть аудит міжнародних компаній не забезпечував якість висновків. Зокрема, влітку 2017 року відома компанія PriceWaterhouseCoopers була виключена із Реєстру аудиторських фірм, які мають право на проведення аудиту банків, через надання недостовірної інформації щодо фінансово-господарської діяльності Приватбанку.

Україна має унікальний шанс продовжити модернізацію професії аудитора і гарантією того, що український аудит буде серйозно сприйматися, є дотримання стандартів, не лише міжнародних, а й тих, які розробляє система саморегулювання професії, починаючи з етичних і закінчуючи професійними. Для цього, на нашу думку, створені усі умови. Доречно нагадати, що впродовж останніх років Європейський Союз активно надавав допомогу українському уряду й комітету Верховної Ради з питань податкової й митної політики в процесі розробки нового законодавства про бухгалтерський облік, фінансову звітність, аудит фінансової звітності й аудиторську діяльність, результатом якої стало прийняття Закону 2258.

Отож, реформа у вітчизняному аудиторстві назріла давно, а в результаті прийнятих нововведень ринок аудиторських послуг отримає більшу прозорість діяльності бізнесу, що підвищить довіру іноземних інвесторів до українських компаній і підвищить інвестиційну привабливість України в цілому. Для більшості компаній України фінансова звітність разом з обов'язковим аудиторським висновком стане надбанням громадськості, оскільки з'явилася нова вимога щодо оприлюднення звітності для низки категорій підприємств. Тепер разом з фінансовою звітністю більшість суб'єктів господарювання повинні будуть надавати Звіт про управління, який відображатиме стан і перспективи розвитку підприємства і розкриватиме основні ризики та фактори невизначеності щодо його діяльності.

Список використаної літератури

1. Реформа аудиторської діяльності продовжує зустрічати опір в Україні – ЄС // Інформаційно-аналітичний щотижневик “Дзеркало тижня. Україна” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://dt.ua/POLITICS/reforma-auditorskoyi-diyalnosti-prodovzhuye-zustrichati-opir-v-ukrayini-yes-266212_.html
2. Про аудиторську діяльність: Закон України від 22.04.1993 р. № 3125-XII (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3125-12>
3. Господарський кодекс України: Закон України від від 16.01.2003 р. № 436-IV (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
4. Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність [About financial statements audit and auditing] Закон України від 21.12.2017 р. № 2258-VIII (введений в дію 01.10.2018 р.) (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2258-19>
5. Codice Civile [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://it.wikipedia.org/wiki/Codice_civile_italiano
6. Закон Італії “Про бухгалтерський облік” (Decreto legislativo) №139 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gazzettaufficiale.it/eli/id/2015/09/04/15G00153/sg>
7. The Commissione Nazionale per le Società e la Borsa [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.consob.it/web/consob-and-its-activities/>
8. The International Forum of Independent Audit Regulators [Електронний ресурс]. – Режим доступу <https://www.ifiar.org/>. European Audit Inspection Group [Електронний ресурс]. – Режим доступу <https://www.eaigweb.org/index.php?id=1>
9. Decreto presidenziale: Указ Президента від 30.01.2008 р. № 43 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dt.tesoro.it/export/sites/sitodt/modules/documenti_it/programmi_cartolarizzazione/fontinormativepri-marie/DPR_43_2008.pdf

10. Decreto presidenziale: Указ Президента № 173 від 18 липня 2011 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gazzettaufficiale.it/gunewsletter/dettaglio.jsp?service=1&datagu=2011-07-27&task=dettaglio&numgu=173&redaz=011G0162&tmstp=1313483160771>
11. Decreto presidenziale: Указ Президента № 39 від 27 січня 2010 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.camera.it/parlam/leggi/deleghe/10039dl.htm>
12. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг (видання 2015 року): Рішення Аудиторської палати України від 18.04.2003 № 122/2 (Стандарти аудиту Міжнародної федерації бухгалтерів прийняті як Національні стандарти аудиту)[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.apu.com.ua/msa>
13. EU Directive №4. 'List of European Union directives' [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_European_Union_directives
14. List of Accounting Firms [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tradecommissioner.gc.ca/italy-italie/visit-info-visiteur/6737.aspx?lang=eng>
15. List of Consulting Firms [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tradecommissioner.gc.ca/italy-italie/visit-info-visiteur/6322.aspx?lang=eng>
16. Big Four accounting firms [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://en.wikipedia.org/wiki/Big_Four_accounting_firms.

References

1. Reforma audytorskoj dijalnosti prodovzhuje zustrichaty opir v Ukraini, – JeS [Audit reform continues to face resistance in Ukraine - the EU]. *Informacijno-analitychnyj shhotyzhnevnyk "Dzerkalo tyzhnja. Ukrai'na" – Informational and analytical weekly Mirror of the Week. Ukraine*. Retrieved from https://dt.ua/POLITICS/reforma-audytorskoj-di-jalnosti-prodovzhuje-zustrichati-opir-v-ukrayini-yes-266212_.html [in Ukrainian].
2. Pro audytorsku dijalnist: Zakon Ukra'ny [On Auditing: Law of Ukraine] (1993, April 22, № 3125-III). <https://zakon.rada.gov.ua/laws>. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3125-12> [in Ukrainian].
3. Gospodars'kyj kodeks Ukra'ny [Commercial Code Ukraine] (2003, January 16, №436-IV) <https://zakon.rada.gov.ua/laws>. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/436-15> [in Ukrainian].
4. Pro audyt finansovo' zvitnosti ta audytorsku dijal'nist' Zakon Ukra'ny [About financial statements audit and auditing: Law of Ukraine] (2017, December 21, № 2258-VIII (vvedenyj v diju 2018, October 01) <https://zakon.rada.gov.ua/laws>. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2258-19> [in Ukrainian].
5. Codice Civile [Civil Code]. *wikipedia.org*. Retrieved from https://it.wikipedia.org/wiki/Codice_civile_italiano [in Italiano].
6. Zakon Italii' "Pro buhgalters'kyj oblik" (Decreto legislativo) [Italian Law on Accounting (Legislative decree)] № 139. *www.gazzettaufficiale.it*. Retrieved from <http://www.gazzettaufficiale.it/eli/id/2015/09/04/15G00153/sg> [in Italiano].
7. The Commissione Nazionale per le Società e la Borsa [The National Commission for Companies and the Stock Exchange] *www.consob.it*. Retrieved from <http://www.consob.it/web/consob-and-its-activities/> [in Italiano].
8. The International Forum of Independent Audit Regulators *www.ifiar.org*. Retrieved from <https://www.ifiar.org/>. European Audit Inspection Group. *www.eaigweb.org*. Retrieved from <https://www.eaigweb.org/index.php?id=1>
9. Decreto presidenziale [Presidential decree]. (2008, January 30, № 43). *www.dt.tesoro.it*. Retrieved from http://www.dt.tesoro.it/export/sites/sitodt/modules/documenti_it/programmi_cartolarizzazione/fontinormativepri-marie/DPR_43_2008.pdf [in Italiano].
10. Decreto presidenziale [Presidential decree]. (2011? July 18, №173). *www.gazzettaufficiale.it*. Retrieved from <http://www.gazzettaufficiale.it/gunewsletter/dettaglio.jsp?service=1&datagu=2011-07-27&task=dettaglio&numgu=173&redaz=011G0162&tmstp=1313483160771> [in Italiano].
11. Decreto presidenziale [Presidential decree]. (2010, January 27, №39). *www.camera.it*. Retrieved from <http://www.camera.it/parlam/leggi/deleghe/10039dl.htm> [in Italiano].
12. Mizhnarodni standarty kontrolju jakosti, audytu, ogljadu, inshogo nadannja vpevnenosti ta suputnih poslug (vydannja 2015 roku): Rishennja Audytors'koi' palaty Ukra'ny vid 18.04.2003 № 122/2 (Standarty audytu Mizhnarodnoi' federacii' buhgalteriv pryjnhati jak Nacional'ni standarty audytu) [International Standards for Quality Control, Audit, Review, Other Assurance and Related Services (2015 Edition): Decision of the Audit Chamber of Ukraine (2003, April 18, № 122/2) (Auditing Standards of the International Federation of Accountants adopted as National Auditing Standards)]. *www.apu.com.ua*. Retrieved from <http://www.apu.com.ua/msa> [in Ukrainian].
13. EU Directive № 4 'List of European Union directives'. *wikipedia.org*. Retrieved from https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_European_Union_directives

14. List of Accounting Firms. *tradecommissioner.gc.ca*. Retrieved from <http://tradecommissioner.gc.ca/italy-italie/visit-info-visiteur/6737.aspx?lang=eng>
15. List of Consulting Firms. *tradecommissioner.gc.ca*. Retrieved from <http://tradecommissioner.gc.ca/italy-italie/visit-info-visiteur/6322.aspx?lang=eng>
16. Big Four accounting firms. *wikipedia.org*. Retrieved from https://en.wikipedia.org/wiki/Big_Four_accounting_firms.

Стаття надійшла до редколегії 31.01.2019

Прийнята до друку 13.03.2019

COMPARATIVE CHARACTERISTICS OF AUDIT ACTIVITY IN UKRAINE AND ITALY

V. Kmit, V. Rubakha

Ivan Franko National University of Lviv

79008, Lviv, Svoboda Avenue, 18

e-mail: virakmit@ukr.net, veronikarubakha@gmail.com

The article clarifies the concept of audit activity, analyzes the approaches to organization and implementation of audit entities by the subjects of the national and foreign legislation. The role and place of audit in the context of integration into the international economic space was explored.

The main features of the establishment of audit activity at the legislative level in both countries - Ukraine and Italy were considered, and the actual and recent changes, which were subject to legislation, were analyzed. As well as the ways of functioning and regulation for such countries as Ukraine and Italy, the organizational structure of the bodies conducting the audit work and their functions in the context of effective governance and policy implementation mechanisms.

The article defines and establishes common and distinctive features of auditors of both states, directions and levels of development of state audit regulation, conditions for obtaining permits (certificates) for conducting audit activity and types of accounting regulation.

The key models for supervision of banking institutions in the process of their work for the country of comparison - Italy were determined. A list of leading companies in the European and Italian market of audit services was also presented and compared with the main leaders in Ukraine. The main problems on the way to effective functioning of the audit system in the state were analyzed.

It was concluded that the audit activity of Ukraine requires a qualitatively new approach to its regulation by the state, and given the need to bring Ukrainian legislation and practice in the field of audit closer to European and international practices, harmonization of the norms of the national legislation on audit activity with the legislation of the European Union.

Key words: internal audit, external audit, audit activity, business entities, regulation, supervision (control), market of audit services, doctor of commerce, commercial appraisers, audit company.

ОПТИМІЗАЦІЯ УПРАВЛІННЯ КРЕДИТНИМ ОБСЛУГОВУВАННЯМ КЛІЄНТІВ БАНКУ

О. Колодізєв, А. Агаджанян

*Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця
61166, м. Харків, пр. Науки, 9-А
e-mail: kolodizev107@ukr.net, arutyn1997@gmail.com*

Досліджено погляди науковців щодо сутності поняття “управління кредитним портфелем”. Розглянуто думки вчених стосовно визначення змісту та специфічних особливостей процесу управління кредитним портфелем банку. Визначено ключові етапи процесу управління кредитним портфелем банку і важливість кредитного портфелю у забезпеченні прибуткової діяльності банку. Запропоновано заходи щодо підвищення якості та організації кредитного обслуговування клієнтів банку.

Ключові слова: банк, кредитний портфель, ризик, кредитне обслуговування, управління кредитними послугами, процес банківського кредитування.

Проблематика цієї роботи пояснюється необхідністю правильної організації кредитних взаємовідносин між банком та клієнтом. Правильна оптимізація та організація кредитного обслуговування є прямим чинником стратегії банку, кваліфікації робітників і кредитної політики. Організація кредитних взаємовідносин та правильне управління кредитними операціями, призводить до основи фінансової стабільності та ринкової стабільності банку.

Оптимізація управління процесом кредитного обслуговування клієнтів з максимальним урахуванням їхніх потреб та безпосереднім захистом самого банку від можливих втрат є пріоритетним напрямом діяльності банківських установ в Україні. Досягти високої якості та ефективності управління, що є однією з головних цілей, можна за допомогою проведення системного аналізу, шляхом виявлення і чіткого формулювання проблеми [1].

Наявні підходи до оцінки фінансової стійкості банків відрізняються за складом критеріїв, системою показників, що характеризують складові фінансової стійкості, орієнтовними значеннями показників тощо. Здебільшого ці методики схожі, оскільки стосуються узагальнених характеристик діяльності банку, що зумовлює спрямованість аналізу, перелік та зміст аналітичних процедур, склад інформаційних даних, які використовують у ході аналізу.

Проблеми ефективного формування та управління кредитним обслуговуванням клієнтів привертають зацікавленість вітчизняних і зарубіжних науковців у питаннях формування системи управління кредитним обслуговуванням клієнтів. Серед них вагоме місце займають праці О. В. Васюренка [1], І. І. Д’яконової [2], Ю. Н. Семениченка [3], Ю. В. Халіменка [4] та ін. Усе це свідчить про актуальність теми, а відтак зумовлює вибір напряму дослідження в науковому і практичному аспектах.

Метою роботи є систематизація найважливіших етапів процесу банківського кредитування із зазначенням структурних підрозділів, функціонування яких безпосередньо впливає на якість і ефективність кредитного обслуговування, а також визначення основних заходів щодо його покращення з використанням зарубіжного досвіду [2].

Об’єктом дослідження є кредитний процес у банківських установах та організація обслуговування клієнтів.

Предметом дослідження є теоретичні засади та практика організації кредитного процесу у банках

Завданнями дослідження є основний підхід до реалізації поставленої мети:

- обґрунтувати та визначити місце і роль кредитної політики в організації кредитного процесу;
- розглянути етапи реалізації комерційними банками кредитного процесу;
- проаналізувати сучасний стан результуючих показників кредитного процесу;
- проаналізувати та обґрунтувати напрями удосконалення організації кредитного процесу в банківських установах.

Об'єктивною основою формування системи є наявність проблемної ситуації [2]. Однією з головних проблем сучасних банків є неефективна система управління, зокрема у напрямі кредитування. Саме недотримання основних етапів кредитування та завдань на кожному з них стало однією з головних причин великої кількості проблемних кредитів сьогодні.

Незаперечним є твердження, що правильна організація процесу банківського кредитування, розробка ефективної та гнучкої системи управління кредитними операціями виступають основою фінансової стабільності й ринкової стійкості комерційних банків (враховуючи те визначальне місце, яке посідають кредитні операції в портфелі банківських активів) [3].

Кредитна політика визначає структуру управління, а також порядок і правила кредитної діяльності банку. Провідною метою кредитування варто вважати забезпечення достатнього рівня прибутковості банку від операцій із надання кредитів [3].

Кредитна політика банку забезпечує безперервне використання всіх коштів, які створюються для задоволення зобов'язань, що підлягають погашенню, і мінімального резерву ліквідності [4]. Водночас, важливим для визначення природи кредитної політики є її обґрунтована класифікація. Однак, визначення різновидів кредитної політики є неоднозначним.

Основою кредитного процесу банківських установ є дотримання принципів кредитної політики, оскільки чим повніше їх опановують, тим ефективніше діяльність комерційного банку з позицій забезпечення його ліквідності і дохідності. Схематично кредитну політику банку представлено на рис. 1.

Кредитна політика кредитної установи – це сукупність заходів, спрямованих на створення умов для ефективного розміщення існуючих накопичень та забезпечення постійного збільшення доходу банку. Кожен банк опрацьовує свою кредитну політику.

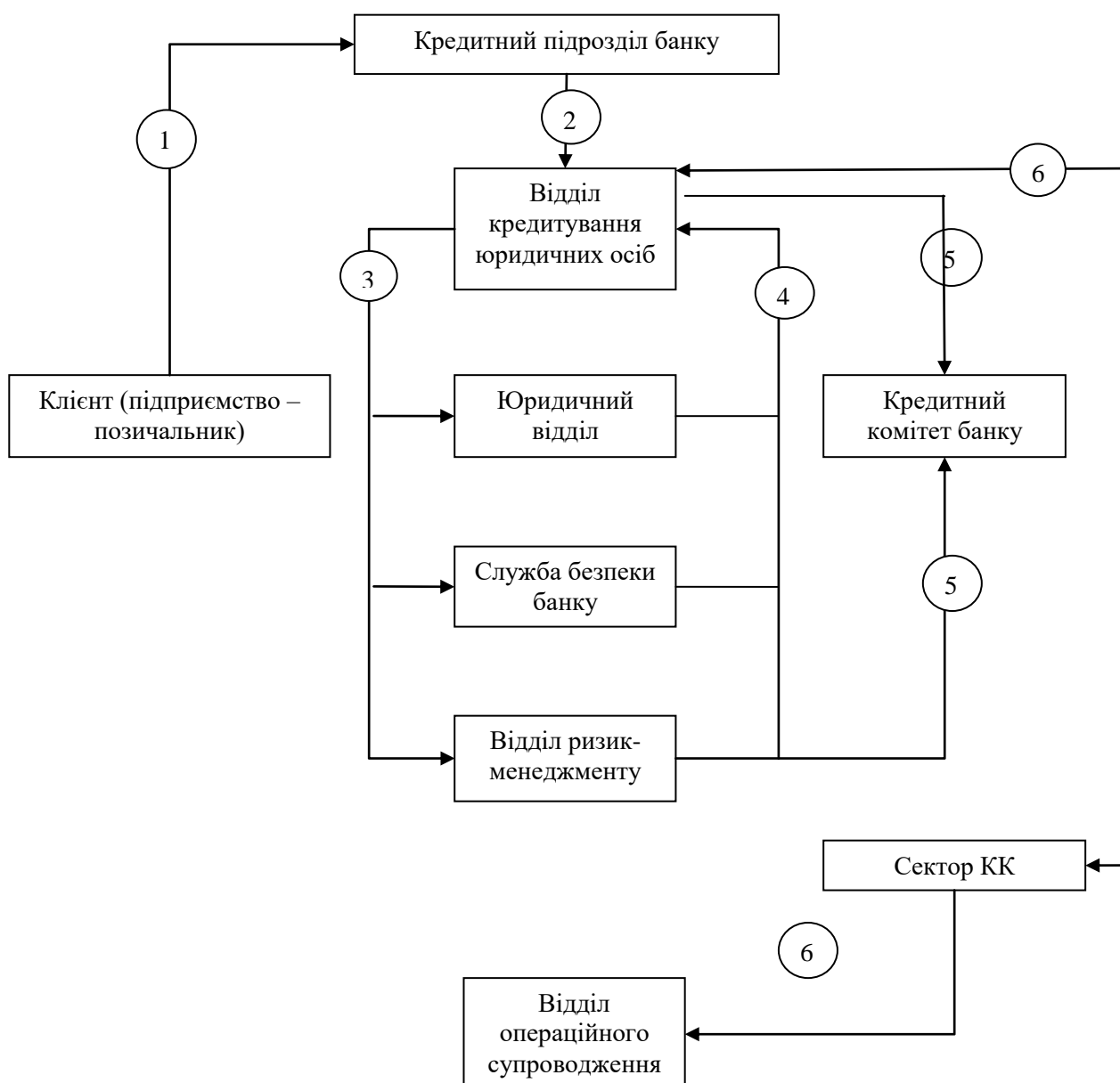
Для більш зрозумілого освітлення організації управління кредитного процесу банку між банком та кредитором на рис. 1 зображено етапи кредитування між потенційним клієнтом та банківською установою [4].

Згідно рис. 1. загальна схема руху кредитної документації та прийняття рішення надання кредиту представляє 6 рівнів обігу, зокрема [4]:

- клієнт звертається до кредитного підрозділу банківської установи з клопотанням про одержання кредиту;
- кредитна заявка потенційного позичальника передається до відділу кредитування юридичних осіб, який комплектує пакет необхідної документації про клієнта;
- відділ кредитування юридичних осіб готує запити до юридичного відділу, служби безпеки банку та відділу управління ризиками (ризик-менеджменту) і надає їм необхідні для аналізу документи;
- служба безпеки банку, юридичний відділ та відділ ризик-менеджменту аналізують надану документацію та направляють висновки про ухвалення рішення щодо надання кредиту;
- кредитний підрозділ (відділ кредитування юридичних осіб) узагальнює всі отримані від служб банку висновки та готує представлення на кредитний комітет (кредитну комісію філії).

За умови прийняття позитивного рішення на кредитному комітеті банку секретар кредитного комітету доводить до відома відповідні відділи про прийняття рішення до виконання. Зокрема, інформація доводиться до відділу кредитування юридичних осіб та операційного відділу, який проводитиме надання кредиту та оформлення кредитної справи позичальника.

Операційний відділ (відділ кредитного супроводження) оформляє відповідні документи і забезпечує складання та надсилання розпоряджень про видачу кредиту позичальнику [5].

Рис. 1. Загальна схема руху кредитної документації на етапі ухвалення рішення щодо надання кредиту

У разі, якщо рішення щодо надання кредиту позичальнику приймається у філії банківської установи і при цьому виходить за межі встановлених для філії банку лімітів кредитування, схема руху кредитної документації є більш деталізованою, оскільки за умови позитивного рішення кредитної комісії філії кредитна документація подається також на розгляд у головний офіс банківської установи.

Процес банківського кредитування можна охарактеризувати як комплекс дій, пов'язаних з оформленням, видачею, обслуговуванням та погашенням кредиту.

Система поділяється на складові частини – етапи процесу кредитування, що взаємодіють між собою та реалізують певну операцію, яка необхідна для досягнення поставленої мети. Серед українських вчених немає єдиної думки щодо кількості та суті етапів кредитного процесу, деякі з

них виділяють лише 5 етапів, інші більш конкретизують, виділяючи 6 етапів кредитування [6]. На думку автора, чим ширше та ретельніше розкрити загальний процес кредитування, тим ефективніше реалізується призначення кредиту. Тому в систему “Кредитне обслуговування клієнтів банку” доцільно включити 7 підсистем. У межах кожної підсистеми взаємодіють окремі елементи, які є невід’ємною частиною системи [7].

Кожна операція банку повинна бути структурована, також мати законодавчо підкріплені дані. Основні законодавчі акти, які регулюють регламент дій та правильність видачі кредитів, представлені на рис. 2.

Рис. 2. Основні законодавчі акти

Згідно рис. 2 кожен із наведених законодавчих актів демонструє правильність функціонування та видачі кредитування фізичним та юридичним особам.

Ефективність кредитної діяльності банку безпосередньо залежить від того, наскільки якісно зроблено структурування процесу банківського кредитування, чітко визначено завдання на основних етапах цього процесу і функції працівників, що відповідають за проведення кредитних операцій [8].

Відповідно до рис. 3 на попередньому етапі процесу банківського кредитування відбувається залучення клієнта і первинний контакт з позичальником, який проводиться працівниками фронт-офісу [8]. На цьому етапі позичальник звертається до банківської установи з обґрунтованим клопотанням (зверненням) на одержання кредиту, у якому міститься прохання щодо надання банком кредиту, зазначають суму, вид, цільове призначення кредиту, термін користування кредитом, забезпечення та максимальну процентну ставку [9]. У разі кредитування юридичної особи нею подається лист-клопотання, який має довільну форму, оформляється на фірмовому бланку підприємств.

Одним із прикладів оптимізації управління кредитним обслуговуванням клієнтів банку є кваліфікованість співробітників банку та інформованість клієнтів, що займає одне з найголовніших місць. Сьогодні права споживачів фінансових послуг захищені законом. Одна з головних новацій закону – обов’язкове розкриття інформації про реальну вартість фінансових продуктів і послуг [10].

Рис. 3. Етапи процесу банківського кредитування

Зміни до законодавчого регулювання “Про споживче кредитування” передбачають [10]:

- право на отримання вичерпної інформації про умови кредитування перед укладенням договору;
- право відмовитися від кредитного договору протягом 14 днів з моменту укладення;
- право раз на місяць отримувати інформацію про стан виконання зобов'язань і розмір заборгованості;
- право достроково повернути кошти без додаткових платежів;
- право на обмеження розміру пені за простроченим зобов'язанням у розмірі 15 % від суми боргу та загальної суми штрафів і пені – половиною суми отриманих кредитних коштів.

Окрім того, Закон України “Про споживче кредитування” обмежує рекламні можливості кредитодавця. Сьогодні кредитодавець не може використовувати популярні формулювання щодо “безкоштовних” кредитів, кредитів “без документів” та інші вислови, що вводять споживача в оману [11].

Проблемні кредити та обсяги кількості проблемної заборгованості є діючою проблемою, оскільки частина кредитної діяльності в Україні імплементується великою кількістю боргів. Однак вирішення цієї задачі сприяло до внесення змін до Закону України “Про фінансову реструктуризацію” щодо діяльності з управління заборгованістю, розробленого у співпраці з ЄБРР [11].

Цей закон врегулює питання роботи компаній з управління заборгованістю та захист прав кредиторів, створить повноцінні умови для роботи з проблемними боргами.

Зовнішнє середовище включає необхідні умови для існування і розвитку системи. На систему “Кредитне обслуговування клієнтів банку” суттєвий вплив мають такі фактори: нормативно-правове забезпечення; розвиток економіки України; сучасний стан банківської системи; потреба клієнтів у додатковому фінансуванні; рівень платоспроможності клієнтів; кредитні пропозиції банків-конкурентів [12].

Побудована модель системи дозволяє визначитися з необхідними органами управління банку у процесі кредитного обслуговування клієнтів на кожному зазначеному етапі кредитування. Ефективна робота цих органів забезпечить банку успішне досягнення поставленої мети. На нашу думку, при організації роботи у кожному підрозділі першочергово варто зосередити увагу на вирішенні таких важливих питань: зменшення частки проблемних кредитів та підвищення лояльності позичальників. Використавши зарубіжний досвід, можна сформулювати перелік заходів, які наблизять банк до головної мети у сфері кредитного обслуговування:

- аналіз потреб клієнта;
- підвищення якості кредитних продуктів;
- поліпшення умов кредитування;
- мінімізація кредитних ризиків;
- реструктуризація кредитних договорів;
- дотримання усіх етапів кредитування та ретельна оцінка кредитоспроможності позичальників;
- зниження відсоткових ставок за кредитами.

Таким чином, управління кредитним обслуговуванням клієнтів банку може бути оптимізовано згідно регулювання та дієздатності законів України і з використанням позитивного всесвітнього досвіду.

Список використаної літератури

1. Демчук Н. І. Менеджмент кредитного портфеля банку / Н. І. Демчук // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2018. – Вип. 23, Ч. 1. – С. 154–157.
2. Довгань Ж. М. Особливості управління кредитною діяльністю банківських установ у сучасних умовах / Ж. М. Довгань // Світ фінансів. – 2017. – № 4. – С. 48–98.
3. Житар М. О. Аналіз сучасного стану кредитної діяльності банків України / М. О. Житар // Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України. – 2018. – № 1 – С. 94–105.
4. Золотарьова О. В. Концепція кредитної політики банку та можливості підвищення її ефективності / О. В. Золотарьова, Ю. В. Півняк, П. Ю. Мартиненко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Економічні науки. – 2018. – № 9. – С. 108–112.
5. Квасницька Р. С. Управління ризиками як елемент забезпечення фінансової стійкості комерційного банку [Електронний ресурс] / Р. С. Квасницька, І. В. Хаврус // Наукова бібліотека ім. І. В. Вернадського. – 2018. – № 5. – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua>
6. Коваленко В. В. Діагностика кредитного ризику та його вплив на кредитну активність банків України / В. В. Коваленко, О. М. Зверяков, Д. С. Гайдукович // Фінанси України. – 2018. – № 2. – С. 83–98.
7. Сергєєва О. С. Проблеми кредитної діяльності банківської системи України / О. С. Сергєєва // Східна Європа: економіка, бізнес та управління. – 2018. – № 3(08). – С. 317–321.
8. Ткаченко О. Н. Кредитна політика банків України / О. Н. Ткаченко, Ю. К. Фоменко // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2015. – № 2. – С. 158–165.
9. Юрків М. Т. Управління проблемними кредитами банків в Україні: сучасні законодавчі аспекти / М. Т. Юрків // Інноваційна економіка. – 2018. – № 11. – С. 184–188.
10. Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення процедури проведення фінансової реструктуризації : Закон України : затверджено постановою Верховної Ради України від 20.09.2019 № 1070-VIII [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 2019. – № 1070. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/paran64#n64>
11. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту прав споживачів фінансових послуг : Закон України : затверджено постановою Верховної Ради України від 19.09.2019 № 1085-I [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 2019. – № 1085. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>
12. Офіційний Сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua.

13. Офіційний Сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.bank.gov.ua.

References

1. Demchuk, N. I. (2018) Menedzhment kredytnogo portfelja banku [Bank loan portfolio management]. *Naukovyj visnyk Hersons'kogo derzhavnogo universytetu. – Scientific Bulletin of Kherson State University*. Vyp. 23. Pr, 1, 154–157 [in Ukrainian].
2. Dovgan', Zh. M. (2017) Osoblyvosti upravlinnja kredytnoju dijaj'nistju bankivs'kyh ustanov u suchasnyh umovah [Features of management of credit activity of banking institutions in modern conditions]. *Svit finansiv – The world of finance*, 4, 48–98 [in Ukrainian].
3. Zhytar, M. O. (2018) Analiz suchasnogo stanu kredytnoi' dijaj'nosti bankiv Ukrai'ny [Analysis of the current state of credit activity of Ukrainian banks]. *Zbirnyk naukovykh prac' Universytetu derzhavnoi' fiskal'noi' sluzhby Ukrai'ny – Collection of scientific papers of the State Fiscal Service of Ukraine*, 1, 94–105 [in Ukrainian].
4. Zolotar'ova, O. V., & Pivnjak, Ju. V., & Martynenko, P. Ju. (2018) Konceptija kredytnoi' polityky banku ta mozhlyvosti pidvyshhennja i'i' efektyvnosti [The concept of bank credit policy and the possibility of improving its effectiveness]. *Naukovyj visnyk Hersons'kogo derzhavnogo universytetu – Scientific Bulletin of Kherson State University*, 9, 108–112 [in Ukrainian].
5. Kvasnyc'ka, R. S., & Havrus', R. S. (2018) Upravlinnja ryzykamy jak element zabezpechennja finansovoi' stijkosti komercijnogo banku [Risk management as an element of ensuring the financial stability of a commercial bank]. *Naukova biblioteka im. I. V. Vernads'kogo – Scientific Library. IV Vernadsky*, № 5. Retiered from <http://www.nbuv.gov.ua> [in Ukrainian].
6. Kovalenko, V. V., & Zvjerjakov, O. M., & Gajdukovych, D. S. (2018) Diagnostyka kredytnogo ryzyku ta jogo vplyv na kredytnu aktyvnist' bankiv [Credit risk diagnostics and its impact on credit activity of Ukrainian banks]. *Finansy Ukrai'ny – Finance of Ukraine*, 2, 83–98 [in Ukrainian].
7. Sergejeva, O. S. (2018) Problemy kredytnoi' dijaj'nosti bankivs'koi' systemy Ukrai'ny [Problems of credit activity of the banking system of Ukraine]. *Shidna Jevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnja – Eastern Europe: Economics, Business and Management*, 3(08). 317–321 [in Ukrainian].
8. Tkachenko, O. N., & Fomenko, Ju. K. (2015) Kredytna polityka bankiv Ukrai'ny [Credit policy of Ukrainian banks]. *Zovnishnja torgivlja: ekonomika, finansy, pravo – Foreign Trade: Economics, Finance, Law*, 2, 158–165 [in Ukrainian].
9. Jurkiv, M. T. (2018) Upravlinnja problemnymi kredytamy bankiv v Ukrai'ni: suchasni zakonodavchi aspekty Innovacijna ekonomika [Managing problem loans of banks in Ukraine: current legislative aspects]. Retiered from http://nbuv.gov.ua/UJRN/inek_2018_11_29 [in Ukrainian].
10. Pro vnesennja zmin do dejakyh zakoniv Ukrai'ny shhodo vdoskonalennja procedury provedennja finansovoi' restrukturyzacji' [On Amendments to Some Laws of Ukraine on Improvement of the Financial Restructuring Procedure] (2019) : *Zakon Ukrai'ny - Law of Ukraine: 1070-VIII*, (n.d.). [zakon.rada.gov.ua](http://zakon2.rada.gov.ua). Retiered from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/paran64#n64> [in Ukrainian].
11. Pro vnesennja zmin do dejakyh zakonodavchych aktiv Ukrai'ny shhodo zahystu prav spozhyvachiv finansovyh poslug [On amendments to some legislative acts of Ukraine on protection of consumer rights of financial ambassadors] (2019): *Zakon Ukrai'ny - Law of Ukraine: zatverdzheno postanovoju Verhovnoi' Rady Ukrai'ny vid 1085-I n.d.*. zakon.rada.gov.ua. – 2019. – № 1085. – Retiered from <http://zakon2.rada.gov.ua> [in Ukrainian].
12. Oficijnyj Sajt Verhovnoi' Rady Ukrai'ny [Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine] (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retiered from <http://rada.gov.ua> [in Ukrainian].
13. Oficijnyj Sajt Nacional'nogo banku Ukrai'ny [Official site of the National Bank of Ukraine]. (n.d.). www.bank.gov.ua. Retiered from <http://bank.gov.ua> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редколегії 29.01.2019

Прийнята до друку 13.03.2019

OPTIMIZATION OF CREDIT SERVICE MANAGEMENT OF BANK CLIENTS**O. Kolodiziev, A. Ahadzhanian**

*Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics
61166, m. Kharkiv, pr. Nauky, 9-A
e-mail: kon_banking@hneu.edu.ua, arutyn1997@gmail.com*

The article deals with the scientific basis of credit servicing of bank clients, since optimization of management of the process of credit servicing of clients with maximum consideration of their needs and direct protection of the bank from possible losses is a priority direction of activity of banking institutions in Ukraine. One of the main goals can be to achieve high quality and efficiency of management, which is through systematic analysis, by identifying and clearly formulating the problem. One of the main problems of modern banks is inefficient management system, in particular in the direction of lending. It is one of the main causes of a large number of problem loans today that is not adherence to the basic stages of lending and tasks on each of them.

The problem is explained by the need for proper organization of credit relations between the bank and the client. Proper optimization and organization of credit services is a direct factor in the bank's strategy, skills of employees and credit policy. Organization of credit relationships and proper management of credit operations, leads to the basis of financial stability and market stability of the bank. An analysis of the current level of organization of the credit process shows a large number of bad loans, a low level of customer ability and a decrease in the level of demand for loans in general.

Using foreign experience, you can formulate a list of activities that will bring the bank closer to its primary objective in the field of credit services: analysis of customer needs, improvement of credit products, improvement of credit conditions, minimization of credit risks, restructuring of the loan agreement, compliance with all stages of lending and careful evaluation of credit, lowering interest rates on loans. Thus, the management of the bank's customer service can be optimized in accordance with the regulations and the validity of the laws of Ukraine and in light of world experience.

Key words: bank, credit portfolio, risk, credit service, credit services management, bank lending process.

АНАЛІЗ ІНСТИТУЦІЙНИХ ПЕРЕДУМОВ РОЗВИТКУ ВІДНОВЛЮВАЛЬНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ В УКРАЇНІ

І. Кочут

*Львівський національний університет імені Івана Франка
79008, м. Львів, проспект Свободи, 18
e-mail: kochutiryna@gmail.com*

Проведено аналіз сучасного стану нормативно-правового забезпечення розвитку відновлювальної енергетики в Україні. Розкрито сутність і роль зеленого тарифу й перспективи його застосування. Окреслено пріоритети зміцнення системи інституційного регулювання сфери відновлювальної енергетики у контексті забезпечення енергоефективності і конкурентоспроможності економіки. Проведено аналіз напрямів застосування механізму наукових парків для активізації використання передових технологій потенційними інвесторами. Акцентовано на стратегічній важливості об'єднаних територіальних громад у частині зростання ефективності енергозабезпечення й використання альтернативних джерел енергії в регіонах.

Ключові слова: інституційне забезпечення, інституційне регулювання, відновлювальна енергетика, сонячна енергетика, енергетична стратегія, зелений тариф.

Рух України до ЄС та інтеграційні “прагнення” в інших геополітичних векторах спричиняють необхідність у реформуванні вітчизняного енергетичного сектору. Сучасні виклики й перманентні загрози економічній безпеці країни цілком справедливо зумовлюють потребу в пошуку альтернативних джерел енергії та розширення їх застосування. Це, в свою чергу, неможливе без наявності відповідного інституційного підґрунтя в країні, концептуальне розуміння цілісності, гнучкості й функціональності якого актуалізує проведення наукових пошуків.

Окремі аспекти використання відновлювальної енергетики в контексті окреслення інституційних передумов для цього вивчали такі науковці, як: Ю. Башинська, В. Гришко, Г. Коваль, М. Кулик, В. Кравців, В. Кухар, Г. Ковтун, Є. Макаренко, А. Міщук, Ю. Макогон, В. Ніконорова, О. Обухов, С. Писаренко, Д. Стрільчук, А. Федунь та ін.

Незважаючи на ґрунтовність праць зазначених фахівців, тенденції в реальному секторі національної економіки зумовлюють необхідність у продовженні наукових досліджень з метою окреслення перспектив формування ринку відновлювальної енергетики на основі як вже діючих механізмів та норм, прописаних у чинному законодавстві, так і пріоритетних з огляду на потенціал прийняття та перспективи їх імплементації.

Метою статті є аналіз сформованості й дієвості системи інституційного регулювання розвитку відновлювальної енергетики в Україні.

Зауважимо, що до відновлювальних джерел енергії відносять сонячну, вітрову, гідроенергію та природну теплову енергію (енергію біомас). Враховуючи це, розглянемо інституційні передумови розвитку відновлювальної енергетики в Україні, під якими розуміємо наявність, сформованість та дієвість чинної нормативно-правової бази, що регулює окреслені проблеми. Першочергово проаналізуємо діючі положення Податкового, Митного та Бюджетного кодексів України й інших базових законодавчих актів в частині передбачених у них механізмів (інструментів) економічного стимулювання, які можуть застосовуватися в межах певних галузей та секторів вітчизняної економіки, в тому числі стосовно відновлювальної енергетики, як одного із пріоритетних для національного господарства.

Так, ключовим інструментом стимулювання у чинному податковому законодавстві України є податкові пільги в розрізі конкретних їх різновидів. Згідно з Податковим кодексом України (ст. 30), податкова пільга – це звільнення платника податків від обов'язку щодо нарахування і сплати податку та збору, сплата ним податку та збору у меншому розмірі за наявності підстав.

З прийняттям Податкового кодексу в Україні 02.12.2010 року передбачено такі способи надання податкових пільг (ст. 30), які зокрема можуть бути імплементовані в частині реалізації проєктів з енергозберігання [4]:

- податкова знижка (вирахування), що зменшує базу оподаткування до нарахування податку та збору;
- зменшення податкового зобов'язання після нарахування податку та збору;
- встановлення зниженої ставки податку та збору;
- звільнення від сплати податку та збору.

Зауважимо, що у Податковому кодексі зазначено й те, що підставами для надання податкових пільг є особливості, що характеризують певну групу платників податків, вид їхньої діяльності, об'єкт оподаткування або характер та, що важливо, суспільне значення здійснюваних ними витрат. При цьому платник податків може використовувати податкову пільгу з моменту виникнення відповідних підстав для її застосування і протягом усього строку її дії, а податкові пільги, не використані платником податків, не можуть бути перенесені на інші податкові періоди, зараховані в рахунок майбутніх платежів з податків та зборів або відшкодовані з бюджету.

Характерною особливістю є і те, що Податковий кодекс передбачає, що податкові пільги, порядок та підстави їх надання встановлюють з урахуванням вимог законодавства України про захист економічної конкуренції, що важливо з огляду на формування конкурентних засад функціонування енергетичного ринку в Україні, в тому числі власне ринку відновлювальної енергетики. Адже ухвалення Податкового кодексу в Україні, як передбачалось законодавцями, мало бути зорієнтоване на зниження податкового тягаря, підвищення зацікавленості інвесторів до вкладення коштів у базові галузі економіки, а також в імпортозамінні виробництва, інфраструктуру, сферу інновацій й високих технологій та безпосередньо в енергозбереження й розвиток альтернативних джерел енергії.

У свою чергу, бюджетне регулювання з метою фінансової підтримки суб'єктів господарювання, зокрема для виконання ними інноваційних проєктів у сфері енергетики за рахунок Державного бюджету України та місцевих бюджетів (у межах коштів, передбачених відповідними бюджетами) згідно ст. 17 Закону України “Про інноваційну діяльність” може передбачати [8]:

- повне безвідсоткове кредитування (на умовах інфляційної індексації) пріоритетних інноваційних проєктів за рахунок коштів Державного бюджету України, коштів бюджету Автономної Республіки Крим та коштів місцевих бюджетів;
- часткове (до 50 %) безвідсоткове кредитування (на умовах інфляційної індексації) інноваційних проєктів за рахунок коштів Державного бюджету України, коштів бюджету Автономної Республіки Крим та коштів місцевих бюджетів за умови залучення до фінансування проєкту решти необхідних коштів виконавця проєкту і (або) інших суб'єктів інноваційної діяльності;
- повну чи часткову компенсацію (за рахунок коштів Державного бюджету України, коштів бюджету Автономної Республіки Крим та коштів місцевих бюджетів) відсотків, сплачуваних суб'єктами інноваційної діяльності комерційним банкам та іншим фінансово-кредитним установам за кредитування інноваційних проєктів;
- надання державних гарантій комерційним банкам, що здійснюють кредитування пріоритетних інноваційних проєктів;
- майнове страхування реалізації інноваційних проєктів у страховиків.

При цьому треба враховувати, що згідно з чинним законодавством передбачено, що джерелами фінансової підтримки суб'єктів господарювання-інноваторів є [8]:

- кошти Державного бюджету України; кошти місцевих бюджетів і кошти бюджету Автономної Республіки Крим;

- власні кошти спеціалізованих державних і комунальних інноваційних фінансово-кредитних установ;
- власні чи запозичені кошти суб'єктів інноваційної діяльності; кошти (інвестиції) будь-яких фізичних і юридичних осіб; інші джерела.

Зазначене дає підстави, на наш погляд, стверджувати про наявність у межах вже діючого чинного законодавства достатньо дієвих, з огляду на використання аналогів за кордоном, інструментів забезпечення розвитку відновлювальної енергетики, а відтак про наявність в цілому певного рівня інституційної врегульованості цих проблем в Україні, особливо з огляду на реалізацію інноваційного потенціалу сектору. На окремих аспектах зупинемось детальніше.

Так, в частині аналізу норм Бюджетного кодексу – це, зокрема, вивчення перспектив оптимізації інституційного забезпечення використання відновлювальних джерел енергії в межах об'єднаних територіальних громад, що є зовсім новою проблемою в Україні й актуальною з огляду на необхідність першочергового вирішення. Адже результати їх формування упродовж 2016-2019 років дають підстави стверджувати про значний фінансовий потенціал бюджетів цих громад, який можна використати для пропагування й реального застосування альтернативних видів енергії. У першу чергу, для цього, звичайно, можуть бути використані власні надходження територіальних громад. У контексті достатньо активних процесів децентралізації в Україні використання відновлювальних джерел енергії сприятиме розвитку міст, сіл та селищ, які завдяки застосуванню сонячних, вітрових, біогазових установок, малих гідроелектростанцій можуть автономно забезпечити потреби в електроенергії, скоротивши бюджетні витрати та ресурсозалежність. Жителі можуть самостійно виробляти електроенергію та контролювати її розподіл, мінімізуючи при цьому також втрати при передачі на великі відстані. Це, в свою чергу, може бути одним із факторів забезпечення стійкого економічного зростання на основі нових альтернатив екстенсивній енергетиці з урахуванням потенціалу конкретних об'єднаних територіальних громад, а також в кінцевому підсумку дасть змогу вивільнити зекономлені ресурси для їх використання в інших цілях, зокрема для соціальних програм в межах територій.

У Податковому і Митному кодексах України для стимулювання розвитку відновлюваної енергетики, використання альтернативних видів палива містяться положення, якими передбачено застосування окремих інструментів податкового стимулювання, зокрема [4; 2]:

- 1) зниження податку на землю для підприємств відновлюваної енергетики;
- 2) звільнення від оподаткування:

- прибутку від основної діяльності компаній у сфері енергетики, які виробляють електроенергію з відновлюваних джерел;
- прибутку виробників біопалива, отриманого від продажу біопалива;
- прибутку підприємств, отриманого від діяльності з одночасного виробництва електричної і теплової енергії та / або виробництва теплової енергії з використанням біологічних видів палива;
- прибутку виробників техніки, обладнання та устаткування для виготовлення та реконструкції технічних і транспортних засобів, які споживають біологічні види палива;
- звільнення від обкладення податком на додану вартість операцій із ввезення на митну територію України устаткування, яке працює на відновлюваних джерелах енергії, обладнання і матеріалів для виробництва альтернативних видів палива або для виробництва енергії з відновлюваних джерел енергії, а також звільнення від сплати ввізного мита зазначеного устаткування, обладнання і матеріалів.

Водночас потрібно враховувати, що основою енергетичних систем є економія витрат на електроенергію та можливість збільшити прибутки, зокрема це стосується потенціалу використання зеленого тарифу. Як відомо, у 2009 р. прийнято так званий закон про зелений тариф, до якого упродовж останніх років вносилися зміни та доповнення [5]. Так, застосування зазначеного тарифу скорочує термін окупності сонячних систем з 10-20 до 5-7 років, що дуже суттєво для суб'єктів господарювання. Також передбачено, що зелений тариф буде діяти як мінімум до 2030 року і формуватися профільним регулятором в Україні залежно від виду сонячних батарей, що застосовуються конкретним підприємством. Держава повинна купувати сонячну

енергію, генеровану такими системами, зокрема через Обленерго, за ціною у 4,6-4,8 разів вищою порівняно із роздрібними тарифами на енергію з традиційних джерел, що однозначно має стимулювати застосування сонячних батарей в Україні у довготерміновій перспективі. При цьому у відповідності до специфіки роботи та потужності підприємство може підбирати їх згідно певних показників тощо. Як результат, відзначимо, що упродовж 2015-2018 рр. спостерігається зацікавлення у кредитуванні ділових одиниць для встановлення сонячних батарей, що розцінюємо як позитивний для економіки процес з огляду на реформування, структурну перебудову та необхідність у зменшенні рівня енергозалежності та пропагування використання альтернативних джерел енергії в цілому.

Крім того, Законом України “Про електроенергетику” та Постановою НКРЕКП “Про встановлення фіксованих мінімальних розмірів “зелених” тарифів на електричну енергію для приватних домогосподарств” [3] передбачено встановлення “зеленого” тарифу, за яким закуповується електрична енергія, вироблена на об’єктах електроенергетики з альтернативних джерел енергії (крім доменного та коксівного газів, а з використанням гідроенергії – вироблена лише мікро-, міні- та малими гідроелектростанціями). Це має важливе значення для домогосподарств, що можуть встановлювати, зокрема, сонячні батареї на приватних будинках тощо.

Доречно, на наш погляд, було б для стимулювання домогосподарств до використання сонячних батарей та інших відновлювальних джерел енергії у Податковий кодекс внести відповідні зміни, а саме встановити пільги у вигляді зниження відсоткових ставок або повного звільнення від сплати податку на майно. Мова йде, в першу чергу, про застосування таких податкових інструментів у частині сплати податку на нерухоме майно, що може бути актуальним для громадян, які проживають у будинках з великою площею. При цьому звичайно треба враховувати, що зазначений податок належить до місцевих, тому його ставки можуть коливатись у різних регіонах країни, а відтак прийняття концептуальних рішень з цих проблем можливе лише на рівні регіонів.

Рівень і якість інституційного регулювання розвитку відновлювальної енергетики залежить від збалансованості прописаних норм у частині можливості застосування, окрім податкових інструментів, також системи бюджетної підтримки розвитку галузі. Тому необхідно активно працювати над підвищенням ефективності використання “зеленого тарифу” з одночасною роботою над удосконаленням чинної нормативно-правової бази, оскільки, по-перше, термін окупності сонячних батарей є досить тривалий – 4-5 років. По-друге, доцільно було б приділити увагу розробці інструментів реалізації державного стимулювання експорту енергії, що належить до компетенції державного регулятора у сфері енергетичної політики. Ефективна співпраця НКРЕКП з іншими органами державної законодавчої та виконавчої влади України повинна активізувати збільшення виробництва енергії з відновлювальних джерел і для внутрішніх потреб країни, і для продажу за кордон, що закріпить позиції країни на європейському ринку як експортера енергії. По-третє, необхідно впровадити використання бюджетних кредитів у частині надання повного або часткового безвідсоткового кредитування пріоритетних проектів з енергозбереження. Це створить можливість фінансування відновлюваної енергетики і з державного бюджету, і з місцевих. Також зазначений інструмент актуальний і тому, що в умовах децентралізації зростають можливості місцевих громад, які можуть бути ініціаторами та активними учасниками такого фінансування, як наслідок – забезпечуючи власну енергетичну незалежність чи навіть продаючи надлишкові обсяги виробленої енергії згідно діючих правил й процедур в Україні.

Як зазначено вище, низку інструментів стимулювання розвитку відновлювальних джерел енергії передбачає Закон України “Про інноваційну діяльність” [8], а те, що енергетика, є однією з пріоритетніших галузей підтверджують положення Закону України “Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні” [9]. Водночас для підвищення рівня конкурентоспроможності на світових ринках у 2016 році уточнено пріоритетні напрями розвитку науки і техніки з перспективою до 2020 року, серед яких [11]: фундаментальні наукові дослідження з найбільш важливих проблем розвитку науково-технічного, соціально-економічного, суспільно-політичного, людського потенціалу для забезпечення конкурентоспроможності України у світі та сталого

розвитку суспільства і держави; інформаційні та комунікаційні технології; енергетика та енергоефективність; раціональне природокористування; нові речовини і матеріали. Тобто, згаданим законом України передбачають в тому числі й можливості застосування інструментів фінансової підтримки пріоритетних галузей та сфер, до яких віднесено енергетику та енергоефективність. Водночас ухвалено Стратегію “Цифровий порядок денний” –2020, в межах якої у контексті необхідності стимулювання пріоритетних галузей окреслено наступні ключові напрями розвитку: освоєння нових технологій транспортування енергії, впровадження енергоефективних, ресурсозберігаючих технологій, освоєння альтернативних джерел енергії; освоєння нових технологій виробництва матеріалів, їх оброблення і з’єднання, створення індустрії наноматеріалів та нанотехнологій; розвиток сучасних інформаційних й комунікаційних технологій [12].

Також відзначимо, що Кабінет Міністрів України Розпорядженням від 18 серпня 2017 р. схвалив Енергетичну стратегію України на період до 2035 року “Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність” [10], що є документом, який окреслює стратегічні орієнтири розвитку паливно-енергетичного комплексу України, спрямованим на міжгалузеву кооперацію для ефективного та надійного задоволення потреб національної економіки та громадян необхідними видами енергії. Зокрема, зазначено, що енергетичний комплекс України має пройти період трансформації, що зумовлено не лише дією галузевих чинників, але й соціально-економічними перетвореннями у країні з урахуванням фактора безпеки в умовах агресії Російської Федерації [10]. Проведений аналіз зазначених вище положень вчергове підтверджує, що на рівні діючих нормативно-правових актів сфера відновлювальної енергетики визнана однією із пріоритетних.

Ще один аспект у аналізі інституційних передумов підвищення рівня конкурентоспроможності суб’єктів господарювання й економіки України на основі використання відновлювальної енергетики – це вивчення інституційного підґрунтя для співробітництва вітчизняних науково-дослідних установ та вищих навчальних закладів, науковців, які працюють над проблемами використання відновлювальних джерел енергії, зокрема це стосується політехнічних університетів України на основі створення наукових парків. Механізми стимулювання використання відновлювальних джерел енергії повинні передбачати залучення науково-дослідних організацій з метою підвищення якості наукових результатів й впровадження їх здобутків у сфері енергозбереження. Одним з таких механізмів може бути створення наукових парків як форми інтеграції науки з промисловістю. Науковий парк розглядають як науково-виробничий комплекс, який інтегрує у собі дослідний центр і прилеглу виробничу зону, де розміщені наукомісткі підприємства. Типова структура територіального комплексу наукового парку передбачає взаємодію тріади ”освіти–науки–виробництва”.

Згідно Закону України “Про наукові парки” під науковим парком розуміється юридична особа, що створюється з ініціативи вищого навчального закладу та / або наукової установи шляхом об’єднання внесків засновників для організації, координації, контролю процесу розроблення і виконання проектів наукового парку [7]. Тобто науковий парк створюється з метою розвитку науково-технічної та інноваційної діяльності у вищому навчальному закладі та / або науковій установі, ефективного та раціонального використання наявного наукового потенціалу, матеріально-технічної бази для комерціалізації результатів наукових досліджень і їх впровадження. Особливе значення має акцент щодо використання та комерціалізації результатів вітчизняних наукових досліджень, яких є достатньо в тому числі з проблем виготовлення й використання сонячних батарей.

Наукові парки, створення яких розпочалося з кінця 2006 року на базі вищих навчальних закладів України (зараз закладів вищої освіти), на сьогодні демонструють досить скромні результати функціонування, незважаючи на успіхи аналогічних інституцій закордоном. Це пояснюється тим, що в Україні не підтримується діяльність винахідників, раціоналізаторів, науковців, які мають реальні науково-технічні розробки, зокрема з проблем енергозбереження, а також неефективно реалізується науковий потенціал, насамперед провідних вищих навчальних закладів, науково-дослідних установ, водночас немає цілісної бази даних з існуючих технологій, науково-технічних розробок в Україні. На сьогодні одним із передових з-поміж діючих є науковий

парк “Київська політехніка”, який активно займається проблемами енергозберігання, зокрема напрямками його діяльності є [6]: енергетика сталого розвитку; стратегічне планування систем життєзабезпечення регіонів України; системи спеціального та подвійного призначення; біотехнічні системи і технології. Партнерами наукового парку є понад 30 підприємств, за участю яких виконується близько 40 інноваційних проектів і науково-технічних робіт (за час функціонування наукового парку виконано інноваційних робіт на суму понад 20 млн грн (усе – позабюджетні кошти)) [13]. Досвід роботи розглянутого наукового парку дає змогу стверджувати про наявність потенціалу із генерації ідей щодо удосконалення систем енергозбереження й застосування сонячних батарей зокрема та доведення їх до масового промислового виробництва на основі співпраці суб’єктів господарювання з науковими закладами, які володіють знаннями та кваліфікованим персоналом для організації та проведення відповідних робіт, особливо зважаючи на наявність в Україні розвиненої мережі політехнічних університетів й інших профільних технологічних закладів вищої освіти.

При цьому також, на нашу думку, доцільно було б внести зміни у Митний та Податковий кодекси України в частині передбачення можливості надання податкових пільг, а також скасування мита у випадку імпорту високотехнологічного обладнання, що використовуватиметься у процесі модернізації вітчизняної енергетичної системи чи скеровуватиметься на реалізацію конкретних проектів із впровадження технологій в частині використання відновлювальних джерел енергії. Це суттєво покращило б інституційне забезпечення розвитку досліджуваної сфери, а також потенційно спростило б можливість доступу, в тому числі науковим паркам, до сучасних технологій.

На підставі проведеного аналізу, вважаємо, що в Україні сформована достатньо дієва й функціональна система нормативно-правового забезпечення розвитку відновлювальної енергетики. Утім її ефективність знижується через надмірну громіздкість прописаних процедур, а також непроінформованість потенційних інвесторів-інноваторів та громадян у випадку із можливістю використання зеленого тарифу зокрема. Застосування діючих норм вітчизняного законодавства щодо останнього, на основі подальшого удосконалення нормативно-правової бази, сприятиме пожевлення ділової активності та повинно сприяти автономності й енергонезалежності домогосподарств. Також розширення мережі наукових парків сприятиме впровадженню суб’єктами господарювання передових розробок у частині використання альтернативних джерел енергетики на основі інтеграції наукового потенціалу й виробничих потужностей, результатом чого має бути висока конкурентоспроможність вітчизняних науковців-фахівців у цій сфері й комерціалізація розробок. Концептуально важливим аспектом у подальшій роботі над інституційним забезпеченням має бути уточнення чинних норм вітчизняного законодавства в частині забезпечення їх чіткості, прозорості процедур застосування стимулів, можливості практичної реалізації без бюрократичних процедур. Також стратегічний потенціал розширення використання відновлювальних джерел енергії закладений у межах об’єднаних територіальних громад, за умов розширення податкоспроможності й самостійності яких через відповідні інституційні механізми, вважаємо, можна досягти значних результатів у сфері енергозберігання й енергетичної безпеки України вже у найближчій перспективі.

Список використаної літератури

1. Крупка М. Сучасна парадигма фінансового регулювання інноваційної діяльності в Україні / М. Крупка, Н. Демчишак // Фінанси України. – 2017. – № 11. – С. 47-64.
2. Митний кодекс України: Закон України від 13.03.2012 р. № 4495-VI : текст із змін. від 19.04.2018 / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К. : “Офіційний вісник України” від 04.05.2012.
3. Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nerc.gov.ua>.
4. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI : текст із змін. від 19.04.2018 / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К. : “Офіційний вісник України” від 10.12.2010.
5. Про внесення змін до Закону України “Про електроенергетику” щодо стимулювання виробництва електроенергії з альтернативних джерел енергії: Закон України від 20.11.2012 р. № 5485-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5485-17>.

6. Про науковий парк “Київська політехніка”: Закон України № 760 від 19 вересня 2007 р. [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/523-16>.
7. Про наукові парки: Закон України від 25 червня 2009 р. № 1563-VI / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1563-17>.
8. Про інноваційну діяльність : Закон України від 04.07.2002 № 40-IV : текст із змін. від 05.12.2012 / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К. : “Офіційний вісник України” від 06.08.2002.
9. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні : Закон України від 08.09.2011 р. № 3715-VI : текст із змін. від 05.12.2012 / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – Київ: “Офіційний вісник України” від 14.10.2011.
10. Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2035 року “Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність”: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2017 р. № 605-р // Кабінет Міністрів України. – Офіц. вид. – Київ: “Урядовий кур’єр” від 08.09.2017.
11. Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки: закон України № 2623-14 від 16.01.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2623-14>.
12. Проект “Цифрова аджежда України – 2020 (“Цифровий порядок денний” – 2020). Концептуальні засади, першочергові сфери, ініціативи, проекти “цифровізації” України до 2020 року” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ucsi.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf>.
13. Чудаєва І. Б. Наукові парки: суть, функції та перспективи створення / І. Б. Чудаєва // Вісник НЛТУ України : зб. наук.-техн праць. – 2011. – Вип. 21.1. – С. 352–361.

References

1. Krupka, M. & Demchyshak, N. (2017). Suchasna paradyhma finansovoho rehuliuвання innovatsiinoi diialnosti v Ukraini. *Finansy Ukrainy [The modern paradigm of financial regulation of innovation activity in Ukraine]. Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, 11, p. 47-64 [in Ukrainian].
2. Митні кодекси України: Закон України [Customs Code of Ukraine: Law of Ukraine]. (2012, March 123, № 4495-VI : tekst iz zmin. [text with changes(19.04.2018, April 19)]. *Ofitsiyni visnyk Ukrainy – Official Bulletin of Ukraine* (2012, May 4) [in Ukrainian].
3. Ofitsiyni sait Natsionalnoi komisii, shcho zdiisniuie derzhavne rehuliuвання u sferakh enerhetyky ta komunalnykh posluh [Official site of the National Commission for the State Regulation of Energy and Utilities]. www.nerc.gov.ua Retrieved from <http://www.nerc.gov.ua>. [in Ukrainian].
4. Podatkovi kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy [Tax Code of Ukraine: Law of Ukraine]. (2010, December 2, № 2755-VI : tekst iz zmin. [text with changes] (2018, April 19). *Ofitsiyni visnyk Ukrainy – Official Bulletin of Ukraine*. Kyiv: Parlam. vyd-vo (2010, December 10) [in Ukrainian].
5. “Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy “Pro elektroenerhetyku” shchodo stymuliuвання vyrobnytstva elektroenerhii z alternatyvnykh dzherel enerhii” [On Amendments to the Law of Ukraine “On Electricity” on Promotion of Electricity Production from Alternative Energy Sources: Law of Ukraine] (2012, November 20). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5485-17> [in Ukrainian].
6. Pro naukovyi park “Kyivska politekhnikha”: zakon Ukrainy [On the Science Park “Kyiv Polytechnic”: Law of Ukraine] (2007, September 19, № 760). Ofitsiyni veb-sait Verkhovnoi Rady Ukrainy – The Official Website of the Verkhovna Rada of Ukraine. zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/523-16> [in Ukrainian].
7. “Pro naukovyi parky”: zakon Ukrainy [About Science Parks: Law of Ukraine]. (2009, June 25, № 1563-VI) Ofitsiyni veb-sait Verkhovnoi Rady Ukrainy – Official Website of the Verkhovna Rada of Ukraine. zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1563-17> [in Ukrainian].
8. Pro innovatsiinu diialnist : Zakon Ukrainy [On Innovation Activity: Law of Ukraine] (2002, July 4, № 40-IV) tekst iz zmin. [text with changes] (2012, December 5). *Ofitsiyni visnyk Ukrainy – Official Bulletin of Ukraine* (2002, August 6). Verkhovna Rada Ukrainy. Ofits. vyd. Kyiv [in Ukrainian].
9. Pro priorytetni napriamy innovatsiinoi diialnosti v Ukraini : Zakon Ukrainy [On Priority Areas of Innovation in Ukraine: Law of Ukraine]. (Septemder 8, № 3715-VI) tekst iz zmin. [text with changes] (2012, December 5). *Ofitsiyni visnyk Ukrainy – Official Bulletin of Ukraine* (2011, October 14). Verkhovna Rada Ukrainy. Ofits. vyd. Kyiv [in Ukrainian].
10. “Pro skhvalennia Enerhetychnoi stratehii Ukrainy na period do 2035 roku “Bezpeka, enerhoeffektyvnist, konkurentospromozhnist”: Rozporiadzhennia Kabinet Ministriv Ukrainy [On approval of the Energy Strategy of Ukraine for the period up to 2035 “Security, Energy Efficiency, Competitiveness”: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine]. (2017, September 18, № 605-r). *Uriadovi kurier – Government Courier* (2014, September 8) [in Ukrainian].

11. Pro priorytetni napriamy rozvytku nauky i tekhniky: zakon Ukrainy [On Priority Areas of Science and Technology Development: Law of Ukraine] (2016, January 16, № 2623-14). *zakon3.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2623-14>.
12. Proekt "Tsyfrova adzhenda Ukrainy – 2020 ("Tsyfrovyi poriadok denniy" – 2020). Kontseptualni zasady, pershocherhovi sfery, initsiatyvy, proekty "tsyfrovizatsii" Ukrainy do 2020 roku" [The Digital Agenda of Ukraine 2020 Project (Digital Agenda 2020). Conceptual frameworks, priority areas, initiatives, projects for "digitization" of Ukraine until 2020]. *www.ucci.org.ua*. Retrieved from <https://ucci.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf>.
13. Chudaieva, I. B. (2011). Naukovi parky: sut, funktsii ta perspektyvy stvorennia [Scientific parks: essence, functions and prospects of creation]. *Visnyk NLTU Ukrainy : zb. nauk.-tekhn prats – Bulletin of NLTU of Ukraine: collection. of scientific-technical works*, 21.1, p. 352–361.

Стаття надійшла до редколегії 31.01.2019

Прийнята до друку 13.03.2019

ANALYSIS OF INSTITUTIONAL BREAKDS OF RENEWABLE ENERGY DEVELOPMENT IN UKRAINE

I. Kochut

*Ivan Franko National University of Lviv
79008, Lviv, Svoboda Avenue, 18
e-mail: kochutiryna@gmail.com*

The article analyzes the current state of normative-legal support for the development of renewable energy in Ukraine. At the same time renewable energy sources include solar, wind, hydropower and natural heat energy (biomass energy). The essence and role of the green tariff and the prospects of its application are revealed. Priorities of strengthening the system of institutional regulation of the renewable energy sector in the context of ensuring energy efficiency and competitiveness of the economy are outlined. The analysis of directions of application of the scientific parks mechanism for activating the use of advanced technologies by potential investors was conducted. The focus is on the strategic importance of the united territorial communities in terms of increasing the efficiency of energy supply and the use of alternative energy sources in the regions. It was stated that the Tax Code of Ukraine provides for methods of granting tax privileges that can be implemented in the part of implementation of energy saving projects: a tax deduction (deduction), which reduces the tax base to the tax and collection; reduction of the tax liability after tax and collection; establishment of a reduced rate of tax and duty; exemption from tax and fee.

Based on the analysis conducted, we believe that Ukraine has formed a sufficiently effective and functional system of regulatory and legal support for the development of renewable energy. Its efficiency is reduced due to the excessive cumbersome of the prescribed procedures, as well as the ignorance of potential innovator investors and citizens in the event of the possibility of using the green tariff in particular. The application of existing domestic legislation on the latter on the basis of further improvement of the regulatory framework will facilitate the revival of business activity and should promote the autonomy and energy independence of households.

Key words institutional support, institutional regulation, renewable energy, solar energy, energy strategy, green tariff.

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ФІНАНСОВОГО РИНКУ

І. Крупка

*Львівський національний університет імені Івана Франка
79008, м. Львів, проспект Свободи, 18
e-mail: ihorkrupka@ukr.net*

Висвітлено сучасні методологічні підходи до проведення наукових досліджень фінансового ринку, визначено їхні структурні складові та охарактеризовано ключові принципи, зокрема: системності; комплексності; єдності теорії і практики; об'єктивності; еволюції (розвитку, історичності). З огляду на різноманітність методів й інструментів, для цілісного дослідження фінансового ринку необхідне їх комплексне застосування в межах усталених загальнонаукових теоретико-методологічних підходів – системного, інституційного, синергетичного, біхевіористського та програмно-цільового. Таке поєднання дасть змогу розвинути категорійно-понятійний апарат, глибше розкрити сутність та особливості функціонування фінансового ринку, оцінити його реальний стан, виявити проблематику та розробити рекомендації щодо подальшого вдосконалення управління фінансовими ресурсами в умовах інтеграції економіки України у світовий фінансовий простір.

Ключові слова: процес наукового пізнання, фінансовий ринок, принципи та методи дослідження, теоретико-методологічні підходи, етапи організації дослідницької роботи, фінансові інновації, соціально-економічний розвиток країни.

Однією з найгостріших проблем національної економіки України є нестача фінансових ресурсів практично в усіх її секторах. У сучасних умовах її практично неможливо вирішити без високоліквідного й стабільно функціонуючого фінансового ринку, що передбачає необхідність розроблення й відповідне наукове обґрунтування стратегії його реформування. Концептуалізація новітньої стратегії потребує всестороннього висвітлення стану вітчизняного фінансового ринку, оскільки сьогодні у фінансовій сфері економіки відбувається чи не найбільше інноваційних та організаційно-технічних змін у русі фінансових ресурсів, особливо в умовах глобалізаційних процесів. Це зумовлює необхідність розроблення теоретико-методологічних положень та методичних підходів щодо оцінки стану фінансового ринку як невід'ємної складової фінансової системи.

З погляду сучасної науки будь-яке дослідження є процесом пізнання, що передбачає використання різноманітних підходів і методів для всебічного вивчення його об'єкта та предмета. Отримання достовірних наукових результатів безпосередньо залежить від вихідної філософсько-теоретичної позиції, сукупності використовуваних принципів та методів, визначення мети і завдань дослідження й організації наукового пошуку. У міру розвитку науково-технічного прогресу змінюються підходи до організації процесу наукового пізнання та вибору конкретних його методів, які визначають теоретичне і практичне сприйняття реальності, що знову і знову актуалізує потребу її дослідження.

У науковій та професійній літературі [2; 4; 7; 10; 11; 12; 16; 19; 20; 21] поняття “методологія наукового дослідження” найчастіше зустрічається у вузькому значенні, і його тлумачать як: сукупність методів пізнання; систему принципів наукового дослідження, основоположних ідей; правил, операцій, що застосовуються у певній сфері дослідження; вчення про правила мислення при створенні теорії науки та організацію діяльності; наука про структуру, логічну організацію,

методи і засоби дослідження; схему й план вирішення поставлених наукових і практичних завдань. У ширшому значенні під методологією розуміють комплекс теоретичних положень, концептуальних ідей, логічний виклад мети і змісту дослідження, підбір методів, прийомів і форм організації та проведення наукового пізнання сформульованої проблеми [3, с. 16]. Заслугує на увагу тлумачення методології О. Гуторовим [6, с. 25] як різновиду раціонально-рефлексивної свідомості, що спрямована на вивчення, вдосконалення та конструювання методів. Основне призначення методології – виявлення та усвідомлення рушійних сил, передумов і закономірностей розвитку наукового пізнання, забезпечення використання нових знань у практичній діяльності в умовах сьогодення та найближчій перспективі. Таким чином, методологія – це особлива технологія наукового пізнання.

Метою статті є поглиблення розуміння та систематизація науково-методологічних підходів до проведення досліджень фінансового ринку для оцінки його реального стану, виявлення проблем і визначення впливу на соціально-економічний розвиток країни.

Методологічним підґрунтям дослідження є фундаментальні положення економічної теорії, філософії, наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених, у яких розкрито сучасні концепції та закономірності пізнання суспільних явищ і процесів. У ході дослідження використано такі загальнонаукові методи, як аналіз і синтез, порівняння, індукція, логічний, узагальнення та інші.

На сучасному етапі розвитку людської цивілізації методологія наукового пізнання будь-якого явища, процесу чи окремого об'єкта є своєрідним вченням про систему апробованих принципів, підходів і методів науково-пізнавальної діяльності, про її форми, структуру та функції, що передбачає розроблення відповідних прийомів і способів дослідження у конкретній галузі знань. Загальноприйнято наукові пошуки розпочинати з визначення мети, завдань, об'єкта і предмета дослідження. У меті, зазвичай, визначають предмет і об'єкт дослідження, а також такі важливі елементи: 1) завдання для науки; 2) завдання для практики; 3) результати дослідження для економіки країни [15]. Тому цілком доречно визначити мету як стратегічну ціль, досягненню якої присвячене дослідження загалом та всі його структурні частини, а окремі завдання – як її локальні питання, оскільки вони є складовими мети та її деталізують. Об'єкт дослідження – це процес або явище, що має реальне вираження й обране для вивчення. Предмет дослідження є частиною об'єкта, отже, ним зумовлений та охоплює окремі відносини, що підлягають безпосередньому вивченню і є важливими для конкретного процесу пізнання. Іншими словами, предмет відображає певні властивості, особливості та функції об'єкта, на вивчення яких спрямовано дослідження. У такому випадку об'єктом дослідження є інституційна структура фінансового ринку України та її окремі складові у контексті глобальних процесів формування світового фінансового простору, а предметом – теоретико-методологічні, методичні та прикладні аспекти ринкових механізмів організації руху фінансових ресурсів (рис. 1).

Водночас цільову спрямованість (напрями) дослідження визначають його мета і завдання (рис. 2). Зазвичай, процес наукового пізнання починають з визначення сутності об'єкта, його економічної природи та функцій, а відтак з'ясовують закономірності й суперечності розвитку з диференціацією на загальні, що властиві йому як єдиному цілому, і специфічні, що характерні лише для окремих його сегментів або учасників (суб'єктів).

Одним із завдань (напрямів) може бути оцінювання поточного стану (кон'юнктури) і формування перспективних характеристик розвитку фінансового ринку. Так, дослідження кон'юнктури дає змогу фінансовим посередникам оцінити своє місце на ринку, визначити особливості та рівень конкуренції, співвідношення попиту й пропозиції, а відтак – розробити власну стратегію і тактику фінансової діяльності та ухвалювати раціональні управлінські рішення.

Дослідження фінансового ринку може бути пов'язано також із пошуком та розробленням новітніх фінансово-кредитних механізмів, які передбачають вибір й застосування відповідних інструментів, їх удосконалення з метою підвищення ефективності його функціонування або посилення впливу на розвиток національної економіки.

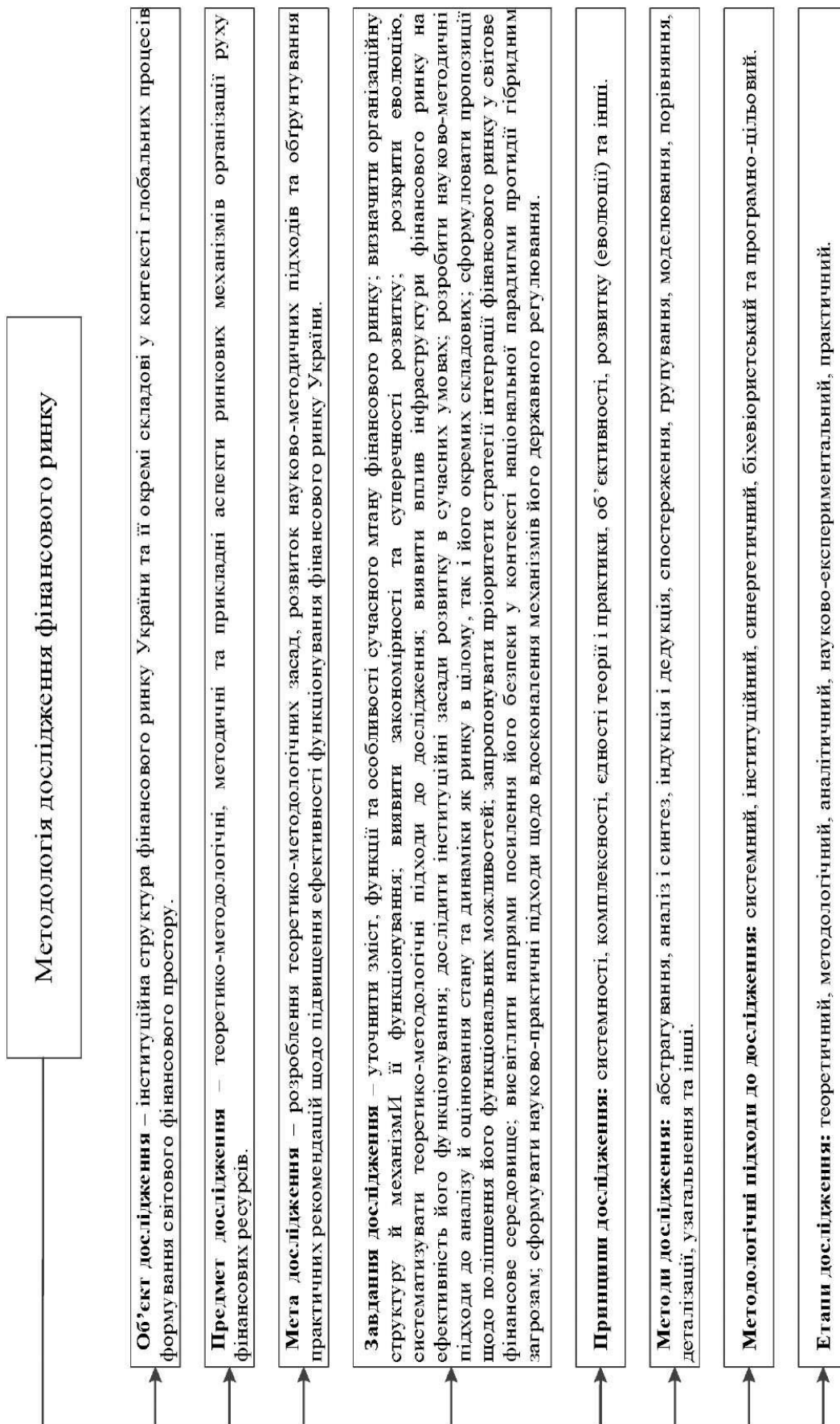
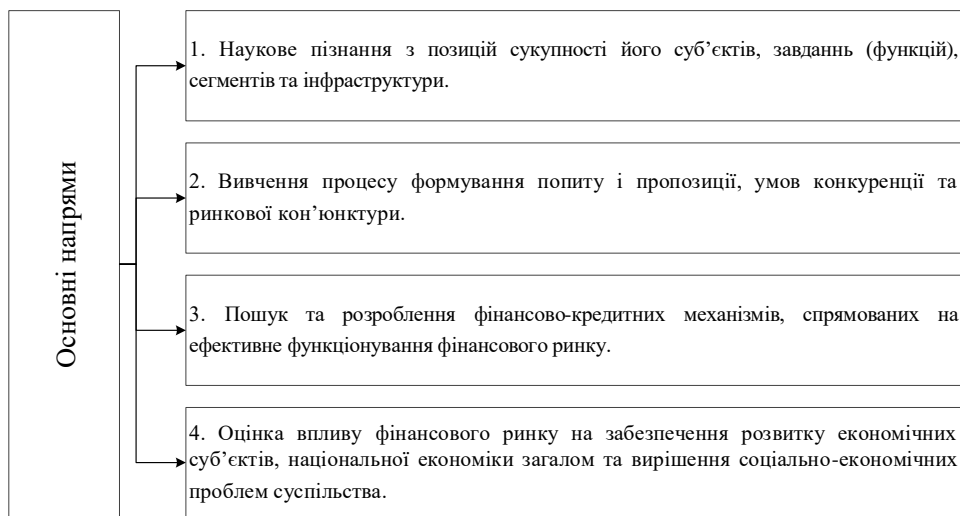

Рис. 1. Структурні складові методології дослідження фінансового ринку

Джерело: розроблено автором.

Рис. 2. Напрями дослідження фінансового ринку

Джерело: розроблено автором.

Сучасний стан фінансового ринку та національної економіки, необхідність вирішення особливо гострих соціальних проблем суспільства зумовлює потребу у пошуку нових підходів до управління фінансовими ресурсами практично в усіх секторах економіки та фінансової системи, що має зосередити увагу дослідників на удосконаленні державного регулювання фінансового ринку, а також його спрямуванні на підтримку соціально-економічних перетворень у країні.

Як і будь-яке інше, дослідження фінансового ринку розпочинається з спостереження та нагромадження фактів або результатів експериментів. У результаті підготовчої роботи економічна діяльність стає відомою, але ще не пізнаною. Збирання фактів називають описовою, або емпіричною, наукою. Для пізнання взаємозалежностей економічних явищ, виведення законів, теорій, принципів необхідний економічний аналіз [1, с. 26], який називають логічним, або теоретичним, рівнем пізнання.

Економічний аналіз можна проводити за двома напрямками: 1) від фактів до теорії (індуктивний метод передбачає систематизацію, тлумачення й узагальнення зібраної інформації); 2) від теорії до фактів (дедуктивний метод – зостосовуючи логіку або інтуїцію, спираючись на випадкове спостереження, дослідник може сформулювати попередньо неперевірену теорію, тобто гіпотезу). Спосіб перевірки гіпотези на правильність називають верифікацією, а на помилковість – фальсифікацією. Для перевірки гіпотези важливо багаторазово дослідити відповідні факти. У разі якщо факти не підтверджують гіпотезу, вона всеодно має позитивне значення, оскільки вказує шлях, яким не варто рухатись. Індукція й дедукція – це взаємодоповнювані, а не протилежні методи економічного аналізу. Сформульовані дедуктивним методом гіпотези слугують орієнтиром під час збирання й систематизації емпіричних даних. Водночас певні уявлення про реалії економіки є передумовою формування змістовних гіпотез [1, с. 26].

Науковими гіпотезами для фінансового ринку можуть бути різноманітні твердження, наприклад, про: 1) пряму залежність рівня соціально-економічного розвитку країни від фінансового ринку; 2) спроможність фінансових інституцій акумулювати і спрямовувати кошти на забезпечення передусім національних інтересів фінансування сталого й динамічного інноваційно-інвестиційного розвитку країни задля досягнення синергетичного ефекту. Для підтвердження цих гіпотез та отримання достовірних результатів необхідно дотримуватися відповідних методологічних принципів, чітко обґрунтовувати вибір тих чи інших методів, підходів й інструментарію дослідження фінансового ринку. На наш погляд, дослідження фінансового ринку повинні ґрунтуватися на дотриманні таких методологічних принципів:

- системності – передбачає розгляд фінансового ринку як складної системи, що взаємодіє з зовнішнім та внутрішнім середовищем. Особливе місце посідають системоутворюючі внутрішні зв'язки, що впливають на формування структури системи, її організацію та

забезпечують цілісність, функціональність й загальну впорядкованість. Фінансовий ринок як складна динамічна система, з одного боку, є системою серед собі подібних, а з іншого, – підсистемою складнішої системи, тобто фінансової системи національної економіки. Тому під час дослідження складних систем повинні враховуватися не лише взаємозв'язки між елементами всередині системи, а й зв'язки з іншими системами, що формують зовнішнє середовище;

- комплексності – багатостороннє дослідження причинно-наслідкових залежностей, вхідних параметрів, їх зміну та розвиток у межах досліджуваного об'єкта у просторі і часі, що передбачає використання системи показників, за якими потрібно проводити оцінку фінансового ринку. На нашу думку, для цього за основу доцільно взяти систему індикаторів, яка розроблена співробітниками групи Світового банку [26, с. 5]. Її автори розділили усі показники на три групи: оцінка розвитку фінансового сектора та фондового ринку; загальний розмір і ефективність фінансового сектора; оцінка архітектури фінансового ринку. Використання методики МБРР дасть змогу об'єктивно оцінити стан й виявити закономірності розвитку фінансового ринку в Україні за досліджуваний період та провести порівняльний аналіз з іншими країнами. Відзначимо, що принцип комплексності тісно пов'язаний із принципом системності і певною мірою його доповнює та розширює;
- єдності теорії і практики – передбачає поєднання теоретичних напрацювань та їх апробацію у реальному житті, що дає змогу перевірити теоретичні механізми й інструменти забезпечення розвитку ринку на практиці, тобто оцінити відповідність прогнозованих результатів реальній дійсності;
- об'єктивності – передбачає підбір наукових підходів та засобів, що дають можливість отримати істинне знання про об'єкт дослідження. Зокрема це: стосується обґрунтованості вибору вихідних даних, які б чітко та достовірно охарактеризували процеси функціонування фінансового ринку; вимагає дотримання єдності та несуперечності дослідницьких дій, їх послідовності і на основі доконаних фактів формулювання достовірних висновків. Рівень об'єктивності залежить від того, наскільки всебічно досліднику вдалося обґрунтувати ймовірні варіанти вирішення поставленого завдання, з'ясувати альтернативні підходи до оцінки та аналізу досліджуваних процесів;
- еволюції (розвитку, історичності) – характеризує кількісні та якісні зміни об'єкта, ймовірні варіанти його трансформацій, що уможливить дослідити виникнення, формування та розвиток процесів і подій у хронологічній послідовності через виявлення закономірностей та суперечностей. Річ у тім, що будь-яка система, зокрема й фінансовий ринок, перебуває у постійному розвитку та динаміці, генерує в собі нові характеристики, які впливатимуть на стійкість та ефективність. Так, фінансовий ринок нарощує свої внутрішні захисні механізми, а фінансові посередники удосконалюють інструментарій моделювання та управління ризиками беручи до уваги різні умови розвитку зовнішнього і внутрішнього середовища, а також відбувається удосконалення механізмів державного регулювання різноманітних процесів для забезпечення сприятливих умов стосовно його функціонування як системи в цілому, так і в розрізі окремих сегментів. На наш погляд, цей принцип є одним із найважливіших, оскільки дає змогу провести періодизацію етапів становлення вітчизняного фінансового ринку, з'ясувати передумови, охарактеризувати еволюцію чинників його розвитку та динаміку кон'юнктури й визначити подальший поступ (еволюцію).

Отже, дослідження фінансового ринку, закономірностей і суперечностей його розвитку передбачає певний підбір складових методології дослідження (принципів, підходів, методів, інструментарію тощо), за допомогою якої можна отримати нові знання і на емпіричному, і теоретичному рівнях пізнання. Водночас сам вибір або розроблення нових методів дослідження залежать від мети і завдань, тобто специфіка наукової діяльності значною мірою визначається методами, або конкретними способами досягнення позитивного результату. Зазначимо, що грецьке походження терміна “метод” (μέθοδος) вказує на шлях дослідження, спосіб організації теоретичного й практичного пізнання дійсності, сукупність певних правил, способів, прийомів,

норм та дії. Задля дотримання наведених вище принципів та отримання наукових результатів для дослідження фінансового ринку доцільно використовувати такі методи (табл. 1).

Таблиця 1

Методи дослідження фінансового ринку

Група	Види	Застосування
Теоретичні	Теоретичного узагальнення	Формулювання наукових положень і уточнення термінологічного апарату
	Наукової абстракції	
	Індукції та дедукції	
	Аналізу й синтезу	
	Логічний	
	Деталізації	Співставлення наукових підходів щодо розуміння економічних категорій та понять
	Ієрархічний	Визначення внутрішньої структури фінансового ринку та взаємозв'язку між його складовими
	Системно-структурний	
Емпіричні	Аксіологічний	Аналіз стану і тенденцій розвитку фінансового ринку загалом та у розрізі його складових, оцінювання впливу ринку на характеристики фінансової системи та соціально-економічний розвиток держави
	Систематизації	
	Групування	
	Порівняння	Ретроспективний аналіз еволюції фінансового ринку
	Елімінування	
	Історичний	Аналіз закономірностей та суперечностей функціонування фінансового ринку
	Спостереження	
	Діагностування	З'ясування характеру розвитку фінансового ринку
	Контент-аналіз	
Праксиметричний	Визначення організаційно-функціонального статусу учасників фінансового ринку	
Економетричні	Економіко-статистичні методи збору й опрацювання інформації, порівняння, узагальнення	Аналіз динаміки та прогнозування показників фінансового ринку
	Лінійного програмування	
	Теорії множин	
	Математичної логіки	
	Нечіткої логіки	Встановлення причинно-наслідкових зв'язків між чинниками і результатами функціонування фінансового ринку
Системно-динамічного моделювання		
Побудови індикаторів	Порівняння з еталонним значенням	Нормування значень статистичних показників функціонування фінансового ринку
	Головних компонент	Визначення вагових коефіцієнтів показників
	t-критерію	Розрахунок та обґрунтування граничних значень показників
	Інтегрального оцінювання та теорії факторного аналізу	Побудова інтегральних показників, які комплексно характеризують функціонування фінансового ринку
Комбіновані	Компаративний	Аналіз практики регулювання фінансових ринків в країнах світу та в Україні
	Графічно-картографічний	Наочне зображення результатів аналізу показників фінансового ринку
	Абстрактно-логічний	Узагальнення результатів і підведення підсумків

Продовження таблиці 1

Експертні	Експертних оцінок	Оцінка чинників впливу на функціонування фінансового ринку
	Мозкового штурму	Розроблення механізмів та інструментів розвитку фінансового ринку

Джерело: таблицю складено автором на основі: Білуха М. Т. *Методологія наукових досліджень*: підруч. / М. Т. Білуха. – К.: АБУ, 2002. – 480 с.; Бірта Г. О. *Методологія і організація наукових досліджень*. [текст]: навч. посіб. / Г. О. Бірта, Ю. Г. Бургу – К.: “Центр учбової літератури”, 2014. – 142 с.; Важинський С. Е., Щербак Т. І. *Методика та організація наукових досліджень*: навч. посіб. / С. Е. Важинський, Т. І. Щербак. – Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. – 260 с.; Гуторов О. І. *Методологія та організація наукових досліджень*: посіб. / О. І. Гуторов / Харк. нац. аграр. ун-т. – Х.: ХНАУ, 2017. – 57 с.; Крушельницька О. В. *Методологія та організація наукових досліджень*: навч. посіб. / О. В. Крушельницька – К.: Кондор, 2003. – 192 с.; Марцин В. С. *Наукознавство: підруч.* – К.: УБС НБУ, 2007. – 579 с.; *Методологія наукових досліджень*: навч. посіб. / В. І. Зацерковний, І. В. Тішаєв, В. К. Демидов. – Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2017. – 236 с.; *Основи методології та організації наукових досліджень*: навч. посібник [Електронний ресурс] / За ред. А. Є. Конверського. – Режим доступу: http://www.ebooktime.net/book_254.html; Старостіна А. О. *Сутність та практичне застосування методики конструювання категоріального апарату економічної науки* [Електронний ресурс] / А. О. Старостіна, В. А. Кравченко. – Режим доступу: http://www.econom.univ.kiev.ua/GS/0112014/1/Nature_and_practical_application_of_the_economic_concepts_and_categories_construction_method_gobalisation_and_business_risk_are_used_as_concept_example__13920.pdf.

З огляду на різноманітність методів та інструментів, для цілісного дослідження фінансового ринку необхідне їх поєднання та комплексне застосування в межах усталених загальнонаукових методологічних підходів – системного, інституційного, синергетичного, біхевіористського та програмно-цільового.

Традиційно, досліджуючи актуальні проблеми, що зазнають складних, різноспрямованих впливів зовнішніх чинників і відрізняються багатоваріантністю ендогенних умов розвитку, вчені використовують системний підхід, який дає змогу комплексно підійти до їх вирішення та розглядати об'єкт пізнання як цілісну систему, яка складається із взаємопов'язаних частин і множини елементів та взаємодіє із зовнішнім середовищем як єдине ціле [19, с. 63]. У цьому контексті фінансовий ринок доцільно розглядати як велику (з огляду на значну кількість його елементів та різноплановість їхніх функцій), складну (цілеспрямоване та узгоджене обґрунтування різних мотиваційних чинників фінансового ринку), дисипативну (бо можуть спонтанно виникати нові типи структур, відбувається перехід від хаосу до порядку), відкриту (оскільки взаємодіє із зовнішнім середовищем і вступає у взаємовідносини з іншими системами), динамічну (має множинну усіяких змін поведінки) систему, стійкість та цілісність якої забезпечується сукупністю внутрішніх й зовнішніх зв'язків.

Зазначимо, що для фінансового ринку як системи характерні: багатокомплексність (сукупність елементів – складових системи); динамічність (взаємна залежність кожного елементу системи від іншого, а також залежність властивостей цих елементів в системі від їх розташування у ній, виконуваних функцій та інших параметрів); емерджентність (наявність у системі особливих властивостей, не властивих її підсистемам та елементам; сума властивостей системи неспівпадає з сумою властивостей усіх її складових, тобто неможливість визначення з властивостей складових елементів властивостей системи в цілому); структурність (залежність поведінки системи від поведінки її окремих елементів, їх властивостей та структури); ієрархічність (кожна ланка, з одного боку, є більш обмеженою структурною системою, а з іншого – є частиною більш ширшої системи); множинність підходів до вивчення кожного елемента системи через принципову складність їх структури і властивостей; залежність від чинників внутрішнього і зовнішнього середовища, під впливом яких система проявляє та змінює свої властивості.

Отже, фінансовий ринок є складною, динамічною та відкритою системою, яка поєднує в собі як просторові, так і часові характеристики, концентрує різні рівні зв'язків та відносин, має певні закономірності розвитку, відображає минуле (сукупність властивостей, нагромаджених системою в

процесі її становлення), поєднює (чергує) стійкі та мінливі стани, що визначають її функціональні можливості та перспективні напрями розвитку.

Наступним методологічним підходом, який доцільно використати в процесі дослідження фінансового ринку є інституційний, оскільки сьогодні на цьому ринку взаємодіє значна кількість різноманітних інститутів, діяльність яких прямо або опосередковано впливає на процес і результати його функціонування [14, с. 232]. З огляду на це, виникає об'єктивна необхідність здійснення інституційного аналізу (дослідження взаємовідносин між інститутами і правил, які їх регулюють) як передумови ефективного розвитку фінансового ринку загалом і в розрізі його сегментів.

Принциповим для інституційних досліджень є розуміння того, що процес задоволення потреб економічних суб'єктів має еволюційну структуру, яка характеризує етапи утворення певного інституту: виникнення потреби, задоволення якої вимагає сумісних організованих дій; узгодження спільних цілей учасниками фінансового ринку; розроблення нових фінансових норм і правил; формування процедур, пов'язаних з їх дотриманням; інституціоналізація норм, правил і процедур, тобто їх практичне застосування; встановлення системи санкцій для підтримки норм і правил, диференційованість їх застосування в окремих випадках; створення системи статусів і ролей, які охоплюють усі інститути фінансового ринку. Зазвичай, інституційні зміни відбуваються під впливом різних причин, зокрема еволюційно-генетичне продовження та спадкоємний розвиток (Дж. Ходжсон, Е. Скрепанті); впровадження нових досягнень науки і техніки (Дж. Гелбрайт, Я. Тінберген та ін.); зміни у системі власності (Р. Коуз, Р. Познер та ін.) [13].

Інституційний підхід від інших відрізняється тим, що: досліджує економіку лише як частину соціальної системи і розглядає культуру, науку, економіку, політику та інші сфери подібними, взаємопов'язаними і рівноправними; заперечує принцип оптимізації, тобто інститути (фінансові посередники чи інші суб'єкти господарювання) є результатом дії правил поведінки і соціальних норм, а не створені з метою максимізації цільової функції (прибутку); інтереси суспільства первинні, а дії окремих суб'єктів значною мірою зумовлені ситуацією в економіці в цілому, а не навпаки. Також цей підхід розглядає національну економіку як еволюціонуючу систему і заперечує можливість тривалого стану її рівноваги; відкидає концепцію раціональної людини, яка керується винятково корисністю, оскільки неможливо врахувати всі чинники, що впливають на поведінку людини, а тому дії індивіда спрогнозувати теж неможливо; динаміка ціни (процентної ставки) на фінансовому ринку залежить не тільки від попиту, пропозиції, економічної кон'юнктури, а й від позаекономічних (інституційних) чинників; завдання економічної науки полягає в тому, щоб дати рекомендації, обґрунтувати рецепти відповідних змін у поведінці, політиці, суспільній свідомості, а не тільки в тому, щоб зрозуміти систему взаємозв'язків і скласти прогноз. Таким чином, інституційний підхід дає змогу надати розширену характеристику взаємовідносинам на фінансовому ринку, обґрунтувати та сформулювати виважену модель його державного регулювання, що сприятиме більш повному задоволенню фінансових потреб економічних суб'єктів.

Водночас аналіз розгалуженої інституційної структури фінансового ринку потребує також застосування синергетичного підходу, який став результатом пошуку нових методів пізнання наприкінці 1980-х років, і сьогодні є важливим інструментом інтерпретації результатів наукових пошуків. Загалом, синергетика (від грецького “synergetikos” – спільний, погоджений, сумісно діючий) – міждисциплінарна наука (яку іноді називають фізичною економікою), що вивчає процеси виникнення і самоорганізації, розвитку та розпаду систем різної природи, у тому числі й економічних [23].

Використання синергетичного підходу у дослідженні фінансового ринку як відкритої, самоорганізованої, нелінійної економічної системи вбачаємо в акцентуванні на постійній взаємодії її елементів між собою та з зовнішнім середовищем, що впливає на його розвиток. У цьому контексті інструментарій синергетичного підходу дає можливість вивчати “нелінійні ефекти еволюції системи, кризи і біфуркації (нестійка фаза існування, яка передбачає множинність сценаріїв подальшого розвитку; це процес якісного переходу від стану рівноваги до хаосу або порядку більш вищого ступеня організації” [5, с. 34]). Однозначно спрогнозувати, до якого стану і коли дійде система, що еволюціонує, неможливо, бо при переході через точку біфуркації (точка, в

якій виникає невизначеність) незрозумілою стає подальша поведінка системи: чи вона перейде у вищий, більш організований рівень упорядкованості, чи стан системи стане хаотичним. Самоорганізація системи проявляється при переході її з одного стану до іншого, тобто порядок виникає із хаосу, і навпаки.

У процесі розвитку фінансового ринку, який обмежений, наприклад, одним економічним циклом, точкою біфуркації буде пік банківського кредитування або фондової активності, після якого настає або хаос – фінансова криза, або, завдяки успішній монетарній політиці відбувається стримано-стимулюючий розвиток економіки через регулювання центральним банком обсягів надходження коштів на ринок. Синергетичний ефект від впливу інструментів монетарної політики або інших процесів на фінансовий ринок складається із загальної сукупності їх результатів (дії), які, зазвичай, взаємопов'язані й відтак посилюють дію один одного. Для отримання максимального синергетичного ефекту необхідно, щоб усі індивідуальні ефекти були тісно пов'язані між собою єдиною метою [9, с. 72]

З іншого боку синергетичний підхід уможливорює розгляд фінансового ринку як структури, яка складається з багатьох окремих елементів – сегментів ринку, сумарний ефект від взаємодії яких переважає ефект кожного окремого сегмента, в результаті чого він набуває властивостей, якими не володіють окремі сегменти. Тобто, фінансовий ринок, як сукупність окремих сегментів, набагато ефективніше функціонує (повніше забезпечує фінансові потреби економічних суб'єктів), ніж окремо функціонуючі його сегменти, а стійкість та ефективність його як системи перевищуватиме стійкість та ефективність навіть найсильніших ланок, взятих окремо [18, с. 235].

Таким чином, застосування синергетичного підходу як методологічної платформи дослідження фінансового ринку є виправданим з огляду на таке: а) чинники впливу або причини появи певних процесів на ринку не завжди підпорядковані лінійним законам і відповідно не завжди піддаються аналізу з використанням простих лінійних моделей; б) відкритим системам (до яких відносимо й фінансовий ринок) властиві процеси самоорганізації, аналіз яких виходить за межі традиційних наукових підходів; в) хаос, який виникає на ринку є свідченням “хворобливого стану”, а це значить, що попередній стан системи з її функціональними відносинами між елементами розпадається, і на її основі починають формуватися нові цілісні утворення; д) цей підхід дозволяє віднайти ефективні шляхи управління й координації розвитку досліджуваних систем та їх складових.

Водночас традиційні підходи, які ґрунтуються на раціональній поведінці та граничному аналізі, не завжди давали змогу пояснити ухвалені економічними суб'єктами фінансові рішення. Нераціональні рішення, зазвичай, є результатом асиметричності інформації, обмеження когнітивних ресурсів для її опрацювання або емоційного напруження [22, с. 11]. Тому для дослідження поведінки учасників фінансового ринку ученими розроблено відповідну методологічну основу поведінковий (біхевіористський) підхід, використання якого поряд з традиційними забезпечує повніше пізнання процесу ухвалення фінансових рішень враховуючи вплив поведінкових чинників на фінансові відносини за сучасного розмаїття економічних інтересів та фінансових інструментів.

Вихідними положеннями економістів-біхевіористів для обґрунтування гіпотез є такі: для фінансових ринків характерні аномалії та періодичні кризи, зумовлені психологічними чинниками; конфлікти цілей економічних суб'єктів є перманентними, що пояснюється суб'єктивними перевагами учасників фінансових відносин; інформація між учасниками фінансових відносин розподіляється асиметрично; ілюзорна через ментальні й психологічні чинники поведінка окремих суб'єктів фінансових відносин видається їм раціональною, що веде до колективної нераціональності; фінансові рішення доволі часто ухвалюють під впливом емоцій; індивіди набагато більше часу витрачають на прийняття маловажних рішень.

Верифікація однієї з гіпотез дала змогу Д. Канеману та А. Тверські [25] сформулювати так звану “перспективну теорію” (prospect theory) нову теорію очікувань або теорію вибору. Одним із постулатів цієї теорії є те, що індивіди є більш чутливими до втрат, ніж до вигравів. Це означає, що для економічних суб'єктів важливіше уникнення збитків, ніж отримання прибутків. Саме тому суб'єкти господарювання більше енергії та інвестицій спрямовують із метою недопущення збитків,

а не отримання прибутків. Окрім цього, індивіди готові нести набагато вищі ризики для збереження ситуації (*status quo*) порівняно з ризиками, пов'язаними з її зміною.

Згідно цього підходу економічним суб'єктам притаманна обмежена раціональність, тобто висновки теорій раціональних очікувань та ефективності ринків неповною мірою відображають реальність. Водночас, на думку М. Вебера [24], біхевіористський підхід не заперечує інших, а лише їх доповнює. У межах цього підходу Р. Тейлер [27] виділяє навіть окремий напрям біхевіористські фінанси як “*open minded finance*”, тобто “неупереджені фінанси”, які досліджують [17] вплив інформації на поведінку учасників фінансового ринку за різних умов із метою прогнозування їх поведінки та управління нею. Результатом досліджень за цим напрямом стало виявлення характерних для поведінки учасників фінансового ринку закономірностей, зокрема: зайва самовпевненість та ілюзія управління ситуацією; переоцінка можливостей свого впливу на майбутню ситуацію; евристичні помилки та небажання їх визнавати; ефект стадної поведінки (небажання брати відповідальність на себе та ухвалювати самостійні рішення); когнітивний дисонанс (недооцінка важливої інформації через зацикленість на існуючих поточних прогнозах); недооцінка можливостей конкурентів.

Зрештою, для удосконалення механізмів акумулювання та перерозподілу коштів, у тому числі й за допомогою фінансового ринку можна використовувати і програмно-цільовий підхід, який реалізується у формі розроблення державних, регіональних та галузевих програм. Його суть полягає у тому, що за результатами проведеного аналізу з використанням зазначених вище підходів під час розроблення стратегій, концепцій, засад тощо державної політики необхідно чітко визначати цілі та орієнтири, а також механізми (комплекс заходів) й терміни їх досягнення.

До переваг програмно-цільового підходу потрібно віднести: формалізацію зобов'язань держави або окремих її інституцій перед суспільством; визначення пріоритетних напрямів розвитку фінансового ринку та формування середовища для стабільного його функціонування; підвищення наукової і практичної обґрунтованості системи економічних та організаційних заходів й у підсумку ефективності державної політики завдяки її спрямованості на стратегічні, а не випадкові цілі та кон'юнктурні дії [8, с. 81]; залучення зацікавлених економічних суб'єктів до розроблення програм, що дає змогу повніше враховувати їхні потреби та інтереси, об'єднати зусилля та ресурси, що зменшить терміни досягнення поставлених цілей. Програми, зазвичай, слугують каталізатором розвитку фінансового ринку.

Для досягнення визначеної мети та завдань дослідження, на нашу думку, комплексне застосування зазначених підходів дасть змогу глибше пізнати це складне економічне явище, дати об'єктивну оцінку сучасним тенденціям розвитку фінансового ринку, чітко виокремити проблеми його функціонування й обґрунтувати пріоритетні напрями та механізми забезпечення його розвитку в умовах глобальних, гібридних загроз і викликів.

Безумовно, подальше дослідження функціонування фінансового ринку з позиції сучасної методології передбачає виділення таких його етапів: теоретичного, методологічного, аналітичного, науково-експериментального і практичного. На першому етапі на основі аналізу наукових праць, з'ясовують його зміст, функції, структуру, сегменти та їх роль у системі фінансових відносин, а також новітні форми й технології купівлі-продажу коштів, розкривають зміст і складові інфраструктури фінансового ринку.

На другому етапі відображають методологічну основу дослідження фінансового ринку, в межах якої зазначають принципи і методи, які використано під час з'ясування закономірностей, суперечностей та процесів його функціонування й розвитку. Під час їх висвітлення у методологічній основі дослідницьких праць потрібно наводити не просто перелік загальнонаукових та специфічних методів і принципів, а відобразити їх у тісному взаємозв'язку з досліджуваними явищами та процесами зазначаючи, які аспекти об'єкта (у даному разі фінансового ринку) було досліджено тим чи іншим методом. Завдяки цьому можна переконатися в логічності вибору саме цих, а не інших, методів пізнання. Коректний вибір методології дослідження фінансового ринку дає змогу отримати максимально об'єктивну, повну, систематизовану інформацію про ринок та його сегменти і їх закономірності. На цьому етапі

відбувається формування авторського науково-методичного підходу до аналізу функціонування фінансового ринку.

На третьому етапі на основі власного бачення (розробленого науково-методичного підходу) доцільно сформувати перелік показників та оцінити з їх допомогою стан і тенденції розвитку фінансового ринку, його кон'юнктуру. Це дозволить виявити суперечності та проблематику сучасного стану фінансового ринку. Водночас доцільно дослідити інституційну структуру фінансового ринку шляхом виділення та обґрунтування характеру економічних відносин між його суб'єктами, регуляторами та іншими стейкхолдерами, що дасть змогу розробити нові та удосконалити діючі механізми управління.

Четвертий етап передбачає моделювання впливу фінансового ринку на соціально-економічний розвиток країни та результати діяльності окремих економічних суб'єктів шляхом використання економіко-математичних методів, а також оцінку його значимості в системі економічних відносин. Тут, за допомогою статистично-математичного інструментарію доцільно здійснити перевірку висунутих гіпотез та провести порівняльний аналіз моделей організації функціонування національних фінансових ринків.

На п'ятому етапі відбувається узагальнення наукових результатів та формування практичних рекомендацій за результатами дослідження. У межах цього етапу розробляють концептуальні підходи, а також здійснюють обґрунтування пріоритетних напрямів, механізмів та організаційно-економічних заходів для забезпечення розвитку фінансового ринку у складі фінансової системи.

Підкреслимо, що особливістю сучасної епохи є визначальний вплив науки та її досягнень на всі складові суспільного життя. Формування нових механізмів та моделей організації економіки, поява невідомих досі явищ і процесів зумовлює потребу у розробленні нових методів та інструментів пізнання, випереджаючому розвитку науки у порівнянні з іншими видами діяльності. Сьогодні для вирішення поточних управлінських завдань й успішного розв'язання складних проблем, необхідно володіти не лише певним обсягом фундаментальних і спеціальних знань, новітніми інформаційними технологіями, а й відповідною сучасною методологією наукового дослідження.

Зазначимо, що розбудова ринкових відносин в Україні спричинила докорінні зміни у вітчизняній економічній системі: з'явилися нові фінансові інститути, послуги (продукти), урізноманітнилися зв'язки економічних суб'єктів, а впровадження інформаційних технологій пришвидшило інтеграцію національної економіки у світове господарство. Загалом в умовах інформаційної економіки зріс рівень взаємозалежності країн та сформувався єдиний світовий економічний простір, який є найдинамічнішою складовою загального процесу глобалізації й відіграє щораз більшу роль у розвитку людської цивілізації. У контексті розглянутого зауважимо, що найшвидше інтеграція країн відбувається власне у фінансовій сфері внаслідок зростання масштабів міжнародного переміщення фінансового капіталу у різних формах через національні фінансові ринки, що змінило їх структуру, інструменти і навіть самих фінансових посередників шляхом конвергенції їх функцій та форм діяльності.

Отже, процес функціонування та розвитку фінансового ринку – це безперервні, динамічні та багатопланові організаційно-структурні (зміна внутрішньої інституційної будови та системи зв'язків між його сегментами) й функціональні (зміна інституційних функцій і завдань) перетворення, які відбуваються за певної невизначеності та мінливості, що зумовлені постійною дією чинників, які не завжди піддаються чіткій формалізації та кількісній оцінці, у зв'язку з цим проблематика його дослідження має багатоаспектний та міждисциплінарний характер.

На наш погляд, застосування та поєднання різних підходів й методів наукового дослідження дасть змогу розвинути категорійно-понятійний апарат, глибше розкрити сутність та особливості сучасного стану фінансового ринку, виявити актуальні проблеми і розробити рекомендації щодо подальшого вдосконалення механізмів регулювання його розвитку як загалом, так і в розрізі окремих сегментів. Водночас наголосимо, що завершальною ланкою пізнання будь-яких економічних явищ і процесів та критерієм достовірності отриманих наукових результатів є суспільна практика.

Список використаної літератури

1. Аналітична економія: макроекономіка і мікроекономіка: підруч. У 2 кн. / С. М. Панчишин, П. І. Островерх, В. Б. Буняк та ін. / За ред. С. М. Панчишина, П. І. Островерха. – Кн. 1 : Вступ до аналітичної економії. Макроекономіка. – К. : Знання, 2009. – 732 с.
2. Білуха М. Т. Методологія наукових досліджень: підручник / М. Т. Білуха. – К. : АБУ, 2002. – 480 с.
3. Бірта Г. О. Методологія і організація наукових досліджень [текст] : навч. посіб. / Г. О. Бірта, Ю. Г. Бургу–К. : “Центр учбової літератури”, 2014. – 142 с.
4. Важинський С. Е. Методика та організація наукових досліджень : навч. посіб. / С. Е. Важинський, Т. І. Щербак. – Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. – 260 с.
5. Вірченко В. Синергетичний підхід в економічних дослідженнях /В. Вірченко // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Економіка. – 2009. – № 110. – С. 34–36.
6. Гуроров О. І. Методологія та організація наукових досліджень: посіб. / О. І. Гуроров // Харк. нац. аграр. ун-т. – Х.: ХНАУ, 2017. – 57 с.
7. Крушельницька О. В. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посіб. / О. В. Крушельницька. – К. : Кондор, 2003. – 192 с.
8. Куспляк Г. Запровадження програмно-цільового методу в Україні / Г. Куспляк // Актуальні проблеми державного управління. – 2016. – № 3 (67). – С. 73 – 82.
9. Майорова Т. В. Концепція формування державної фінансово-кредитної політики в інвестиційній сфері / Т. В. Майорова // Економічний часопис-XXI. – 2015. – № 1-2(1). – С. 70–73
10. Марцин В. С. Наукознавство : підруч. / В. С. Марцин. – К. : УБС НБУ, 2007. – 579 с.
11. Методологія наукових досліджень : навч. посіб. / В. І. Зацерковний, І. В. Тішаєв, В. К. Демидов. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2017. – 236 с.
12. Основи методології та організації наукових досліджень: навч. посіб. [Електронний ресурс] / За ред. А. Є. Конверського. – Режим доступу: http://www.ebooktime.net/book_254.html.
13. Петроє О. Інституціональний підхід як методологічна основа дослідження та аналізу соціальних систем в державному управлінні / О. Петроє // 36. наук. пр. НАДУ. – 2012. – № 2. – С.189–200.
14. Старостенко Г. Г. Національна економіка: навч. посіб. / Г. Г. Старостенко, С. В. Онишко, Т. В. Поснова. – К. : Ліра-К, 2011. – С.232
15. Старостіна А. О. Визначення мети, завдань, предмета та об'єкта кваліфікаційної наукової роботи (на прикладі дослідження управління підприємницькими ризиками в Україні) [Електронний ресурс] / А. О. Старостіна, В. А. Кравченко. – Режим доступу: http://www.econom.univ.kiev.ua/GS/01112014/1/Starostina_Kravchenko_article.pdf.
16. Старостіна А. О. Сутність та практичне застосування методики конструювання категоріального апарату економічної науки [Електронний ресурс] / А. О. Старостіна, В. А. Кравченко. – Режим доступу: http://www.econom.univ.kiev.ua/GS/01112014/1/Nature_and_practical_application_of_the_economic_concepts_and_categories_construction_method_gobalisation_and_business_risk_are_used_as_concept_example__13920.pdf
17. Терещенко О. О. Контролінг поведінки в концепції біхевіористичних фінансів / О. О. Терещенко // Фінанси України. – 2011. – № 10. – С. 104-116.
18. Трансформаційні процеси у фінансовому секторі національної економіки: теорія, методологія та моделювання : монографія / авт. кол. ; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. О. І. Барановського. – Київ : ДВНЗ “Університет банківської справи”, 2017. – 488 с.
19. Філософський енциклопедичний словник / За ред. Шинкарука В. І. – К. : Абрис, 2002. – 742 с.
20. Фінансово-економічний словник / Загородній А. Г., Вознюк Г. Л. – 3-тє вид., доп. та перероб. – Л. : Вид-во Львівської політехніки, 2011. – 844 с.
21. Цехмістрова Г. С. Основи наукових досліджень : навч. посіб. / Г. С. Цехмістрова. – К. : Вид. дім “Слово”, 2003. – 240 с.
22. Капелюшников Р. И. Поведенческая экономика и новый патернализм: препринт / Р. И. Капелюшников; Нац. исслед. ун-т “Высшая школа экономики”. – М. : Изд. дом Высшей школы экономики, 2013. – 76 с.
23. Кузнецов Б. Л. Экономическая синергетика: расширяющееся пространство познания экономическим систем // Экономическая синергетика. – 2014. – № 3 / Б. Л. Кузнецов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.es.rae.ru/synergy/194-877.
24. Behavioral Finance: Idee und Überblick // Weber & Behavioral Finance Group, 1999: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.behavioral-finance.de/8-0-Behavioral-Finance-Baende.html>.
25. Kahneman D. Prospect theory: An analysis of decision under risk / D. Kahneman, A. Tversky // Econometrica. – 1979. – № 47 (2). – P. 263-291.

26. Levine R., Demirguc-Kunt A. Bank-based and market-based financial systems: cross-country comparison / R. Levine, A. Demirguc-Kunt // World Bank Policy Research Report. – Washington, 1999. – p. 5.
27. Thaler, R. *Advances in Behavioral Finance*. – NY: Russell Sage Foundation, 1993. – 597 p.

References

1. Panchyshyn, S. M., Ostroverkh, P. I., Bunyak, V. B. & others. (2009). *Analitichna ekonomia: makroekonomika i mikroekonomika: Vstup do analitichnoi ekonomii. Makroekonomika. Pidruchnyk: U 2 kn. [Analytical Economics: Macroeconomics and Microeconomics: Introduction to Analytical Economy. Macroeconomics. Textbook: In 2 volumes.]*. Kyiv: Znannja [in Ukrainian].
2. Bilukha, M. T. (2002). *Metodolohiia naukovykh doslidzhen: pidruchnyk [Research methodology: Textbook]*. Kyiv: ABU [in Ukrainian].
3. Birta, H. O., & Burhu, Yu. H. (2014). *Metodolohiia i orhanizatsiia naukovykh doslidzhen. [tekst] : navch. posib. [Methodology and organization of scientific research. [text]: teach. tool]*. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
4. Vazhynskyi, S. E. & Shcherbak, T. I. (2016). *Metodyka ta orhanizatsiia naukovykh doslidzhen : navch. Posib. [Methods and organization of scientific researches: nauch. tool]*. Symy: SumDPU imeni A. S. Makarenka [in Ukrainian].
5. Virchenko, V. (2009). Synerhetychnyi pidkhid v ekonomichnykh doslidzhenniakh [Synergetic approach in economic research]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu im. T. Shevchenka – Bulletin of the Kyiv National University. T. Shevchenko. Economy*, 110, 34-36 [in Ukrainian].
6. Hutorov, O. I. (2017). *Metodolohiia ta orhanizatsiia naukovykh doslidzhen: posibnyk [Methodology and organization of scientific research: a handbook]*. Kh.: KhNAU [in Ukrainian].
7. Krushelnytska, O. V. (2003). *Metodolohiia ta orhanizatsiia naukovykh doslidzhen : navch. posibnyk [Methodology and organization of scientific research: textbook. manual]*. Kyiv: Kondor [in Ukrainian].
8. Kuspliak, H. Zaprovadzhennia prohramno-tsilovoho metodu v Ukraini [Introduction of the Program-Target Method in Ukraine]. *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia – Current Problems of Public Administration*, 3(67), 73-82 [in Ukrainian].
9. Maiorova, T. V. (2015). Kontseptsiiia formuvannia derzhavnoi finansovo-kredytnoi polityky v investytsiinii sferi [Concept of formation of the state financial and credit policy in the investment sphere]. *Ekonomichni chasopysy XXI – Economic Journal-XXI*, 1-2(1), 70-73 [in Ukrainian].
10. Martsyn, V. S. (2007). *Naukoznavstvo: pidruchnyk [Scientific Studies: textbook]*. K.: UBS NBU [in Ukrainian].
11. Zatserkovnyi, V. I., Tishaiev, I. V., & Demydov, V. K. *Metodolohiia naukovykh doslidzhen : navch. posib. [Research methodology: textbook. tool.]*. Nizhyn: NDU them. M. Gogol [in Ukrainian].
12. Konverskyj, A. Ye. *Osnovy metodolohii ta orhanizatsii naukovykh doslidzhen: Navch. posibnyk [Fundamentals of methodology and organization of scientific research: Educ. manual]*. www.ebooktime.net. Retrieved from Режим доступу: http://www.ebooktime.net/book_254.html [in Ukrainian].
13. Petroie, O. (2012). Instytutsionalnyi pidkhid yak metodolohichna osnova doslidzhennia ta analizu sotsialnykh system v derzhavnomu upravlinni [Institutional approach as a methodological basis for research and analysis of social systems in public administration]. *Zb. nauk. pr. NADU – Coll. Sciences. Nadu Ave.*, 2, 189-200 [in Ukrainian].
14. Starostenko, H. H., Onyshko, S. V., & Posnova, T. V. (2011). *Natsionalna ekonomika: navch. posib. [National economy: textbook. tool]*. Kyiv: Lira-K [in Ukrainian].
15. Starostina, A. O. Vyznachennia mety, zavdan, predmeta ta obiekta kvalifikatsiinoi naukovoï roboty (na prykladi doslidzhennia upravlinnia pidpriemnytskymy ryzykamy v Ukraini) [Determination of the purpose, tasks, object and object of qualification scientific work (on the example of research of business risk management in Ukraine)]. www.econom.univ.kiev.ua. Retrieved from http://www.econom.univ.kiev.ua/GS/01112014/1/Starostina_Kravchenko_article.pdf. [in Ukrainian].
16. Starostina, A. O. Sutnist ta praktychne zastosuvannia metody konstruiuvannia katehorialnoho aparatu ekonomichnoi nauky [The essence and practical application of the method of designing the categorical apparatus of economic science]. www.econom.univ.kiev.ua. Retrieved from http://www.econom.univ.kiev.ua/GS/01112014/1/Nature_and_practical_application_of_the_economic_concepts_and_categories_construction_method_gobalisation_and_business_risk_are_used_as_concept_example_13920.pdf [in Ukrainian].
17. Tereshchenko, O. O. (2011). Kontrolinh povedinky v kontseptsii bikheviorystychnykh finansiv [Controlling Behavior in the Concept of Behavioral Finance]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, 10, 104-116 [in Ukrainian].

18. Baranovskyj, O. I. (Eds.). *Transformatsiini protsesy u finansovomu sektori natsionalnoi ekonomiky: teoriia, metodolohiia ta modeliuvannia : monohrafiia [Transformation processes in the financial sector of the national economy: theory, methodology and modeling: monograph]*. Kyiv: DVNZ "Universytet bankivskoi spravy" [in Ukrainian].
19. Shynkaruka, V. I. (Eds.). (2002). *Filosofskiy entsyklopedychniy slovnyk [Philosophical Encyclopedic Dictionary]*. Kyiv: Abrys [in Ukrainian].
20. Zahorodnii, A. H., & Vozniuk, H. L. (2011). *Finansovo-ekonomichnyi slovnyk [the financial and economic dictionary]*, Lviv: Vyd-vo Lvivskoi politekhniki [in Ukrainian].
21. Tsekhmistrova H. S. (2003) *Osnovy naukovykh doslidzhen : navch. posib. [Fundamentals of scientific research: textbook. tool]*. Kyiv: Kind of. House of the Word [in Ukrainian].
22. Kapeliushnykov, R. Y. (2013). *Povedencheskaia ekonomika y novyi paternalizm: preprint [Behavioral economics and the new paternalism: preprint]*. Moscau: Ed. House of the Higher School of Economic [in Russian].
23. Kuznetsov, B. L. (2014). *Ekonomycheskaia synerhetyka: rasshyriaiushcheesia prostranstvo poznaniya ekonomicheskym system [Economic synergetics: an expanding space of knowledge of economic systems]*. www.es.rae.ru. Retrieved from www.es.rae.ru/synergy/194-877 [in Russian].
24. Behavioral Finance: Idee und Uberblick. Weber & Behavioral Finance Group (1999) www.behavioral-finance.de. Retrieved from <http://www.behavioral-finance.de/8-0-Behavioral-Finance-Baende.html> [in English].
25. Kahneman, D., Tversky, A. (1979). Prospect theory: An analysis of decision under risk. *Econometrica*, 47 (2), 263-291 [in English].
26. Levine, R., Demircuc-Kunt, A. (1999). Bank-based and market-based financial systems: cross-country comparison. World Bank Policy Research Report, 5 [in English].
27. Thaler, R. (1993). *Advances in Behavioral Finance*. NY: Russell Sage Foundation [in English].

Стаття надійшла до редколегії 24.01.2019

Прийнята до друку 13.03.2019

METHODOLOGICAL ASPECTS OF FINANCIAL MARKET RESEARCH

I. Krupka

Ivan Franko National University of Lviv

79008, Lviv, Svoboda Avenue, 18

e-mail: ihorkrupka@ukr.net

The article highlights the methodological framework of financial market research, as nowadays the financial sphere is one of richest on innovative and organizational-technical changes in the context of globalization processes. It necessitates development of theoretical and methodological provisions and methodological approaches to assessment of the condition of the financial market as an integral part of the financial system.

The purpose of the article is to deepen the understanding and systematize the scientific and methodological approaches to financial market researches in order to assess its real condition, identify problems and determine its impact on the socio-economic development of the country.

The interpretation of the term "research methodology" in narrow and broad senses is considered, on its basis the structural components of the methodology of financial market research are distinguished. It is common to begin scientific research with determining the purpose, objectives, object and subject of study. It is the purpose and objectives that determine the target (s) of the study. The purpose and objectives usually determine the object, subject and other important aspects of the study, and thus reveal its essence, economic nature, functions, patterns, and contradictions of development with differentiation into general (common), peculiar to it as a system, and specific that are characteristic of individual components.

The Author highlights that financial market study should be based on the following methodological principles: consistency, comprehensiveness; unity of theory and practice; objectivity; evolution. Compliance with these principles and characterized and systematized methods is the key to obtaining reliable scientific results.

It is proved that in view of the variety of methods and tools, for a holistic study of the financial market, their complex application is required within the established systematic, institutional, synergistic, behavioral and programmatic general scientific methodological approaches. In addition, the process of organizing and conducting the financial market study from the standpoint of a modern methodology contains the following stages: theoretical, methodological, analytical, scientific, experimental and practical.

The use of reviewed methodological framework will allow to explore the financial market as an open complex dynamic system that combines both spatial and temporal characteristics, concentrates different levels of connections and relationships, has certain peculiarities of development, which are not always succumb to clear formalization and quantification, thus the problem of its scientific cognition has multidimensional and interdisciplinary nature.

In our view, the application and combination of different scientific methods and approaches will allow to develop a categorical and conceptual apparatus, to study more deeply the nature and peculiarities of the financial market, to assess objectively its condition, identify actual problems and develop recommendations for further improvements of the mechanisms regulating its development in general, as well as individual segments in terms of today's global, hybrid threats and challenges. At the same time, we emphasize that the final stage of any economic processes and phenomena cognition, the criterion of truth is public practice.

Key words: process of scientific cognition, financial market, principles and methods of research, theoretical and methodological approaches, stages of research, financial innovations, socio-economic development of the country.

ЕКОНОМІКО-СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ УНІВЕРСИТЕТІВ УКРАЇНИ

М. Крупка, О. Гринькевич, С. Сас

*Львівський національний університет імені Івана Франка
79008, м. Львів, проспект Свободи, 18
e-mail: mkrupka@ukr.net, ogrynkevych@gmail.com, svitlana_sas@ukr.net*

Обґрунтовано систему показників аналізу економічної ефективності ЗВО та проведено її апробацію на прикладі класичних ЗВО України. Розроблено перелік показників економічної ефективності ЗВО з урахуванням інтересів різних груп стейкхолдерів ЗВО і критеріїв результативності, продуктивності та диверсифікації доходів. Проведено комплексну оцінку та аналіз економічної ефективності п'яти ЗВО України, які входять до рейтингу The Times Higher Education World University Rankings 2018. З'ясовано, що особливий статус столичних ЗВО України забезпечує їм додаткову фінансову підтримку, але не завжди сприяє вищій конкурентоспроможності за критерієм економічної ефективності. Лідерами за показниками економічної ефективності виявились КНУ імені Тараса Шевченка і ХНУ імені В. Н. Каразіна, які користуються різними обсягами державної фінансової підтримки, одночасно досягаючи близьких рейтингів за академічною репутацією.

Ключові слова: вища освіта, університет, економічна ефективність, результативність, продуктивність, диверсифікація доходів, Україна.

Експерти з питань економіки та управління у вищій освіті називають університети-підприємства базовою моделлю її інституційного розвитку [22; 27]. Таку модель характеризує поєднання класичних функцій вищої освіти – навчання і наукові дослідження, з їх комерціалізацією через інноваційну та інші види діяльності, а також співпраця з іншими суспільними інститутами у реалізації цілей сталого розвитку. Зростання конкуренції серед ЗВО внаслідок демографічних і міграційних чинників, розвиток неформальної освіти посилюють вимоги не лише до якості вищої освіти, але й до економічної ефективності ЗВО, а відтак – обумовлюють актуальність завдань науково-прикладного характеру щодо розвитку методичних підходів фінансового аналізу в менеджменті ЗВО.

Метою статті є обґрунтувати систему показників аналізу економічної ефективності ЗВО та провести її апробацію на прикладі ЗВО України. Відповідно до поставленої мети визначено такі завдання: 1) узагальнити існуючі підходи до аналізу економічної ефективності у вищій освіті та обґрунтувати критерії такого аналізу; 2) визначити перелік показників-індикаторів економічної ефективності ЗВО України з урахуванням існуючих джерел інформаційного забезпечення; 3) провести комплексну оцінку економічної ефективності університетів України, які мають найвищу академічну репутацію у міжнародних рейтингах.

Поняттю економічної ефективності у вищій освіті присвячено порівняно небагато наукових публікацій вітчизняних і зарубіжних дослідників країн пострадянського простору. Одна з головних причин – розподіл джерел фінансування систем вищої освіти (СВО) цих країн, для яких ще донедавна було характерним домінування коштів державного бюджету і розуміння вищої освіти здебільшого як суспільного блага.

Поступове обмеження бюджетного фінансування ЗВО на фоні зростання їх кількості, поява недержавних ЗВО і неформальних освітніх провайдерів, різних форм он-лайн навчання і зростаючих обсягів освітньої міграції кардинально змінили ставлення менеджменту ЗВО до

підвищення економічної ефективності. На підтвердження такого висновку можна навести той факт, що взимку 2018 року ціла низка університетів України були змушені декілька разів змінювати графік навчального процесу у зимовий період у зв'язку з дефіцитом коштів на утримання приміщень [28].

Проблеми економічної ефективності є характерними не лише для українських університетів. Аналітики міжнародної індустрії освіти, зокрема, он-лайн ресурсу ICFE Monitor [25; 31], експерти компанії Ernst&Young [30], а також представники інших аналітичних центрів [26] зазначають, що ЗВО європейських країн, Австралії, Японії, Тайваню змушені запроваджувати нові бізнес-моделі розвитку, спрямовані на зростання обсягів вступу до ЗВО серед різних категорій населення, диверсифікацію освітніх продуктів, аутсорсинг послуг, не пов'язаних з освітньою діяльністю, жорсткий контроль за витратами.

Серед широкого кола теоретико-методологічних підходів до аналізу економічної ефективності у вищій освіті можна виділити три напрями:

1) перший напрям пов'язаний з аналізом ефективності витрат на освіту, де її головним стейкхолдером / інвестором є приватна особа, яка ухвалює рішення про доцільність витрат на освіту;

2) другий напрям базується на аналізі ефективності діяльності ЗВО або СВО регіону / країни з позиції досягнення цілей менеджменту, що безпосередньо відповідає за розвиток ЗВО / СВО на відповідному рівні;

3) третій напрям передбачає оцінку людських, фінансових та інших витрат, пов'язаних з неефективним використанням ресурсів СВО на будь-якому рівні її функціонування.

Вивчення проблематики економічної ефективності ЗВО дає підстави дійти висновку про необхідність використання різних груп показників з урахуванням, по-перше, рівнів аналізу (здобувач вищої освіти, освітній продукт, ЗВО, його структурні підрозділи, види діяльності), по-друге, інтересів різних груп внутрішніх і зовнішніх стейкхолдерів вищої освіти.

Зважаючи на комплексний характер категорії економічної ефективності, погоджуємося з тезою І. Каленюк про доцільність аналізу ефективності у вищій освіті за критеріями продуктивності та результативності [11]. Слушною вважаємо також тезу С. Матюха [10] про пріоритетний статус в аналізі економічної ефективності ЗВО показників структури доходів, яка відображає реальні можливості залучати фінансові ресурси з різних джерел. З позиції аналізу ефективності СВО на макrorівні, пріоритетними показниками мають бути, як зазначає С. Матюх [10], індикатори зайнятості і безробіття випускників на ринку праці, показники ВВП та ВРП регіонів країни.

Логічним і обґрунтованим є, на нашу думку, включення до системи показників аналізу економічної ефективності ЗВО доходів не лише випускників, але й персоналу ЗВО, насамперед, його викладачів і дослідників.

Узагальнюючи методологічні та прикладні підходи до аналітики економічної ефективності, пропонуємо виокремлювати два основні рівні аналізу: 1) рівень освітнього провайдера / ЗВО та його продуктів; 2) рівень СВО регіону, країни. На кожному з цих рівнів доцільно використовувати три групи показників економічної ефективності з урахуванням інтересів різних типів стейкхолдерів вищої освіти:

- показники результативності, які відображають масштаб і кінцеві результати діяльності у вищій освіті в абсолютному вимірі;
- показники продуктивності, які дають змогу зіставити абсолютні показники результатів діяльності у розрахунку на одиницю активів ЗВО / СВО, одного працівника і студента;
- показники диверсифікації доходів, які відображають питому вагу джерел надходжень від різних видів діяльності у сукупному доході ЗВО / СВО.
- Відповідно до визначених вище підходів у табл. 1 сформовано перелік показників аналізу економічної ефективності на рівні ЗВО.

З використанням запропонованої вище системи показників у статті проведено аналіз ефективності університетів України з найвищими академічними рейтингами, а саме тих, які у 2018 році входили до міжнародного рейтингу університетів The Times Higher Education World University Rankings 2018 [29]. Серед українських університетів, які у 2018 році потрапили до зазначеного

міжнародного рейтингу, Київський національний університет (КНУ) імені Тараса Шевченка (місце 801-1000), а також Львівський національний університет (ЛНУ) імені Івана Франка, Національний університет (НУ) “Львівська політехніка”, Харківський національний університет (ХНУ) імені В. Н. Каразіна та Національний технічний університет України “Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського” (КПІ). Усі чотири ЗВО поділяють місце у позиції “1001+”.

Таблиця 1

Система показників аналізу економічної ефективності ЗВО

Стейкхолдери ЗВО	Критерії ефективності		
	Результативність	Продуктивність	Диверсифікація доходів
Абітурієнти	<ul style="list-style-type: none"> Кількість поданих заяв абітурієнтів Кількість поданих заяв з балом ЗНО вище 160 	<ul style="list-style-type: none"> Частка зарахованих абітурієнтів, у тому числі з балом ЗНО вище 160 	<ul style="list-style-type: none"> Частка надходжень від надання послуг з підготовки до вступу до ЗВО, літніх шкіл
Студенти	<ul style="list-style-type: none"> Кількість студентів, у тому числі іноземних Сукупні надходження від освітньої діяльності ЗВО (всього, у тому числі загальний і спеціальний фонд) 	<ul style="list-style-type: none"> Сукупні надходження ЗВО у розрахунку на одного студента Надходження від надання платних освітніх послуг у розрахунку на одного студента, який навчається за контрактом 	<ul style="list-style-type: none"> Частка спеціального фонду (освітня діяльність) у сукупних надходженнях ЗВО
Викладачі, дослідники	<ul style="list-style-type: none"> Сукупні надходження від наукової діяльності ЗВО (всього, у тому числі загальний і спеціальний фонд) Середня заробітна плата викладача і дослідника 	<ul style="list-style-type: none"> Сукупні надходження ЗВО у розрахунку на одного викладача і дослідника Сукупні надходження від наукової діяльності ЗВО у розрахунку на одного дослідника 	<ul style="list-style-type: none"> Частка спеціального фонду (наукова діяльність) у сукупних надходженнях ЗВО
Менеджмент ЗВО	<ul style="list-style-type: none"> Сукупні надходження від усіх, у тому числі другорядних, видів діяльності ЗВО Середня заробітна плата працівника ЗВО Гранти, благодійні внески до фондів ЗВО 	<ul style="list-style-type: none"> Сукупні надходження ЗВО у розрахунку на одного працівника Сукупні надходження ЗВО у розрахунку на одну гривню активів Спеціальний фонд (надходження від другорядних видів діяльності) у розрахунку на одного працівника 	<ul style="list-style-type: none"> Частка спеціального фонду (другорядні види діяльності) у сукупних надходженнях ЗВО
Випускники, роботодавці	<ul style="list-style-type: none"> Рівень працевлаштування випускників ЗВО 	<ul style="list-style-type: none"> Середній дохід / заробітна плата випускника ЗВО 	<ul style="list-style-type: none"> Обсяг і частка коштів у спецфонді ЗВО, які залучені у співпраці з випускниками

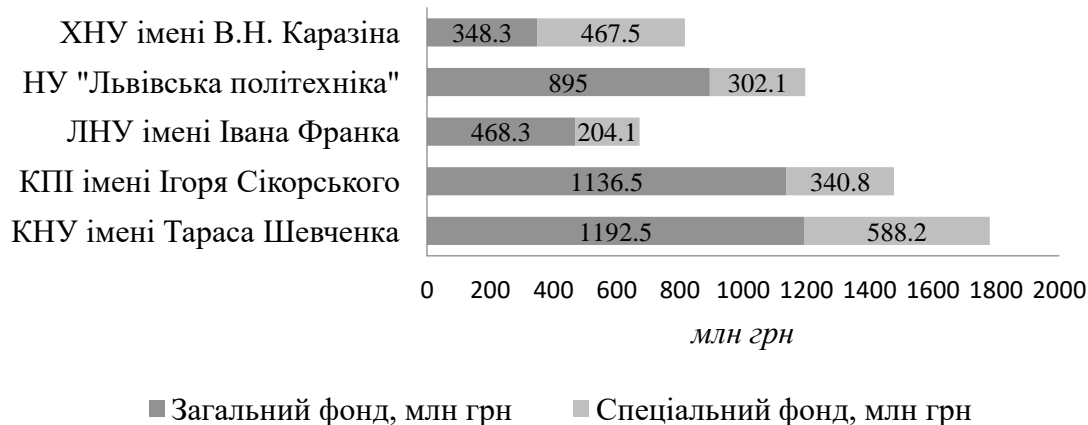
Джерело: авторська розробка з урахуванням [2-4; 10-11; 17; 21; 23-24].

В аналізі економічної ефективності кращих університетів України використано відкриті дані, розміщені на офіційних сайтах ЗВО, а саме, фінансову звітність ЗВО, штатний розпис, а також річний звіт ректора з відомостями про обсяги прийому студентів за звітний рік.

Відповідно до Закону України “Про вищу освіту” [14], а також Наказу Міністерства освіти і науки України [5] задля забезпечення відкритості та прозорості прийняття рішень з 2015 року ЗВО розміщують свою фінансову звітність на офіційних веб-сайтах. Результати вивчення офіційних сайтів досліджуваних університетів України вказують на те, що проблема повноти звітних даних публічного характеру не стосується університетів України, які потрапляють до міжнародних академічних рейтингів. Водночас, з точки зору достовірності інформації, неповними виявилися

дані ЗВО в частині кількості студентів, які навчаються за контрактом, а також розподіл надходжень ЗВО з урахуванням їхніх джерел і видів діяльності.

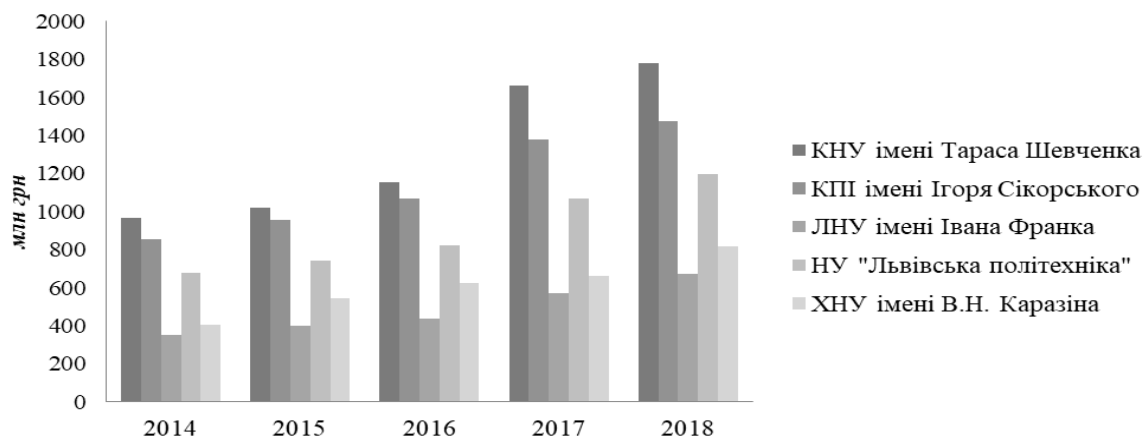
Головним фінансовим показником, який характеризує результативність діяльності ЗВО, є сукупні надходження, які розподілені між загальним фондом (кошти державного та місцевого бюджетів) і спеціальним фондом (надходження від платних послуг за видами діяльності ЗВО: від основної діяльності, господарської діяльності, оренди майна, продажу нерухомості, гранти, благодійні внески, інші власні надходження) ЗВО. На рис. 1 наведено розподіл доходів кращих університетів України за величиною загального і спеціального фондів у 2018 році.

Рис. 1. Розподіл сукупних надходжень українських університетів, які входять до рейтингу The Times Higher Education World University Rankings 2018

Джерело: побудовано за даними офіційних сайтів ЗВО [6; 7-9; 20].

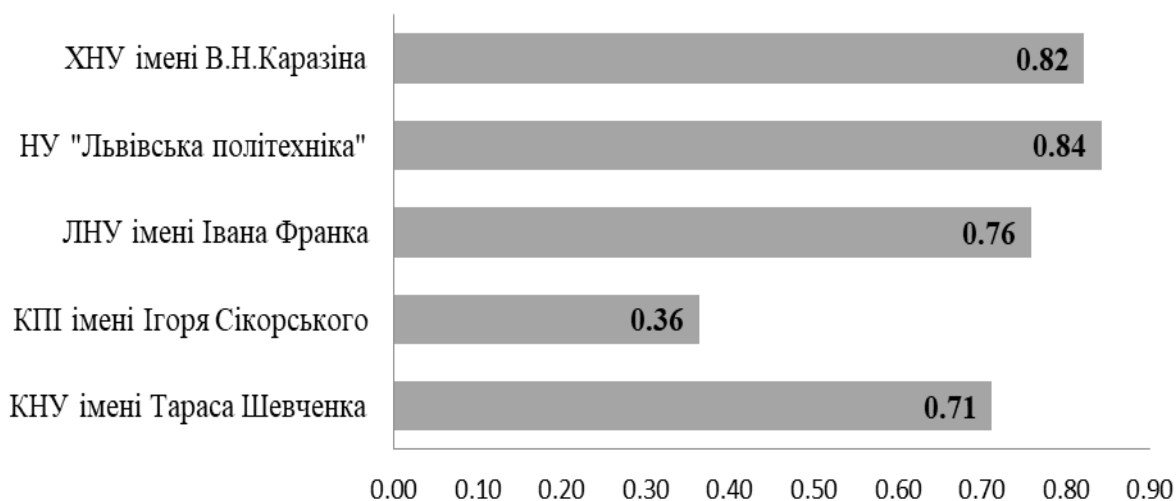
Як видно з рис. 1, найпотужніший фінансовий потенціал серед кращих університетів України має КНУ імені Тараса Шевченка, сукупні надходження якого за 2018 рік становили 1 780,7 млн грн, з яких 67,0 % припадало на загальний фонд і 33,0 % – на спеціальний фонд. Найефективнішим, з точки зору диверсифікації доходів, є діяльність ХНУ імені В. Н. Каразіна, в якого частка спеціального фонду у доходах найвища (57,3 %). ХНУ імені В. Н. Каразіна та ЛНУ імені Івана Франка характеризуються найвищими темпами приросту доходів за період 2014-2018 років – 100,8 % і 91,3 % відповідно (рис. 2).

Рис. 2. Динаміка сукупних надходжень українських університетів, які входили до рейтингу The Times Higher Education World University Rankings 2018

Джерело: побудовано за даними офіційних сайтів ЗВО [6; 7-9; 20].

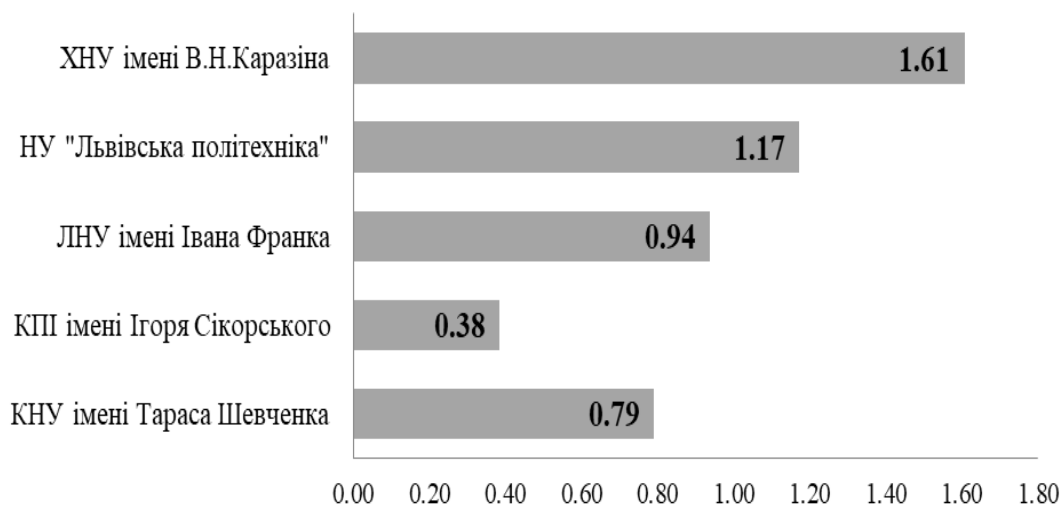
Індикатором економічної ефективності ЗВО за критерієм продуктивності використання ресурсів вважаємо співвідношення його надходжень і активів (рис. 3).

Рис. 3. Сукупні надходження у розрахунку на одну гривню активів в університетах України, які входили до рейтингу The Times Higher Education World University Rankings 2018, грн

Джерело: побудовано за даними офіційних сайтів ЗВО [6; 7-9; 20].

Як видно з рис. 3, з точки зору використання активів, найефективнішою є діяльність НУ "Львівська політехніка" та ХНУ імені В. Н. Каразіна. Водночас за критерієм економічної ефективності матеріальних активів, основу яких становлять приміщення ЗВО, ХНУ імені В. Н. Каразіна помітно випереджає досліджувані університети (рис. 4).

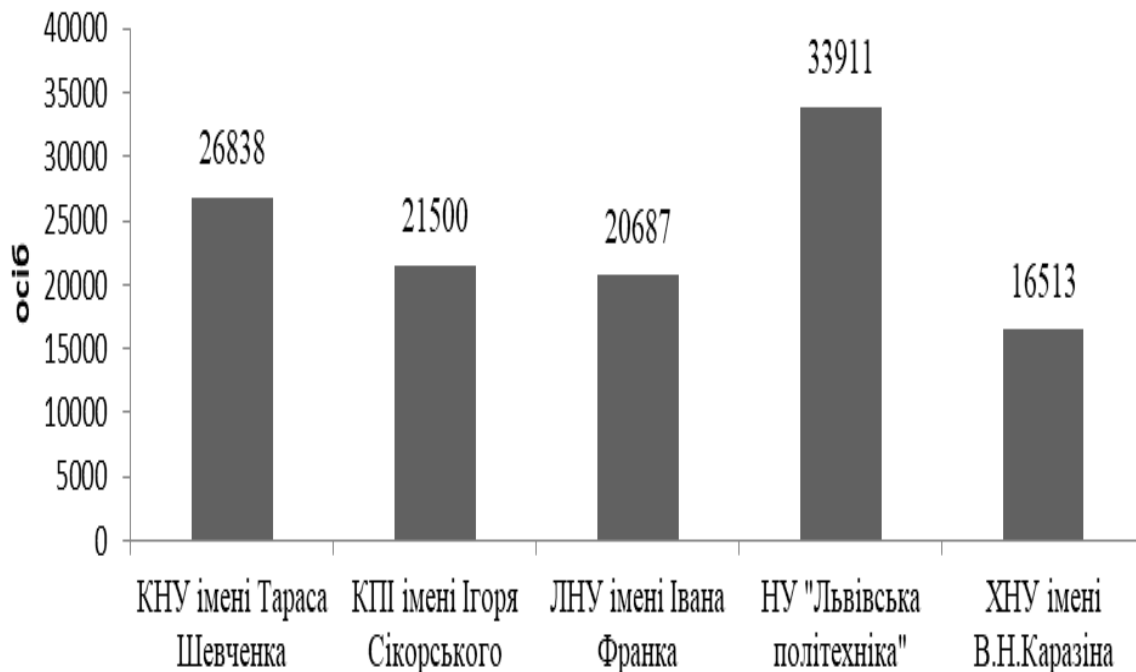

Рис. 4. Сукупні надходження у розрахунку на одну гривню основних засобів в університетах України, які входили до рейтингу The Times Higher Education World University Rankings 2018, грн

Джерело: побудовано за даними офіційних сайтів ЗВО [6; 7-9; 20].

Важливо зазначити, що за масштабами освітньої діяльності, а саме, кількістю студентів, ХНУ імені В. Н. Каразіна є найменшим серед досліджуваних університетів (рис. 5).

Зважаючи на повноту фінансової та інших видів звітності ЗВО, розміщеної на їхніх сайтах, для комплексної оцінки економічної ефективності досліджуваних університетів нами обрано сім відносних показників, які наведені у табл. 2.

Рис. 5. Кількість студентів в українських університетах, які входили до рейтингу The Times Higher Education World University Rankings 2018

Джерело: побудовано за даними офіційних сайтів ЗВО [6; 7-9; 20].

У побудові комплексних оцінок важливим завданням є визначення вагових коефіцієнтів часткових показників. З цією метою, як правило, використовують метод експертних оцінок з подальшою статистичною обробкою результатів опитування експертів. Одним зі способів обчислення вагових коефіцієнтів часткових показників є використання формули Фішберна [1, с. 165-166]:

$$W_i = \frac{2 \cdot (n - i + 1)}{n \cdot (n + 1)} \quad (1)$$

де n – кількість показників в оцінюванні об'єкта; i – порядковий номер показника за рівнем важливості у їх списку.

У табл. 3 наведено результати обчислення вагових коефіцієнтів часткових показників економічної ефективності ЗВО.

Для побудови інтегрального показника економічної ефективності проведено нормування

часткових показників за формулою $X_i^* = \frac{x_i - x_{min}}{x_{max} - x_{min}}$,

де x_i – частковий показник ефективності, x_{max} – максимальне значення показника, x_{min} – мінімальне значення показника. а також їх об'єднання в інтегральну оцінку за формулою $I_i = \sum_{i=1}^7 W_i \cdot X_i^*$, де x_i^* – стандартизоване значення часткового показника ефективності, W_i – ваговий коефіцієнт часткового показника, i – порядковий номер показника.

Таблиця 2

Часткові показники економічної ефективності університетів України, які входили до рейтингу The Times Higher Education World University Rankings 2018

	КНУ імені Тараса Шевченка	КПІ імені Ігоря Сікорського	ЛНУ імені Івана Франка	НУ "Львівська політехніка"	ХНУ імені В.Н. Каразіна
Сукупні надходження у розрахунку на одного студента, тис. грн/особу	66,35	68,71	32,50	35,30	49,40
Сукупні надходження у розрахунку на одного НПП, тис. грн/особу	676,56	612,99	355,02	577,75	474,30
Частка спеціального фонду у сукупних надходженнях ЗВО, %	33,03	23,07	30,35	25,24	57,31
Спеціальний фонд у розрахунку на одного НПП, тис. грн/особу	223,48	141,41	107,76	145,80	271,80
Сукупні надходження у розрахунку на гривню активів, грн	0,71	0,36	0,76	0,84	0,82
Сукупні надходження у розрахунку на гривню основних засобів, грн	0,79	0,38	0,94	1,17	1,61
Відношення середньої заробітної плати НПП ЗВО до середньої заробітної плати у місті діяльності ЗВО	1,25	1,28	0,96	1,07	1,26

Джерело: побудовано за даними офіційних сайтів ЗВО [6; 7-9; 20].

Таблиця 3

Вагові коефіцієнти часткових показників економічної ефективності показників ЗВО

	Порядковий номер критерію за рівнем важливості, i	Ваговий коефіцієнт часткового показника, w_i
Сукупні надходження у розрахунку на одного студента, тис. грн/особу	1	0,250
Сукупні надходження у розрахунку на одного науково-педагогічного (НПП), тис. грн/особу	2	0,214
Частка спеціального фонду у сукупному доході ЗВО, %	5	0,107
Спеціальний фонд у розрахунку на одного НПП, грн/особу	6	0,071
Сукупні надходження у розрахунку на гривню активів, грн	3	0,179
Сукупні надходження у розрахунку на гривню основних засобів, грн	4	0,143
Відношення середньої заробітної плати НПП ЗВО до середньої заробітної плати у місті діяльності ЗВО	7	0,036

Джерело: побудовано з використанням власних обчислень.

У таблиці 4 наведено результати комплексної оцінки економічної ефективності кращих університетів України.

Таблиця 4

Комплексна оцінка економічної ефективності університетів України, які входили до рейтингу The Times Higher Education World University Rankings 2018

Університети	Інтегральний показник економічної ефективності	Інтегральний показник діяльності ЗВО у загальнонаціональному рейтингу ТОП-200 Україна (2018)
Київський національний університет імені Тараса Шевченка	0,740	80,59
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна	0,722	48,95
НТУ “Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського”	0,472	84,74
Національний університет “Львівська політехніка”	0,474	44,46
Львівський національний університет імені Івана Франка	0,237	42,28

Джерело: побудовано з використанням власних обчислень і даних [16].

З табл. 4 бачимо, що за комплексом індикаторів економічної ефективності найкращу оцінку мають КНУ імені Тараса Шевченка і ХНУ імені В. Н. Каразіна. Діяльність КНУ імені Тараса Шевченка можна вважати найбільш збалансованою з точки зору показників академічної репутації та економічної ефективності. Звертає на себе увагу той факт, що високий рівень академічної репутації КПІ імені Ігоря Сікорського певною мірою забезпечується значними витратами бюджетних коштів та порівняно невисокою ефективністю їх використання. Для ЛНУ імені Івана Франка та НУ “Львівська політехніка” найбільш актуальною є проблема порівняно низької економічної ефективності за показниками сукупних надходжень у розрахунку на одного студента і одного науково-педагогічного працівника.

Важливо зазначити, що КНУ імені Тараса Шевченка і КПІ імені Ігоря Сікорського функціонують у нерівних фінансово-економічних умовах з іншими національними класичними університетами України. Наприклад, відповідно до Указу Президента України [12] КПІ імені Ігоря Сікорського отримує додаткове фінансування з державного бюджету, що забезпечує можливість збільшення удвічі заробітної плати працівникам. Аналогічну додаткову фінансову підтримку отримує КНУ імені Тараса Шевченка, зважаючи на статус “головного навчально-наукового центру України” [13; 14].

Отже, у статті обґрунтовано методичні підходи до аналізу економічної ефективності ЗВО як особливих інститутів ринкової економіки. Обґрунтовано доцільність використання трьох груп показників за такими критеріями: 1) результативність – оцінює масштаб і кінцеві результати діяльності ЗВО в абсолютному вимірі; 2) продуктивність – дає змогу зіставити абсолютні результати діяльності ЗВО з їх ресурсами / активами; 3) диверсифікація доходів – здатність ЗВО залучати різні джерела фінансових надходжень. За цими критеріями запропоновано перелік відповідних показників з урахуванням інтересів різних груп стейкхолдерів вищої освіти.

Аналіз економічної ефективності проведено на прикладі університетів України, які у 2018 році входили до міжнародного академічного рейтингу The Times Higher Education World University Rankings. З’ясовано, що особливий статус столичних ЗВО України забезпечує їм додаткову фінансову підтримку, але не завжди сприяє вищій конкурентоспроможності за критерієм економічної ефективності. Лідерами за показниками економічної ефективності виявилися КНУ імені Тараса Шевченка і ХНУ імені В. Н. Каразіна, які користуються різними обсягами державної фінансової підтримки, одночасно досягаючи близьких рейтингів за академічною репутацією.

Для коректного порівняння економічної ефективності ЗВО з метою обґрунтування обсягів їх державної фінансової та інших видів підтримки важливо проводити попередній розподіл ЗВО за типами, виділяючи в особливу групу ЗВО, які мають особливий дослідницький чи інший статус у країні.

Список використаної літератури

1. Бізнес-статистика: навч. посіб. / [Матковський С. О., Гринькевич О. С., Вдовин М. Л., Вільчинська О. М., Марець О. Р., Сорочак О. З.]. – К. : Алерта, 2016. – 281 с.
2. Гринь А. М. Оценка эффективности управления учреждением ВПО на основе анализа роста его конкурентных преимуществ / А. М. Гринь, О. С. Миндеграсова // Университетское управление: практика и анализ. – 2013. – № 2. – С. 66–71.
3. Гринькевич О. С. Управління конкурентоспроможністю вищої освіти в Україні: інституційний аналіз і моніторинг: монографія / О. С. Гринькевич. – Л. : ЛНУ імені Івана Франка, 2018. – 462 с.
4. Грищенко І. М. Підвищення ефективності діяльності вищих навчальних закладів як передумова забезпечення потреб ринку праці / І. М. Грищенко, Н. В. Цимбаленко, Т. М. Нефедова // Ринок праці та зайнятість населення. – 2015. – № 2. – С. 32–35.
5. Деякі питання оприлюднення інформації про діяльність вищих навчальних закладів: наказ Міністерства освіти і науки України № 166 від 19.02.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0166729-15> (дата звернення: 15.03.2019).
6. Київський національний університет імені Тараса Шевченка: інформація [Електронний ресурс] // Офіційний сайт ЗВО. – Режим доступу: <http://www.univ.kiev.ua> (дата звернення: 28.03.2019).
7. Львівський національний університет імені Івана Франка: інформація [Електронний ресурс] // Офіційний сайт ЗВО. – Режим доступу: <http://www.lnu.edu.ua> (дата звернення: 28.03.2019).
8. Національний університет “Львівська політехніка”: інформація [Електронний ресурс] // Офіційний сайт ЗВО. – Режим доступу: <http://lp.edu.ua> (дата звернення: 30.03.2019).
9. НТУ “Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського”: інформація [Електронний ресурс] // Офіційний сайт ЗВО. – Режим доступу: <https://kpi.ua> (дата звернення: 08.04.2019).
10. Матюх С. А. Формування концептуальних засад ефективності діяльності вищих навчальних закладів / С. А. Матюх // Економічний часопис-XXI. – 2013. – № 5–6. – С. 82–85.
11. Падалка О. С. Економіка освіти та управління: посіб. / О. С. Падалка, І. С. Каленюк. – К. : Педагогічна думка, 2012. – 184 с.
12. Питання Національного технічного університету України “Київський політехнічний”: Указ Президента України від 30.08.2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023/2004> (дата звернення: 18.05.2019).
13. Про заходи щодо підвищення статусу Київського національного університету імені Тараса Шевченка: Указ Президента України від 05.05.2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/412/2008> (дата звернення: 18.05.2019).
14. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014. №1556-VII зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 20.05.2019).
15. Про Київський національний університет імені Тараса Шевченка: Указ Президента України від 25.11.1999 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1496/99> (дата звернення: 20.01.2019).
16. Рейтинг Топ-200 Україна 2018 [Електронний ресурс] // Освітній портал України. – Режим доступу: <https://osvita.ua/vnz/rating/60985> (дата звернення: 12.01.2019).
17. Софиенко М. Б. Эффективность высшего образования: между свободой и необходимостью / М. Б. Софиенко // Профессиональное образование в современном мире. – 2016. № 2, Т. 6. – С. 358–364.
18. Теоретико-методологічне обґрунтування ефективних фінансово-економічних моделей розвитку вищої школи: монографія (рукопис) / за заг. ред. чл.-кор. НАПН України, д-ра екон. наук., проф. І. М. Грищенко. – Київ, 2015. – 236 с.
19. Фишберн П. Теория полезности. Исследование операций. Методологические основы и математические методы. Т. 1 / П. Фишберн. – Москва: Мир, 1981. – 480 с.
20. Харківський національний університет імені В. Н. Каразін: інформація [Електронний ресурс] // Офіційний сайт ЗВО. – Режим доступу: <http://www.univer.kharkov.ua> (дата звернення: 08.05.2019).
21. Шевченко Л. С. Університетська освіта: економічні пріоритети та управління розвитком: монографія / Л. С. Шевченко. – Харків: Право, 2016. – 188 с.

22. Aksom H. Theoretical and methodological frameworks for studying institutional change in higher education / H. Aksom // *Формування ринкової економіки в Україні (Formation of market economy in Ukraine): зб. наук. праць*. – 2018. – Вип. 40, Ч. 1. – С. 3-8.
23. Brint S. Higher Education Effectiveness / S. Brint, T. Charles, U. S. Clotfelter // *The Russell Sage Foundation Journal of the Social Sciences*. – April 2016. – Vol. 2, № 1. – 37 p.
24. Estermann T. Performance-Based Funding of Universities in Europe / T. Estermann, A. Claeys-Kulik // *International Higher Education*. – 2016. – № 85. – P. 31–35.
25. Growing questions about the business model for higher education in the US. ICEF Monitor [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://monitor.icef.com/2015/02/growing-questions-businessmodel-higher-education-us>. (Last accessed: 21.01.2019).
26. Lederman D., Seltzer R. The Rose-Colored Glasses Come Off: A Survey of Business Officers [Електронний ресурс] / Inside Higher Ed Survey of College and University Business Officers, 2017. – Режим доступу: <https://www.insidehighered.com/news/survey/survey-finds-business-officers-increasingly-considering-more-painful-options>. (Last accessed: 19.01.2019).
27. McCowan T. Universities and the post-2015 development agenda: an analytical framework [Електронний ресурс] / T. McCowan // *High Educ* 72: 505–523. – Режим доступу: <http://link.springer.com/article/10.1007/s10734-016-0035-7>. Doi:10.1007/s10734-016-0035-7. (Last accessed: 20.01.2019).
28. Osipian Ararat L. Ukraine's universities have closed their doors and sent students on extended holidays until spring because of a lack of money to pay heating bills [Електронний ресурс] / L. Ararat Osipian – Режим доступу: <https://mail.google.com/mail/u/0/#inbox/1613eb4357e92f00> (Last accessed: 19.12.2018).
29. The World University Rankings 2018. Ukraine [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2018/world-ranking#!/page/0/length/25/locations/UA/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/stats (Last accessed: 21.01.2019).
30. University of the future A thousand year old industry on the cusp of profound change. Ernst&Young. Australia, 2012. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/University_of_the_future/%24FILE/University_of_the_future_2012.pdf. (Last accessed: 10.01.2019).
31. US: Most university business officers anticipate financial challenges ahead. ICEF Monitor. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://monitor.icef.com/2017/08/us-university-business-officers-anticipate-financial-challenges-ahead>. (Last accessed: 21.01.2019).

References

1. Matkovskiy, S. O., Hrynkevych, O. S., Vdovyn, M. L., Vilchynska, O. M., Marets, O., R., & Sorochak, O. Z. (2016). *Biznes-statystyka: navch. posib. [Business statistics: training. tool]*. Kyiv: Alerta [in Ukrainian].
2. Hryn, A. M., & Myndebrasova, O. S. (2013). Otsenka efektyvnosti upravleniya uchrezhdenyem VPO na osnove analiza rosta eho konkurentnykh preymushchestv [An Evaluation of the Effectiveness of Managing an IDP Institution on the Basis of Analysis of the Growth of Its Competitive Advantages]. *Unyversytetskie upravlenye: praktyka y analiz – University Management: Practice and Analysis*, 12, 66-71 [in Russian].
3. Hrynkevych, O. (2018). *Upravlinnia konkurentospromozhnistiu vyshchoi osvity v Ukraini: instytutsiyni analiz i monitorynh: monohrafiia [Managing Higher Education Competitiveness in Ukraine: Institutional Analysis and Monitoring: A Monograph]*. Lviv, LNU imeni Ivana Franka [in Ukrainian].
4. Hryshchenko, I. M., Tsymbalenko, N. V., & Nefedova, T. M. (2015). Pidvyshchennia efektyvnosti diialnosti vyshchykh navchalnykh zakladiv yak peredumova zabezpechennia potreb rynku pratsi [Improving the efficiency of higher education institutions as a prerequisite for meeting the needs of the labor market]. *Rynok pratsi ta zainiatist naseleння – Labor market and employment*, 2, 32-35 [in Ukrainian].
5. Deiaki pytannia oprylyudnennia informatsii pro diialnist vyshchykh navchalnykh zakladiv: nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy [Some Issues of Publication of Information on the Activities of Higher Education Institutions: Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine] (2015, February 19, № 166). www.zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0166729-15> (дата звернення: 15.01.2019) [in Ukrainian].
6. Kyivskiy natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka : informatsiia. Ofitsiyniy sait ZVO [Taras Shevchenko National University of Kyiv: information. Official site of ZVO]. www.univ.kiev.ua. Retrieved from <http://www.univ.kiev.ua> (28.03.2019) [in Ukrainian].
7. Lvivskiy natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka : informatsiia. Ofitsiyniy sait ZVO [Ivan Franko National University of Lviv: information [Electronic resource] // Official site of ZVO]. www.lnu.edu.ua. Retrieved from <http://www.lnu.edu.ua> (28.03.2019) [in Ukrainian].

8. Natsionalnyi universytet "Lvivska politehnika" : informatsiia. Ofitsiinyi sait ZVO [Lviv Polytechnic National University: information. Official site of ZVO]. [www. lp.edu.ua](http://lp.edu.ua). Retrieved from <http://lp.edu.ua> (30.03.2019) [in Ukrainian].
9. NTU "Kyivskiy politekhnichnyi instytut imeni Ihoria Sikorskoho" : informatsiia. Ofitsiinyi sait ZVO [NTU "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute": information. Official site of ZVO]. [www. kpi.ua](http://kpi.ua). Retrieved from <https://kpi.ua> (08.01.2019) [in Ukrainian].
10. Matiukh, S. A. (2013). Formuvannia kontseptualnykh zasad efektyvnosti diialnosti vyshchyykh navchalnykh zakladiv [Formation of conceptual foundations of the effectiveness of higher education]. *Ekonomichnyi chasopys-XXI – Economic Journal-XXI*, 5-6, 82–85 [in Ukrainian].
11. Padalka, O. S., & Kaleniuk, I. S. (2012). *Ekonomika osvity ta upravlinnia: posib. [Economics of education and management: a tool]*. Kyiv: Pedagogichna dumka [in Ukrainian].
12. Pytannia Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu Ukrainy "Kyivskiy politekhnichnyi": Ukaz Prezydenta Ukrainy [Questions of the National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic": Presidential Decree] (2004, August 30). [www. zakon.rada.gov.ua](http://zakon.rada.gov.ua). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023/2004> (18.01.2019) [in Ukrainian].
13. Pro zakhody shchodo pidvyshchennia statusu Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka: Ukaz Prezydenta Ukrainy [On measures to enhance the status of Taras Shevchenko National University of Kyiv: Presidential Decree] (2008, May 5). [www. zakon.rada.gov.ua](http://zakon.rada.gov.ua). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/412/2008> (18.01.2019) [in Ukrainian].
14. Pro vyshchu osvitu: Zakon Ukrainy [On higher education: Law of Ukraine] (2014, July 1, № 1556-VII) zi zminamy ta dopovnennjamy [zi zminamy ta dopovnennjamy]. [zakon.rada.gov.ua](http://zakon3.rada.gov.ua). Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (20.01.2019) [in Ukrainian].
15. Pro Kyivskiy natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka: Ukaz Prezydenta Ukrainy [About Taras Shevchenko National University of Kyiv: Decree of the President of Ukraine] (1999, November 25, № 1496/99) zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1496/99> (20.01.2019) [in Ukrainian].
16. Reitynh Top-200 Ukraina 2018. Osvitnii portal Ukrainy [Rating of the Top 200 Ukraine 2018. Educational portal of Ukraine]. [www. osvita.ua](http://osvita.ua). Retrieved from <https://osvita.ua/vnz/rating/60985> (12.01.2019) [in Ukrainian].
17. Sofyenko, M. B. (2016). Effektyvnost vyssheho obrazovanyia: mezhdru svobodoi y neobkhodymosti [The Efficiency of Higher Education: Between Freedom and Need]. *Professyonalnoe obrazovanye v sovremennom myre – Professional Education in the Modern World*, 2, 6, 358-364 [in Russian].
18. Hryshchenko, I. M. (2015). *Teoretyko-metodolohichne obgruntuvannia efektyvnykh finansovo-ekonomichnykh modelei rozvytku vyshchoi shkoly: monohrafiia (rukopys) [Theoretical and methodological substantiation of effective financial and economic models of higher school development: monograph (manuscript)]*. Kyiv [in Ukrainian].
19. Fyshbern, P. (1981). *Teoriya poleznosti. Yssledovanye operatsyi. Metodolohycheskye osnovy i matematycheskye metody [Theory of utility. Operations research. Methodological foundations and mathematical methods]*. Moskau: Mir, Vol. 1 [in Russian].
20. Kharkivskiy natsionalnyi universytet imeni V. N. Karazina : informatsiia. Ofitsiinyi sait ZVO [VN Karazin Kharkiv National University: information. Official site of ZVO]. www.univer.kharkov.ua. Retrieved from <http://www.univer.kharkov.ua> (08.05.2019) [in Ukrainian].
21. Shevchenko, L. S. (2016). *Universytetska osvita: ekonomichni priorytety ta upravlinnia rozvytkom: monohrafiia [Shevchenko LS University education: economic priorities and development management: monograph]*. Kharkiv: Law [in Ukrainian].
22. Aksom, H. (2018) Theoretical and methodological frameworks for studying institutional change in higher education. *Formuvannia rynkovoï ekonomiky v Ukraini – Formation of market economy in Ukraine*, 40, part. 1, 3-8 [in English].
23. Brint, S., Charles, T., & Clotflter, U. S. (2016). *Higher Education Effectiveness*. The Russell Sage Foundation Journal of the Social Sciences, 1, Vol. 2 [in English].
24. Estermann, T., & Claeys-Kulik, A. (2016). *Performance-Based Funding of Universities in Europe*. *International Higher Education*, 85, 31–35 [in English].
25. Growing questions about the business model for higher education in the US. ICEF Monitor. monitor.icef.com. Retrieved from <http://monitor.icef.com/2015/02/growing-questions-businessmodel-higher-education-us>. (Last accessed: 21.01.2019).
26. Lederman D., & Seltzer, R. The Rose-Colored Glasses Come Off: A Survey of Business Officers / Inside Higher Ed Survey of College and University Business Officers, 2017. www.insidehighered.com. Retrieved from <https://www.insidehighered.com/news/survey/survey-finds-business-officers-increasingly-considering-more-painful-options>. (Last accessed: 19.01.2019).

27. McCowan, T. Universities and the post-2015 development agenda: an analytical framework. High Educ 72:505–523. *www.link.springer.com*. Retrieved from <http://link.springer.com/article/10.1007/s10734-016-0035-7>. Doi:10.1007/s10734-016-0035-7. (Last accessed: 20.01.2019).
28. Osipian Ararat, L. Ukraine's universities have closed their doors and sent students on extended holidays until spring because of a lack of money to pay heating bills. *www.mail.google.com*. Retrieved from <https://mail.google.com/mail/u/0/#inbox/1613eb4357e92f00> (Last accessed: 19.12.2018).
29. The World University Rankings 2018. Ukraine. *www.timeshighereducation.com*. Retrieved from https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2018/world-ranking#!/page/0/length/25/locations/UA/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/stats (Last accessed: 21.03.2019).
30. University of the future A thousand year old industry on the cusp of profound change. Ernst&Young. Australia, 2012. *www.ey.com*. Retrieved from http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/University_of_the_future/-%24FILE/University_of_the_future_2012.pdf. (Last accessed: 10.04.2019).
31. US: Most university business officers anticipate financial challenges ahead. ICEF Monitor. *www.monitor.icef.com*. Retrieved from <http://monitor.icef.com/2017/08/us-university-business-officers-anticipate-financial-challenges-ahead>. (Last accessed: 21.01.2019).

Стаття надійшла до редколегії 17.01.2019

Прийнята до друку 13.03.2019

ECONOMIC AND STATISTICAL ANALYSIS OF THE UNIVERSITIES EFFICIENCY IN UKRAINE

M. Krupka, O. Hrynkevych, S. Sas

*Ivan Franko National University of L'viv
79008, м. Львів, проспект Свободи, 18*

e-mail: mkrupka@ukr.net, oghrynkevych@gmail.com, svitlana_sas@ukr.net

Crisis phenomena in demographic and migration processes all over the world make the management of higher educational institutions (HEIs) rethink approaches to competitiveness management, including economic efficiency.

The purpose of the article is to develop the system of indicators for the HEIs economic efficiency analysis and apply it to the study of Ukraine's HEIs. The authors propose to systematize the HEIs economic efficiency indicators on the basis of the human capital theory, institutional theory, the principles of system analysis, and the main areas of HEIs activity as particular units of market economy. Thus the proposed indicators system of the universities economic efficiency is structured according to the criteria of capacity (absolute values of indicators), performance (relative values of indicators), income diversification, as well as taking into account the main HEIs stakeholders.

The proposed system of indicators has been used to analyse the economic efficiency of the five Ukrainian universities, which were in The Times Higher Education World University Rankings 2018.

It was found that the special status of two HEIs in the capital of Ukraine (Taras Shevchenko National University of Kyiv and National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute") provides them with additional financial support, but not always contributes to high competitiveness in terms of economic efficiency. The leaders in terms of economic efficiency are Taras Shevchenko National University of Kyiv and V. N. Karazin Kharkiv National University. These universities have different levels of state financial support, at the same time achieving close ratings by academic reputation.

It is important to carry out a preliminary distribution of HEIs by types, highlighting in a special group of HEIs, which have a special research or other status in the country for a correct comparison of the HEIs economic efficiency and justification of their public financial and other types of support.

Key words: higher education, universities, economic efficiency, capacity, performance, income diversification, Ukraine.

ПОЛІТИКА УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ НА МЕДІЙНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИ

У. Макаренко

*Львівський національний університет імені Івана Франка
79008, м. Львів, проспект Свободи, 18
e-mail: makarenko@ucu.edu.ua*

Досліджено особливості проведення політики управління фінансовими ресурсами медійного підприємства та визначено головні її складові; висвітлено процес планування потреби у капіталі для створення основних засобів, нематеріальних активів й оборотних засобів; розкрито політику формування власного та залученого капіталу медійних корпорацій; охарактеризовано етапи політики фінансування необоротних активів та оборотних засобів; проаналізовано динаміку структури фінансових ресурсів і прибутковості підприємств України загалом та інформаційних й телекомунікаційних підприємств зокрема.

Ключові слова: фінансування, фінансові ресурси, власний капітал, залучений капітал, необоротні активи, оборотні засоби, політика управління, медійне підприємство.

Управління фінансовими ресурсами належить до головних завдань менеджера будь-якого підприємства, оскільки їхня структура та вартість значною мірою впливають на основні показники його фінансово-господарської діяльності й ефективність функціонування загалом. Ефективна система управління фінансовими ресурсами спроможна забезпечити реалізацію загальної економічної стратегії розвитку підприємства достатніми обсягами капіталу за мінімальною вартістю у чітко визначені терміни та з прийнятним рівнем ризику.

У сучасних умовах господарювання для багатьох підприємницьких структур актуальною є проблема фінансування економічного розвитку та підвищення ефективності використання наявних ресурсів. Розвиток ринкової економіки в Україні та досвід зарубіжних країн свідчать про високу залежність результатів діяльності підприємств від наявності у них ефективної системи стратегічного планування, яке вирішує завдання фінансового забезпечення управлінських рішень. Тому дослідження процесу планування потреби у фінансових ресурсах як важливої складової системи менеджменту вітчизняних медійних підприємств в умовах кризових явищ у національній економіці є актуальними.

Проблемам удосконалення управління фінансовими ресурсами суб'єктів господарювання присвятили свої праці такі вітчизняні та зарубіжні науковці: М. Д. Білик, І. О. Бланк, Є. Ф. Брігхем, Н. О. Власова, Я. Б. Дропа, Н. І. Дуляба, Т. А. Конєва, М. І. Крупка, О. О. Непочатенко, В. М. Опарін, М. І. Петик, А. М. Поддєрьогін, О. О. Терещенко та ін.

Зважаючи на значний внесок вчених у дослідження зазначеної проблематики, вона зумовлює потребу пошуку нових підходів до управління в частині формування політики мобілізації та використання фінансових ресурсів медійних підприємств, які були б адекватними у сучасних кризових умовах господарювання.

Метою статті є дослідження політики формування та використання фінансових ресурсів на медійних підприємствах України.

Політика фінансування медіакорпорацій є складовою фінансової політики поряд із управлінням активами, капіталом, інвестиційною політикою тощо. Систему фінансування підприємства, за класичним підходом, поділяють на фінансове забезпечення оборотних та

необоротних активів, або, як зазначено у Є. Бріггема [3], на коротко- та довготермінові фінансові рішення. Проте такий розподіл є досить умовним. Усі фінансові ресурси та напрями їхнього використання (активи) є взаємопов'язаними, оскільки один і той же вид ресурсів, наприклад, статутний капітал, може бути використаний на основні засоби та виробничі запаси одночасно. Окрім того, цілі політик фінансування оборотних і необоротних активів збігаються та полягають в оптимізації обсягу та складу фінансових джерел формування активів з позиції забезпечення ефективного використання власного капіталу й фінансової стійкості медіапідприємства. У такому випадку обидві політики можуть бути органічно поєднані в єдиному понятті – “політика фінансування діяльності підприємства” [7, с. 57].

Політику мобілізації та використання фінансових ресурсів сучасні медійні підприємства повинні формувати з урахування особливостей, планування грошових коштів, фінансування необоротних та оборотних активів, достатності власного капіталу та граничного обсягу залучення позикових засобів. Зростання її ефективності сприятиме максимізації прибутку та рентабельності, зміцненню фінансового стану у довготерміновій перспективі та зростанню ринкової вартості таких суб'єктів господарювання (рис. 1).

Рис. 1. Наукові підходи до формування політики управління фінансовими ресурсами медійних підприємств

Джерело: розроблено автором.

Забезпечення фінансової стабільності медійних організацій значною мірою залежить від ефективного використання фінансових ресурсів, в основі якого лежить процес планування їхнього формування та розподілу. Фінансове планування – це процес розроблення системи планових показників щодо забезпечення розвитку підприємства необхідними фінансовими ресурсами та підвищення ефективності його діяльності у майбутньому.

Планування капіталу суб'єкта господарювання охоплює такі процеси:

- аналіз інвестиційних можливостей підприємства;
- прогнозування наслідків ухвалених рішень з метою уникнення небажаних ситуацій у майбутньому;
- обґрунтування обраного варіанту фінансового плану та можливості ухвалення рішень;

- аналіз досягнутих результатів та зіставлення їх із цілями, які відображено у фінансовому плані [6, с. 165].

На практиці часто доводиться вирішувати проблеми визначення потреби медійного підприємства у капітальних та поточних витратах для виробництва відповідного обсягу медіапродукції (послуг) та забезпечення її відповідними фінансовими ресурсами. У результаті бюджетування досягається фінансова рівновага між потребою у виробничих засобах та необхідними для їх придбання фінансовими ресурсами.

В економічно розвинених країнах стабільну мінімальну потребу у фінансових ресурсах покривають з власного капіталу, а тимчасову різницю між максимальною та мінімальною – за допомогою коштів кредиторів. Прогнозування потреби в капіталі проводиться за видами діяльності. Головна частина грошових витрат суб'єкта господарювання пов'язана зі забезпеченням основної діяльності. Основою для визначення обсягу фінансових ресурсів, які необхідні для покриття таких витрат є бюджети виробництва і реалізації продукції. Їх розробляють на підставі обраної стратегії розвитку, наявного виробничого потенціалу з урахуванням показників збуту продукції. Для цього визначають потребу в капіталі для фінансування оборотних активів. За умов проведення відповідних розрахунків необхідно враховувати, що потреба в капіталі у цьому випадку виникає лише за наявності часового розриву між моментом відвантаження готової продукції зі складу та надходженням виторгів на рахунки підприємства [5, с. 61–61].

Важливе значення у забезпеченні фінансової рівноваги на медійному підприємстві, стабільної платоспроможності та ліквідності у процесі ухвалення рішень щодо джерел формування капіталу має дотримання таких правил фінансування.

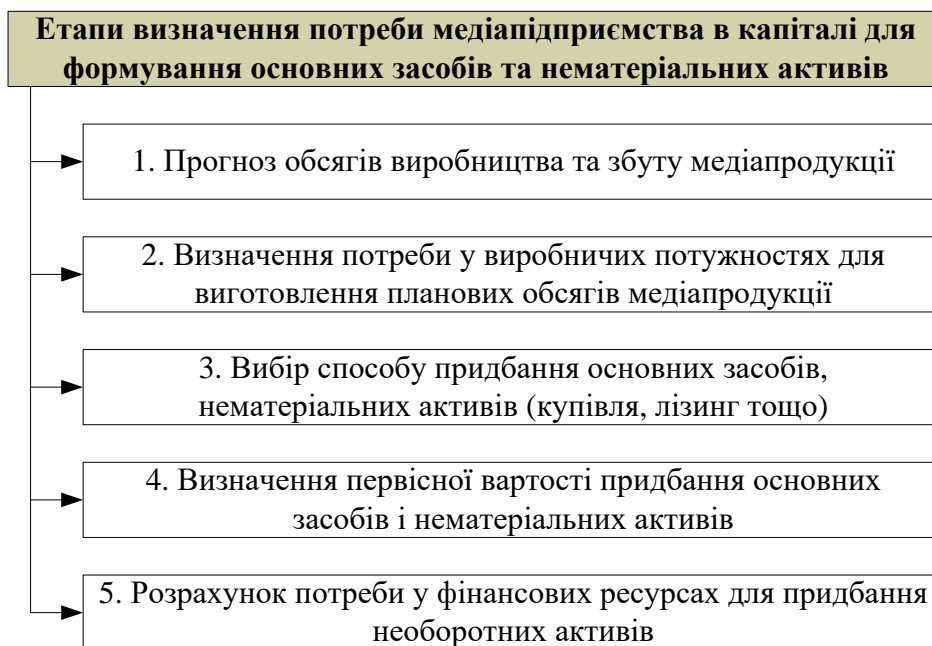
1. Золоте правило фінансування полягає в узгодженні термінів, мобілізації та інвестування фінансових ресурсів: капітал залучається на термін, який є більшим від його перебування в активах суб'єкта господарювання. У результаті його дотримання зберігається фінансова рівновага між обсягом фінансових ресурсів та інвестиціями. Їх забезпечують дві умови: необоротні активи за розміром дорівнюють постійним пасивам; обсяг оборотних засобів приблизно дорівнює поточним зобов'язанням. Дотримання цих вимог сприятиме досягненню стабільної ліквідності і платоспроможності. Тому узгодження процесу залучення та використання капіталу проводять на стадії планування його обсягу та джерел формування.

2. Правило вертикальної структури капіталу пов'язане з аналізом складу і співвідношення джерел формування фінансових ресурсів у напрямі дотримання визначеної пропорції між власними і позиковими коштами суб'єкта господарювання. Для його проведення розраховують коефіцієнти заборгованості та фінансової незалежності. Перший характеризує залежність підприємств від залучених джерел фінансування і визначається як відношення позикового капіталу до власного. При цьому збільшення заборгованості свідчить про зростання рівня фінансового ризику. Інший обчислюють діленням власних фінансових ресурсів на валюту балансу. В умовах визначення оптимальної структури капіталу враховують головну мету діяльності медійного підприємства – максимізація прибутку та ринкової вартості у довготерміновому періоді. Її можливо досягти за допомогою залучення додаткових фінансових ресурсів.

Для забезпечення фінансової рівноваги сума приросту пасивів та зменшення активів має дорівнювати обсягові зростання майна та зниження капіталу. Варто зазначити, що побудова такого балансу дає змогу виявити зміни планових показників та проаналізувати причини таких змін.

Плануючи показники балансу, їх потрібно перевіряти на предмет узгодженості з обраною фінансовою стратегією та дотримання правил фінансування, зокрема визначеного рівня структури капіталу, показника покриття необоротних активів за рахунок довготермінових пасивів тощо.

Порядок визначення потреби у фінансових ресурсах для придбання основних засобів і нематеріальних активів у структурно-логічному вигляді подано на рис. 2.

Рис. 2. Визначення потреби в основному капіталі медійних підприємств

Джерело: розроблено автором.

На обсяги потреби у фінансових ресурсах для придбання основних засобів і нематеріальних активів впливають такі чинники: вид діяльності (галузь); місце розташування суб'єкта господарювання; обсяги виробництва продукції та її види; первісна вартість активів, які заплановано придбати; вартість модернізації існуючих основних засобів; термін окупності інвестицій.

Сукупну потребу в оборотному капіталі на кінець планового року визначають додаванням сум часткових потреб, які розраховують за окремими елементами нормованих запасів цінностей та витрат виробництва медіапродукту. На діючих підприємствах розраховують приріст потреби в оборотному капіталі як різницю між її величинами на кінець та початок періоду і визначають джерела покриття.

Отже, в умовах визначення потреби медіакорпорацій у фінансових ресурсах головну увагу приділяють:

- фінансуванню виробничої та інвестиційної діяльності;
- налагодженню ефективних фінансових відносин із суб'єктами господарювання (банками, постачальниками, страховими компаніями тощо);
- визначенню напрямів прибуткового вкладення капіталу;
- виявленню та мобілізації резервів зростання фінансових результатів шляхом раціонального використання матеріальних, трудових та грошових ресурсів;
- аналізу напрямів забезпечення прибутковості медіапідприємства;
- контролю за їх мобілізацією та використанням.

Управління власними фінансовими ресурсами полягає у визначенні та реалізації ефективної політики щодо їхнього формування з внутрішніх і зовнішніх джерел. Збільшення власного капіталу за рахунок перших (прибутку), зазвичай, є найбільш прийнятним для медійних організацій, оскільки при цьому не збільшується його вартість. Однак фінансувати підприємство винятково за допомогою прибутку досить складно, оскільки для цього необхідно мати значний резерв нерозподіленої його частини. Це, своєю чергою, вимагає високорентабельної діяльності медійних підприємств, значних обсягів чистих грошових потоків, а також ефективної дивідендної політики, яка б забезпечила оптимальний розподіл прибутку, задоволення інтересів акціонерів і зростання вартості підприємства з капіталізованих фінансових ресурсів.

Фінансовою основою діяльності медіапідприємств є сформований ними власний капітал, управління яким пов'язано зі забезпеченням ефективного його використання та нагромадження з метою забезпечення майбутнього розвитку.

Прибутку, що залишається у розпорядженні суб'єкта господарювання, належить головне місце у складі внутрішніх джерел формування власних фінансових ресурсів. Він формує значну частину його власного капіталу, забезпечує її збільшення та зростання ринкової вартості. Важливу роль у складі внутрішніх джерел відіграють амортизаційні відрахування (особливо на підприємствах з високою вартістю основних засобів і нематеріальних активів), проте розмір власного капіталу вони не збільшують, а лише є засобом його реінвестування. Інші внутрішні джерела не відіграють вагомої ролі у формуванні власних фінансових ресурсів медійних організацій.

У складі зовнішніх джерел формування власного капіталу головне місце належить залученню додаткового пайового (внески у статутний капітал) та акціонерного (емісія акцій) капіталу. Для окремих медіапідприємств зовнішнім джерелом формування власних коштів є надана безоплатна фінансова допомога (зазвичай, її отримують конкретні державні засоби масової інформації). До зовнішніх джерел також належать безкоштовно передані підприємству матеріальні та нематеріальні активи.

Збільшення власного капіталу зі зовнішніх джерел, зокрема, коштів, залучених на фінансовому ринку, зазвичай, сприяє зростанню його вартості і зниженню ринкової ціни акцій. Проте у багатьох випадках це є необхідним заходом, особливо якщо суб'єкти господарювання мають високий кредитний рейтинг і позитивну репутацію на ринку. Для невеликих медіаорганізацій додаткове фінансування з власних коштів є досить проблемним, оскільки вони не можуть забезпечити достатній рівень капіталізації з прибутку і залучити капітал на ринку. Для них головним джерелом додаткового фінансування є різні види позик.

У будь-якому випадку при формуванні власного капіталу підприємства менеджери повинні враховувати вартість різних складових капіталу, можливість підприємства щодо залучення коштів на ринку, рівень прибутку та потребу в ресурсах для капіталовкладень, бажання акціонерів отримувати дивіденди визначеного рівня тощо.

З метою забезпечення ефективності управління власними фінансовими ресурсами на медіапідприємстві розробляють спеціальну політику, спрямовану на їхнє залучення із різних джерел відповідно до потреб господарського розвитку у майбутньому періоді. Вона є частиною загальної фінансової стратегії такого суб'єкта господарювання, яка полягає у забезпеченні необхідного рівня самофінансування його виробничого розвитку.

Розроблення політики формування власного капіталу медійного підприємства відбувається за такими етапами: 1. Аналіз формування власних фінансових ресурсів у попередньому періоді. 2. Визначення загальної потреби у власних фінансових ресурсах у плановому періоді. 3. Оцінювання вартості залученого власного капіталу з різних джерел. 4. Забезпечення максимального обсягу залучення фінансових ресурсів із внутрішніх джерел. 5. Залучення необхідного обсягу зовнішніх фінансових ресурсів. 6. Оптимізація співвідношення внутрішніх і зовнішніх джерел формування власного капіталу [2, с. 290].

У процесі визначення необхідного розміру власного капіталу оцінюють вартість його залучення із внутрішніх та зовнішніх джерел у розрізі головних елементів. Використовувати останні доцільно після реалізації усіх можливостей його формування за допомогою внутрішніх джерел. Головними внутрішніми джерелами залучення власних фінансових ресурсів суб'єкта господарювання є чистий прибуток та амортизація, тому насамперед треба передбачити можливості їхнього нарощення різними напрямками.

За умов фінансування з позикових фінансових ресурсів медійні підприємства мають враховувати рівень розвитку ринку боргових зобов'язань і можливості їхнього використання з метою формування позикового капіталу. Зазвичай, суб'єкти господарювання з невисоким кредитним рейтингом незалежно від рівня розвитку ринку корпоративних цінних паперів не мають змоги розмістити облігації на ринку та змушені залучати банківські кредити. Альтернативними джерелами фінансування для них є лізинг, факторинг та комерційна позика.

Управління капіталом в умовах становлення ринкової економіки має свою специфіку, яка зумовлена недостатнім розвитком фінансового ринку та позикового зокрема. Тому головні підходи до цього процесу дещо трансформуються.

В умовах вітчизняної економіки важко правильно визначити вартість акціонерного капіталу, оскільки дивіденди є нерегулярними, а їхній обсяг не має чітких тенденцій у часі та суттєво залежить від зовнішніх чинників, на які суб'єкт господарювання не має змоги впливати. Водночас менеджмент медійних підприємств має змогу реалізовувати дивідендну політику, яка не відображає інтересів акціонерів, проте у результаті нерозвинутого ринку акціонерного капіталу не сприяє впливу акціонерів і альтернативних їхніх вкладень. Тобто розмір дивідендних виплат (відповідно і вартість акціонерного капіталу) залежать від низки важко прогнозованих та часто суб'єктивних чинників, які визначають дивідендну політику підприємства. У результаті цього вартість акціонерного капіталу може бути значно меншою від позикового, тоді як у країнах з розвинутою ринковою економікою навпаки.

Отже, немає однозначного прояву ефекту фінансового важеля, за якого зростання частки позикового капіталу сприяє зменшенню його середньозваженої вартості, збільшенню прибутковості та підвищенню рівня фінансових ризиків.

Іншим чинником, який визначає політику управління є обмежені можливості медійних організацій щодо формування визначеної структури позикових фінансових ресурсів. Зазвичай, ринок корпоративних облігацій у постсоціалістичних країнах є нерозвиненим. Головним джерелом позикового капіталу є банківські кредити, які мають коротко- і середньотерміновий характер. Окрім того, підприємства не мають змоги залучати позикові ресурси у необмеженому обсязі, оскільки банки жорстко контролюють структуру фінансових ресурсів потенційних позичальників. Однак в умовах визначення кредитоспроможності позичальника, коефіцієнт фінансового важеля має бути більшим за 1, тобто якщо позикові кошти медійної організації переважають власні, їхнє подальше нарощення шляхом банківського кредитування є досить сумнівним. Проте таке обмеження досить лояльне, тому варто очікувати на його посилення у процесі співпраці із депозитними установами.

Усі зазначені вище чинники звужують обсяг та глибину завдань щодо управління фінансовими ресурсами в умовах вітчизняної економіки, які не стають від цього легкими, оскільки вирішення потребують такі проблеми:

- стимулювання збільшення власного капіталу шляхом нарощення прибутку в умовах нестабільної економіки;
- забезпечення зростання власних фінансових ресурсів, залучених із зовнішніх джерел (кошти нових інвесторів);
- досягнення достатнього рівня фінансування діяльності за допомогою позикових коштів в умовах обмеженого ринку банківських кредитів.

Під політикою фінансування необоротних активів розуміють систему принципів, які розкривають її сутність та головні вимоги до формування. Основні принципи політики фінансування необоротних активів:

- формування комплексного підходу до розроблення політики фінансового забезпечення необоротних активів. Вона повинна бути комплексною. Усі управлінські рішення щодо формування обсягу та структури основного капіталу, тісно пов'язані та впливають на подальшу ефективність його використання і результати діяльності медійних організацій загалом. Тому менеджмент формування необоротних активів розглядають як комплексну управлінську систему, яка розробляє управлінські рішення;
- забезпечення відповідності між обсягом залучених коштів та інвестиційними потребами медіапідприємств. Нестача капіталу не дає змоги профінансувати потребу в необоротних активах у повному обсязі. І навпаки, формування надлишкових фінансових ресурсів підвищує ризик зниження платоспроможності в умовах їх незалучення в обіг та породжує марнотратство. Лише залучення мінімально необхідного обсягу капіталу забезпечить придбання потрібних необоротних активів та мінімізує витрати на обслуговування отриманого фінансування;

- пошуку оптимальної структури сформованих фінансових ресурсів. Однією з головних засад ефективного функціонування медійного підприємства є підтримання високого рівня ліквідності та платоспроможності. Усі процеси, що пов'язані із фінансуванням необоротних активів не повинні погіршувати існуючого їх рівня. Вибір джерел мобілізації основного капіталу спрямований на формування оптимальної структури фінансових ресурсів з урахуванням коштів, які заплановано залучити. Дотримання цього принципу дає змогу суб'єктові господарювання мінімізувати витрати на залучення основного капіталу та підвищити йому ліквідність і платоспроможність;
- мінімізації витрат, пов'язаних із формуванням фінансових ресурсів. Процес мобілізації основного капіталу потребує певних витрат, які доцільно враховувати у процесі планування та створювати умови для їх зниження;
- забезпечення ефективного використання сформованого основного капіталу медійної організації. Цей принцип пов'язаний із необхідністю урахування умов зовнішнього інвестиційного середовища та кон'юнктури фінансового ринку. Фінансові ресурси необхідно формувати з урахуванням темпів інфляції та інших чинників, які впливатимуть на їхню вартість протягом усього терміну реалізації інвестиційного проекту;
- мінімізації проміжку часу між датою формування та використання інвестиційних ресурсів. Затримка фінансування відкладає терміни придбання та введення в дію необоротних активів. Зволікання з інвестуванням спричиняє втрату вартості основних засобів. Тому чим меншою буде часова відстань між цими процесами, тим нижчими будуть витрати, пов'язані з фінансуванням необоротних активів [4, с. 45–47].

Політику фінансування необоротних активів розглядають як складову інвестиційної діяльності. Важливим етапом її реалізації є формування інвестиційних ресурсів, який за своєю сутністю відповідає процесу фінансування. Розглянутий вище взаємозв'язок фінансування та інвестування свідчить про наближеність політики формування та використання капіталу. З огляду на зазначене, пропонуємо розуміти політику фінансування необоротних активів як систему принципів, методів та заходів формування із доступних за вартістю придбання й уведення в дію основних засобів і нематеріальних активів з метою забезпечення виробничого процесу на високому технологічному рівні та підвищення конкурентоспроможності медійного підприємства у довготерміновому періоді.

Визначення її ефективності має керуватися її здатністю сприяти досягненню цілей підприємства. Крім того, залучення основного капіталу не повинно погіршувати фінансову стійкість та платоспроможність медіапідприємства.

Отже, політика фінансування необоротних активів є важливим елементом системи управління фінансовими ресурсами та пов'язана із формуванням майна й капіталу медійної організації.

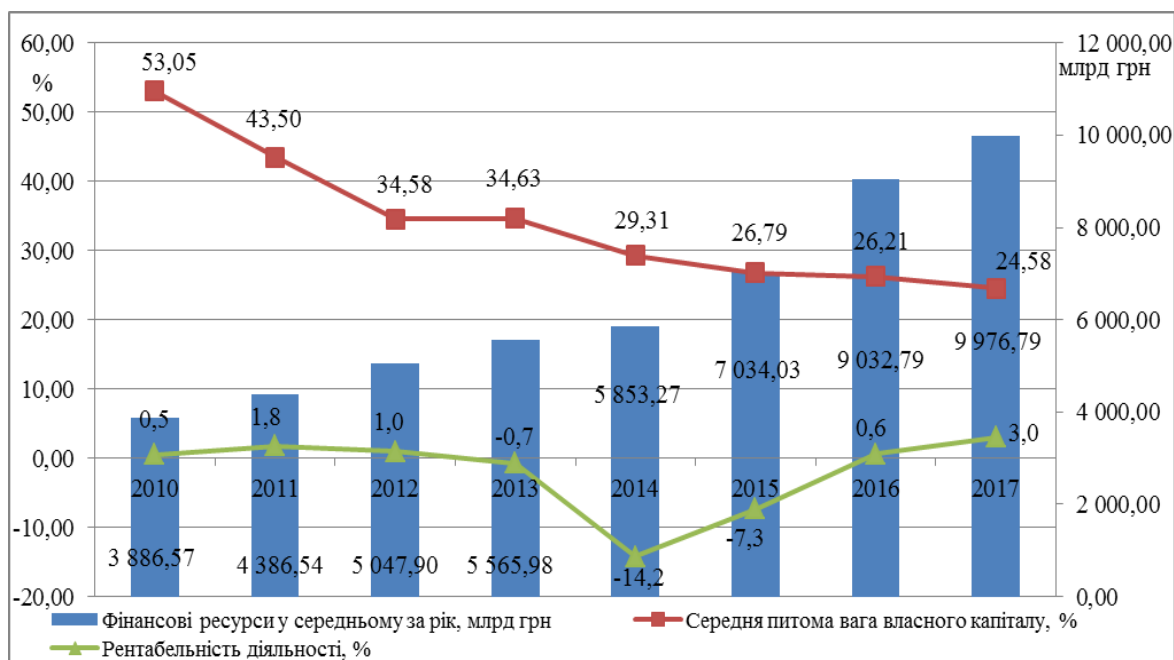
Проблеми фінансування оборотних активів підприємства пов'язані із вибором співвідношення їх постійної і тимчасової частини та довго- і короткотермінових джерел мобілізації. У процесі формування оборотних засобів визначають суму та частку власного оборотного капіталу, який є у підприємства. З двох суб'єктів господарювання, які працюють в однакових умовах і мають рівну суму оборотних активів, вищий рівень платоспроможності матиме підприємство із більшим обсягом власних обігових коштів, оскільки поточні зобов'язання у нього значно менші. З огляду на це, фінансування оборотних активів або формування власного оборотного капіталу розглядають як важливу систему забезпечення платоспроможності суб'єкта господарювання. З управлінських рішень, пов'язаних із мобілізацією оборотного капіталу, значну увагу приділяють вибору політики його формування, яка визначає дії фінансових менеджерів та буває трьох видів: консервативна, агресивна й поміркована [1, с. 188–189].

Менш агресивна політика передбачає фінансування системної складової оборотних активів за рахунок середньо- та довготермінових позик, що позитивно впливає на ліквідність і фінансову стійкість та сприяє збільшенню середньої вартості фінансових ресурсів медіапідприємств. Варто зазначити, що кожній стратегії фінансування притаманний той чи інший вид ризику, а її реалізація відбувається шляхом змін в оборотних активах та поточних зобов'язаннях, а не в структурі довготермінових позик.

Якщо порівняти усі три види моделей фінансування оборотних активів підприємства, то варто зазначити, що вони відрізняють лише структурою джерел формування оборотного капіталу, а саме: найменша частина власних й довготермінових обігових коштів та найбільша питома вага короткотермінових спостерігається у консервативній моделі. В агресивній політиці все навпаки: найбільшу частку займає власний і довготерміновий позичений капітал, а найменшу – короткотерміновий.

Використання поточних коштів, хоч і знижує рівень платоспроможності, проте має такі переваги над довготерміновим позиковим капіталом: нижча вартість залучення порівняно із короткотерміновим та вища гнучкість, яка дає змогу оперативно реагувати на зміну кон'юнктури товарного та фінансового ринків. Отже, визначення виду політики фінансування оборотних активів є одночасно й вибором між рівнем фінансового ризику та рентабельності капіталу суб'єкта господарювання. Сучасні українські медійні підприємства мають незначний обсяг власного капіталу, інвестованого в оборотні активи. Крім того, банки України майже не видають довготермінових позик для інвестування в обігові засоби, тому суб'єкти господарювання не мають змоги обирати консервативну політику фінансування оборотних активів і надають перевагу агресивній моделі. Стабілізація національної економіки і кон'юнктури фінансового ринку зокрема дасть змогу підприємствам обирати моделі фінансування оборотних активів у ширшому діапазоні [1, с. 194].

Динаміка фінансових ресурсів як головної складової діяльності суб'єктів господарювання України зображена на рис. 3.

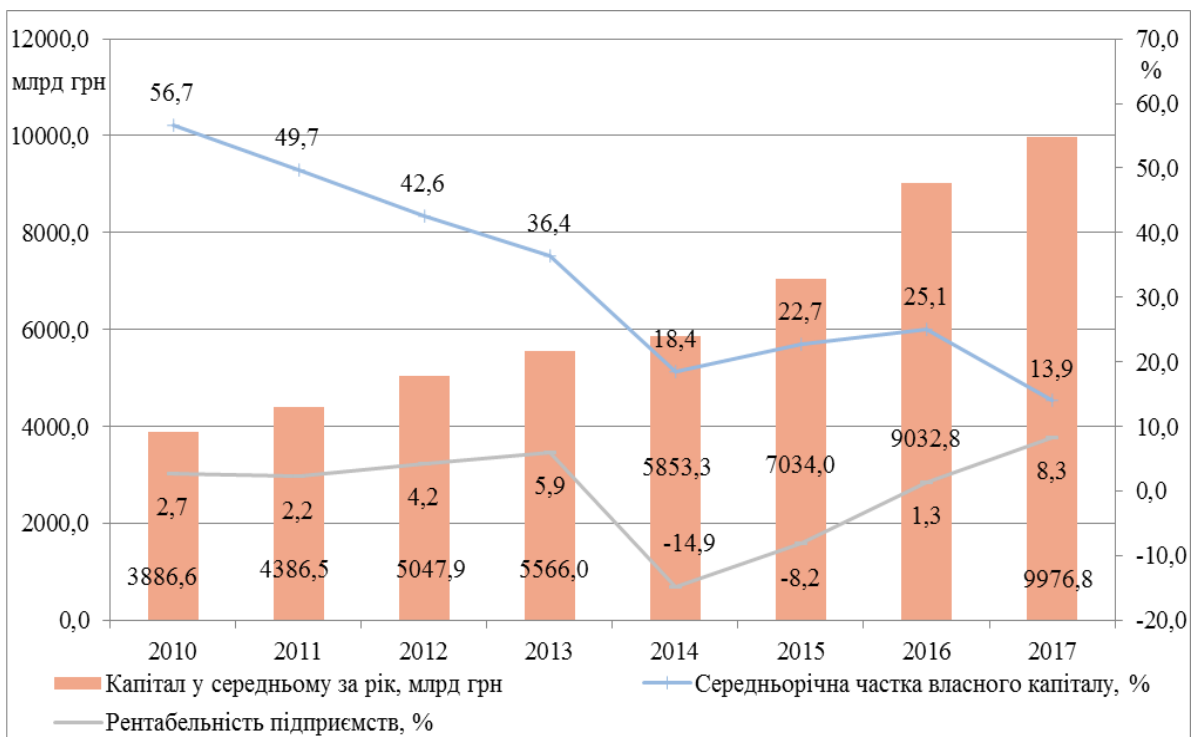
Рис. 3. Динаміка середньорічних обсягів фінансових ресурсів, частки власного капіталу та рентабельності діяльності підприємств України у 2010–2017 роках

Джерело: складено автором на підставі [8].

Наведені дані свідчать про постійне зменшення частки власного капіталу у вітчизняних суб'єктів господарювання і зростання їхньої залежності від зовнішніх джерел фінансування, що є негативним явищем, оскільки сигналізує про загальне погіршення фінансового стану українських підприємств. За період 2010–2017 років ця частка знизилася на 28,47 відсоткових пункти, хоча обсяг фінансових ресурсів загалом постійно збільшувався. Зауважимо, що протягом 2014–2016 років вітчизняні суб'єкти господарювання працювали збитково, проте рівень збитковості поступово знижується і в 2017 році їхня діяльність виходить на прибутковий рівень. Важливо

значити, що для забезпечення безперервної виробничо-господарської діяльності у кожного підприємства має бути достатній обсяг фінансових ресурсів, а їхня структура має сприяти досягненню планового рівня прибутковості, зміцненню фінансової стійкості, забезпечувати достатній рівень платоспроможності та зростанню ринкової вартості загалом.

Динаміка капіталу та рентабельності медійних підприємств подана на рис. 4. Як показує діаграма, динаміка питомої ваги власного капіталу у фінансових ресурсах за аналізований період у загальному знизилася на 42,8 відсоткових пункти, що майже у два рази більше ніж по підприємствах України загалом. Це свідчить, що вітчизняні медійні корпорації суттєво втратили фінансову автономію та наростили фінансування із залучених джерел. Фінансові ресурси у період 2010–2017 років характеризувала стабільна тенденція до зростання (у зазначений період їхній обсяг зріс більш ніж у 2,5 рази). Зазначимо, що діяльність медіа, за винятком 2014 та 2015 років, завжди була прибутковою. Протягом 2017 року рентабельність медійних підприємств зростає більш ніж у шість разів (з 1,3 % до 8,3 %). Це вимальовує позитивні тенденції у діяльності цих суб'єктів господарювання.

Рис. 4. Динаміка середньорічного обсягу капіталу, середньорічної частки власного капіталу та рентабельності діяльності інформаційних та телекомунікаційних підприємств України у 2010–2017 роках

Джерело: складено автором на підставі [8].

Отже, підприємства України за 2017 рік загалом погіршили структуру капіталу, проте суттєво наростили прибутковість та загальний обсяг капіталу, що є позитивною тенденцією на майбутнє. Політику мобілізації фінансових ресурсів сучасні медійні підприємства повинні формувати з урахуванням особливостей планування грошових коштів, фінансування необоротних та оборотних активів, достатності власного капіталу та граничного обсягу залучення позикових засобів. Зростання її ефективності сприятиме максимізації прибутку та рентабельності, зміцненню фінансового стану у довготерміновій перспективі та зростанню ринкової вартості суб'єкта господарювання.

Список використаної літератури

1. Білик М. Д. Управління фінансами державних підприємств / М. Д. Білик. – К. : Знання, 1999. – 312 с.
2. Бланк И. А. Финансовый менеджмент: учеб. курс / И. А. Бланк. – К. : Эльга, Ника-Центр, 2004. 656 с.
3. Брігхем Є. Ф. Основи фінансового менеджменту: пер. з англ. / Є. Ф. Брігхем. – К. : Молодь, 2007. 1000 с.
4. Власова Н. О. Ефективність політики фінансування необоротних активів підприємств торгівлі: монографія / Н. О. Власова, М. В. Чорна, С. О. Зубков ; Харк. держ. ун-т харчування та торгівлі. – Харків: ХДУХТ, 2008. – 267 с.
5. Геллер Є. Б. Аналіз основних методів процесу бюджетування на підприємстві / Є. Б. Геллер // Агросвіт. – 2013. – №19. – С. 60–64.
6. Дуляба Н. І. Планування потреби підприємства у фінансових ресурсах / Н. І. Дуляба, Х. В. Борсук // Науковий вісник НЛТУ України. – 2012. – Вип. 22.2. – С. 165–170.
7. Конєва Т. А. Політика фінансування та фінансова політика підприємства: співвідношення понять / Т. А. Конєва // Наукові праці. Економіка. – 2010. – Вип. 113, Т. 126. – С. 55–60.
8. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим роботи : www.ukrstat.gov.ua (Дата звернення: 15.02.2019).

References

1. Bilyk, M. D. (1999). *Upravlinnja finansamy derzhavnyh pidpryemstv [Management of State Enterprise Finance]*. Kyi'v: Znannja [in Ukrainian].
2. Blank, Y. A. (2004). *Fynansovyy menedzhment: uchebnyy kurs [Financial management: a training course]*. Kyev: El'ga, Nyka-Centr [in Russian].
3. Brighem, Je. F. (2007). *Osnovy finansovogo menedzhmentu: per. z angl. [Fundamentals of Financial Management: trans. from English]*. Kyi'v: Molod' [in Ukrainian].
4. Vlasova, N. O., Chorna, M. V., & Zubkov, S. O. *Efektivnist' polityky finansuvannja neoborotnyh aktyvnyh pidpryemstv torgivli: monografija [Effectiveness of the Financing Policy for Non-current Assets in Trade Enterprises: Monograph]*. Hark. derzh. un-t harchuvannja ta torgivli – Hark. state. food and trade. Harkiv: HDUHT [in Ukrainian].
5. Gjelljer, Je. B. (2013). *Analiz osnovnyh metodiv procesu bjudzhetuvannja na pidpryemstvi [Analysis of the basic methods of the budgeting process at the enterprise]*. *Agrosvit – Agro-world*, 19, 60–64 [in Ukrainian].
6. Duljaba, N. I., & Borsuk, H. V. (2012). *Planuvannja potreby pidpryemstva u finansovyh resursah [Planning the need of the enterprise in financial resources]*. *Naukovyj visnyk NLTU Ukrai'ny. – Scientific Bulletin of NLTU of Ukraine*, 22.2, 165–170 [in Ukrainian].
7. Konjeva, T. A. (2010). *Polityka finansuvannja ta finansova polityka pidpryemstva: spivvidnoshennja ponjat' [Financing policy and financial policy of the enterprise: the ratio of concepts]*. *Naukovi praci. Ekonomika. – Scientific works. Economy*, Issue 113, Vol. 126 [in Ukrainian].
8. *Oficijnyj sajт Derzhavnoi' sluzhby statystyky Ukrai'ny [Official site of the State Statistics Service of Ukraine]*. www.ukrstat.gov.ua. Retrieved from [http: www.ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua) (Data zvernennja: 15.02.2019).

Стаття надійшла до редколегії 27.02.2019

Прийнята до друку 13.03.2019

DETERMINATION OF THE FAIR PRICE OF GOODS AS PART OF THE IMPLEMENTATION OF THE FINANCIAL STRATEGY OF THE COMPANY

U. Makarenko

*Ivan Franko National University of Lviv
79008, Lviv, Svoboda Avenue, 18
e-mail: makarenko@ucu.edu.ua*

The role of prices as an important tool of the marketing mix, involved in ensuring the competitiveness of goods defined. The importance of optimal pricing for the goods, at the stage of entering the market, analyzed. A hypothesis, called the “Paradox of consumers low price rejection”, the essence of which lies in the limited action of the law of demand for products with limited

information, formulated. A market research, the results of which have confirmed basic provisions of the hypothesis of paradox of consumer's low price rejection conducted. The influence of consumer's subjective perception and psychological characteristics on the demand for new products with limited information analyzed. As a result of graphing the demand for goods, which were used as the object of market research, the definition of "optimal point" formulated. Detected coefficient that allows to evaluate extent of the deviation of the value price for a product in the optimum point from the average market prices for similar products – "optimal coefficient". Hypothesis of information uncertainty influence on the level of demand for the product formulated. The necessity and directions for further research, as well as possibilities for the practical using of the results of the conducted research, determine.

Key words: setting prices, the process of pricing, paradox of consumer's low price rejection, optimal point, optimal coefficient, hypothesis of information uncertainty influence on the level of demand for the product.

УДК 339.92

ЄВРОПЕЙСЬКЕ СПІВТОВАРИСТВО І ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В СУЧАСНИХ ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ

І. Михасюк

*Львівський національний університет імені Івана Франка
79008, м. Львів, проспект Свободи, 18
e-mail: mihasiukir@ukr.net*

Українське підприємництво, як і у високо розвинених країнах ЄС повинно спиратися на компетенції кожного працівника, його освіту, кар'єрні задатки, знання, їх зберігання, оновлення заради розвитку інноваційного виробництва конкурентоспроможної продукції. Останнім часом Україна вже просунула свої товари у всі доступні ніші в країнах ЄС. Вітчизняна економіка має значний потенціал, який перевищує обсяги реалізації за окремими, несистемними контрактами, що серед іншого вимагає запровадження фінансових механізмів стимулювання розвитку вітчизняного бізнесу. А щоб конкуренція стала більш дієвою, доцільно роль держави звести до необхідності забезпечити неможливість обмеження конкуренції, поставити монополії під контроль. Надія – на сильну і незалежну від тиску групових інтересів виконавчу владу, професіоналізм урядових структур, регулятивну роль держави.

Ключові слова: підприємництво, інновації, конкуренція, біржі, професіоналізм.

Сучасне підприємництво в Україні, як і у високо розвинених країнах спирається на знання, на компетенції кожного працівника, його освіту, кар'єрні задатки, тощо. У цьому випадку йдеться лише про ті знання, які потрібні співробітникам у процесі їхньої трудової взаємодії, їх збереження, оновлення та відкидання у разі старіння. Мова, насамперед, про розвиток інноваційного виробництва, що вимагає посилення державних стимулів до вкладання коштів на наукове виробництво. Мотивація до осучаснення знань залежить від наявної стійкої організаційної культури на підприємстві, сприятливого морального клімату в колективі.

На особливу увагу заслуговує розвиток малого підприємництва, маркетингової складової, яка включає використання наявних баз знань на практиці, застосування їх у конкурентному середовищі та здатність впливу на економічні процеси підприємства, аналіз макроекономічного середовища функціонування та зіставлення можливостей підприємства з реально існуючим ринковим попитом на продукцію. Комунікація знань підприємства передбачає взаємодію знань організації з даними та вимогами споживачів і створення нових знань, які дозволять сформувати раніше не існуючі конкурентні переваги задля задоволення нових вимог споживачів продукції.

Посилення екстремальних умов в Україні регулює зростання проблем підприємництва, інноваційної інтеграції, яка, зокрема, в країнах ЄС набуває глобалізаційного виміру. Починає формуватися глобальна інноваційна економіка.

Впровадження нової техніки вимагає від держави відповідних стимулів розвитку виробництва, ставить перед підприємством складні завдання щодо впровадження технологічних і продуктивних інновацій. Управлінські рішення такого роду мають перспективні наслідки, тому що в подальшому викликають технологічну і, найчастіше, економічну переривчастість господарської діяльності підприємства і ведуть, як правило, до істотної зміни конкурентних позицій, появи нових ринкових суб'єктів, які, зокрема в Україні, в нинішніх екстремальних умовах, повинні бути скеровані в бік посилення ефективності ВПК (оборона, торгівля зброєю). До стратегічних пріоритетів соціально-економічного розвитку держави, конкретного регіону належать, насамперед, реструктуризація і розвиток промислового комплексу, сільського господарства, розвиток села, розвиток транспортної

системи, енерго- та ресурсозабезпечення, розвиток інженерно-комунальної інфраструктури і будівництва. Сьогодні важливим серед стратегічних пріоритетів України є забезпечення обороноздатності країни, інтенсивний розвиток підприємств оборонного воєнно-промислового комплексу.

Недосконалість українського законодавства, відсутність реальної підтримки з боку держави, незахищеність авторських і майнових прав, а також техніко-економічні та кадрові чинники загроз і викликів, з якими зіштовхуються торговельні компанії в Україні, послаблюють економіку країни, процеси регулювання економіки. Проте держава й далі повинна дерегулювати процеси обмеження втручання в поточну діяльність суб'єктів господарювання при розробленні та просуванні нових товарів на ринок у спосіб повноцінного запровадження процедур ринкового нагляду відповідно до міжнародних норм і практики країн ЄС. Йдеться, насамперед, про розвиток потенціалу готовності українських товарів до виходу на ринки країн світу, збільшення випуску конкурентоспроможної високотехнологічної продукції. Проте в українській економіці й далі посилюється вплив інвестиційних капіталів з огляду на відсутність гарантій безпеки для інвестора та високий ступінь ризику, а також недостатній розвиток інфраструктури сприяння підприємству, сприяння інвесторам у реалізації інвестиційних проєктів. Мова йде про активне залучення прямих іноземних інвестицій, серед яких особливу роль відіграють інвестиції транснаціональних корпорацій. В економіку регіонів України все більше входять іноземні компанії, зокрема, й лідери світового виробництва, які утворюють глобальні відтворювально-інвестиційні цикли і за рахунок просторової маневреності у використанні факторів виробництва досягають такої фінансової потужності та конкурентоспроможності, які дають змогу вплинути на економічну політику. Разом з тим у зовнішній торгівлі використовується такий привабливий інструмент, як низька ставка кредиту.

До актуальних запитів українських підприємств треба віднести також економічну безпеку країни, яка передбачає захищеність інтересів держави та інших суб'єктів господарювання. Саме захищеність тісно пов'язана з іншими складовими економічної безпеки. Останнім часом Україна вже просунула свої товари у всі доступні ніші в країнах ЄС, у яких продукція товаровиробників користується попитом. Вітчизняна економіка має значний потенціал, що перевищує обсяги реалізації за окремими, несистемними контрактами. Адже продовольчі товари не можуть пробитися на зовнішній ринок, що серед іншого вимагає запровадження фінансових механізмів стимулювання розвитку вітчизняного бізнесу.

Сьогодні в Україні, щоб конкуренція стала більш дієвою, доцільно роль держави звести до необхідності забезпечити неможливість обмеження конкуренції, поставити монополії під контроль. Наше ринкове господарство повинно забезпечити поєднання високої економічної ефективності та соціальної справедливості, реалізувати орієнтацію на вдосконалення та ідентифікацію впливу основних факторів конкурентоспроможності – людського та науково-технічного потенціалу.

Для України важливим торговим партнером є наша сусідка Польща. Після вступу Польщі до ЄС польсько-українська торгівля відбувається у рамках угоди про партнерство та співпрацю ЄС з Україною. Одне з положень цієї угоди передбачає створення зони вільної торгівлі при виконанні певних вимог, забезпечення прикордонної торгівлі, яка складається із дрібної “човникової” торгівлі мешканців прикордонних місцевостей, організованої “човникової” торгівлі та неофіційної (напівофіційної) торгівлі. У дрібній “човниковій” торгівлі та масштабнішій “човниковій” торгівлі задіяні дві групи громадян: дрібні “човникові торговці”, що мешкають у прикордонній місцевості, купують і продають дрібні партії товару під час поїздок через кордон, і “човникові торговці”, діяльність яких більш масштабна та краще організована (продаж в основному контрабандних товарів). Основними видами товарів, що вивозять до Польщі, є сигарети, алкоголь та бензин, ціни на які в Україні дещо нижчі. Своєю чергою, основними статтями імпорту з Польщі є продукти харчування, одяг, взуття, панчішні вироби, санітарно-гігієнічні товари, парфуми та косметика, побутові товари.

Для подальшої всебічної економічної співпраці, як в Україні, так і в Польщі, необхідно створювати відповідну інфраструктуру, яка б обслуговувала торговельно-економічну сферу економіки. У зв'язку з цим необхідно запустити механізми фінансової підтримки реалізації

експортно-імпортних трансакцій шляхом кредитування таких операцій і страхування експортних кредитів, забезпечити нормальне функціонування інституцій, які підтверджували б достовірність і надійність торговельних партнерів та банківських установ, задіяних у таких трансакціях. Відповідним державним інституціям необхідно прискорити роботу щодо реального впровадження у життя українсько-польської Угоди про визнання результатів сертифікації, провівши взаємне атестування десятків випробувальних лабораторій в Україні і Польщі. Це дозволило б зняти чимало проблемних питань для українських і польських підприємств при проведенні процедур отримання сертифікатів відповідності імпортних товарів вимогам національних стандартів, вимогам ЄС.

Важливим інфраструктурним елементом економічного співробітництва є розбудова, організаційне та технічне забезпечення функціонуючих прикордонно-пропускних пунктів, зокрема на українсько-польському кордоні, у відповідності до стандартів, прийнятих Європейським співтовариством. Однак, повноцінне функціонування цих та інших комунікаційних коридорів, шосейних доріг, трансєвропейських транспортних коридорів можливе лише за умови створення сучасної транспортної інфраструктури, перш за все, на українському боці прикордоння (готелі, автозаправні та ремонтні станції, мережа сучасних торговельних точок, ресторани, туристичні фірми, банки і, особливо, автомобільні шляхи сполучення).

Співпраця з ЄС, з іншими західними країнами-сусідами в подальшому вимагає подолання нинішніх зовнішніх та внутрішніх чинників, не забуваючи, що прагнення до одержання економічних вигід і переваг однією країною стосовно інших країн у масштабах світової економіки шляхом використання силових методів у різних формах, є константою новітніх умов розвитку людства.

Важливим елементом в українсько-польських відносинах залишається євро регіоналізація. А для цього, щоб українсько-польські євро регіони (Євро регіон “Карпати” “Буг”) функціонували так, як, наприклад, польсько-німецькі, Україні потрібно формувати їх “знизу” на економічних інтересах сілрад, гмін, у протилежному випадку мова про українсько-польську євро регіоналізацію залишиться поки що проблематичною.

Польща, як і інші країни ЄС, ставши лідером у розробці новітніх електронних та інших технологій, забезпечила собі монополне право контролю інформаційних потоків. Продукуючи новітні виробничі технології, високорозвинені країни Заходу реалізують на світовому ринку товари вищої якості і встигають оновити свою технологічну базу та налагодити випуск нового покоління продукції до того, як решта країн встигнуть досягти їхніх вчорашніх стандартів. Інші держави приречені або тиражувати морально застарілі західні виробничі зразки, одержуючи від цього мінімальний прибуток, або задовольнятися сферами, що не потребують високих технологій, зокрема сільським господарством і видобувною промисловістю, ціни на продукцію яких загалом не високі. Відомо, що найрозвиненіші країни, що виготовляють й експортують новітні технології, мають надприбутки. За ними йдуть держави – виробники товарів. Найменші ж доходи у тих, хто змушений спеціалізуватися на експорті сировини, зокрема, сільськогосподарської.

Як член ЄС, Польща зобов’язується лібералізувати галузі, які й надалі знаходяться під державним контролем. У перші роки членства найважливіші зміни повинні відбутися на транспортному ринку – залізничному, авіаційному, а також телекомунікаційному та інших ринках. Від дня вступу до ЄС Польща прийняла митний тариф цієї спільноти. Усі правила товарообміну ґрунтуються на торговельних умовах, які Європейський Союз уклав попередніми роками. Для України, як імпортера товарів з Польщі, це означає зниження середньої митної ставки на імпортовані товари, натомість для експортерів – збільшення конкурентоспроможності товарів, що виробляють у Польщі. Дотеперішні торговельні партнери польських підприємств з-поза меж ЄС також намагаються отримати значні прибутки через торговельну політику Євросоюзу.

Для запобігання впливу міжнародних фінансових організацій та для зниження фінансової залежності України, насамперед, варто розробити довготермінове стратегічне управління державним зовнішнім боргом, навчитись обслуговувати цей борг, вжити адміністративні заходи щодо припинення відтоку капіталів з країни. Йдеться, насамперед, про контроль над експортними цінами, повернення валютної виручки бартером у зовнішній торгівлі, жорсткі митні процедури,

посилення боротьби з контрабандою, розрахунками через офшорні зони. При цьому особливу увагу варто приділити лібералізації короткотермінових відсотків, зокрема, переливові капіталу. Останні потрібно контролювати за допомогою фіскальних та монетарних чинників. Фінансові ринки можна лібералізувати за умови підтримки міжнародних фінансових інституцій.

Україна, як і країни, які проводять фінансову глобалізацію, посилюють “мікродиктатуру”, тобто зміцнення фінансів підприємств усіх форм власності. А тісна співпраця країни з МВФ, як джерелом поповнення бюджету, виступає як гарант для зовнішніх кредиторів. Але, щоб Фонд міг надати кредит країні, він повинен почути від кредиторів, що в цій країні є труднощі, які визнаються кредиторами, що вона проводить реформи.

Основою системи середньострокового бюджетного планування вважається, перш за все, спрямування фінансових ресурсів держави відповідно до стратегічних пріоритетів: система має вбудовані механізми захисту від тиску поточних змін; підвищення стійкості державних фінансів та посилення фіскальної дисципліни, що досягається шляхом обмеження бюджетних асигнувань і фактичних видатків у майбутньому граничними значеннями відповідно до фіскальних цілей уряду.

Однією із складових державної політики є фінансування та страхування експорту. Ця функція покладається на державні експортно-імпорتنі банки. Крім них, виконанням такої функції займаються галузеві міністерства, агенції співробітництва з міжнародного розвитку та інші організації. У багатьох країнах діє система податкових пільг на імпорт технологій інноваційної продукції.

Система політики підтримки та стимулювання експорту повинна базуватись на торгівельно-політичній підтримці, в основі якої знаходяться комплексні дослідження потенціалів закордонних ринків для реалізації української продукції, що забезпечуватимуть надання експортерам якісних та своєчасних інформаційно-консультаційних послуг, активна участь з просування товарів національного виробництва українських підприємств та торгівельних представництв. Ключовою функцією держави є також забезпечення функціонування інституцій фінансування та гарантування експортних операцій. У частині податкового регулювання основним завданням є обґрунтування та запровадження ефективних стимулів та пільгових складових.

У країнах ЄС при складанні середньострокового бюджетного плану встановлюються цільові показники й індикатори результативності. Середньострокові ліміти видатків не підлягають змінам упродовж каденції уряду та не залежать від обсягу доходів, котрі надійшли до бюджету. Така система сприяє дотриманню фіскальної дисципліни й затверджених планів прибутків і видатків.

Для вирішення проблем, які сформувались у сфері зовнішньої торгівлі регіонів України, вчені пропонують виконати такі заходи.

1. Активізація заходів щодо підтримки українських експортерів для припинення падіння темпів українського експорту, зокрема: стимулювання експорту до країн-членів ЄС через імплементацію Угоди про асоціацію між Україною та ЄС і запровадження норм міжнародних стандартів.

2. Вирішення проблеми заміщення експорту важкої промисловості в результаті збільшення у структурі експорту регіонів продовольчих товарів. По-перше, необхідно відповідно і вчасно зреагувати на ці зміни та пристосувати до них зовнішньоторговельну політику регіонів. По-друге, важливою є підтримка експорту важкої промисловості шляхом відповідних пільг і преференцій експортерам машинобудівної продукції.

3. Дотримання принципів ведення ліберальної торгівельної політики і утримання від протекціоністських заходів у контексті введення в дію режиму зони вільної торгівлі.

4. Усунення неефективної системи відшкодування ПДВ, що є ключовою проблемою для експортерів, а також розвиток інших фінансових інструментів стимулювання експорту.

5. Стимулювання імпорту енергоносіїв з ЄС і Білорусі, зокрема провадження політики заміщення імпорту нафти і газу з Росії імпортом з ЄС і Білорусі. Підтримка регіональних програм з енергоефективності, оскільки основна роль енергоносіїв у загальному обсязі імпорту регіонів показує високий потенціал для її зростання, також стимулювання продажу електроенергії, виробленої з альтернативних джерел енергії.

Виконання цих заходів дозволить провести зміни в просторовій структурі зовнішньої торгівлі держави, а саме переорієнтацію зовнішнього вектора регіонів України та зміни ринків збуту зі звичних на ринки ЄС.

Однак у разі закупівлі товарів, робіт і послуг без використання системи Prozorro, за умови, що вартість предмета дорівнює чи перевищує 50 тис. грн, але є меншою за 200 тис. грн, замовники обов'язково оприлюднюють звіт про укладені договори впродовж одного дня з дати укладання договору.

У сучасній економіці посилення ролі фондового ринку трансформує значення фондових бірж. На сьогодні складно уявити більш "узагальнену" економічну інформацію, на яку реагує більшість економічних агентів, ніж біржова. Динаміка фондових індексів однозначно є більш "вживаною" інформацією у фінансовому менеджменті на усіх рівнях управління. Описана ситуація характерна насамперед для т.з. "старих ринків", де фондові біржі справді є потужними фінансовими центрами.

В Україні фрагментарність біржового ринку створює суттєві перешкоди для використання біржової інформації. Відповідно на часі наукове обґрунтування шляхів посилення ролі біржової інформації в інформаційній моделі вітчизняного фондового ринку. Проте якщо окремі фінансові інституції в Україні стрімко розвивалися, то біржовому ринку не вдалося отримати потужні стимули для зростання. Окремі спроби не перекривають загальної негативної тенденції. Адже торгівля цінними паперами в Україні сконцентрована переважно на позабіржовому сегменті, оскільки учасники ринку не зацікавлені у проведенні операцій на фондових біржах (з особистих міркувань).

В Україні фондові біржі об'єктивно не здатні повноцінно виконувати свої функції, що нівелює роль біржової інформації у прийнятті фінансових рішень різноманітними економічними агентами. Виправлення ситуації пропонується в комплексному підході до створення інституційних передумов для підвищення транспарентності в корпоративному секторі України. Адміністративні заходи в цьому напрямі будуть недостатньо ефективними, скоріше мова повинна йти про забезпечення ринкових (насамперед, мова йде про фінансовий ринок) переваг для тих корпорацій, які забезпечують високий рівень фінансової комунікації, стабільності.

Сьогодні на часі реалізація антикризових програм. У нинішніх екстремальних умовах не існує унікальних антикризових програм, навіть коли симптоми макроекономічної рівноваги в них однакові. Стабілізаційні заходи, які повинні розроблятися з урахуванням, передусім, таких параметрів національної економіки, як основні джерела або причини інфляції, стан державних фінансів та внутрішнього ринку капіталів, технологічний рівень виробничої бази, ступінь диверсифікації та конкурентоспроможності вітчизняної продукції на зарубіжних ринках, характер економічних та валютно-фінансових труднощів.

Ще на початках становлення незалежності України наші консультанти з країн ЄС зі своїх позицій нав'язували нам модель неолібералізму під девізом якнайшвидше витіснити державу з економіки, тобто чим менше держави, тим краще. Як і тоді, на початках становлення ринкової економіки, тим паче сьогодні, необхідною умовою успішного виконання стабілізаційної програми має стати сильна і незалежна від тиску групових інтересів виконавча влада. Проте така влада може домогтися успіху лише тоді, коли основна частина економічно активного населення готова йти на значні жертви і поступки. В Україні ці жертви є марними через корупцію, некомпетентність державної влади, відсутність необхідної правової бази. Тим часом, перехідний період ставить особливо високі вимоги до рівня професіоналізму урядових структур, регулятивної ролі держави.

Список використаної літератури

1. Карп'як М. О. Зовнішньоекономічна діяльність регіонів України в умовах російської агресії: структурні особливості / М. О. Карп'як, Н. М. Попадинець // Регіональна економіка. – 2016. – № 1. – С. 56.
2. Бірюк С. О. Біржова компонента інформаційного середовища вітчизняного фондового ринку / С. О. Бірюк // Економіка та держава. – 2016. – № 8. – С. 44.

References

1. Karpyak, M. O., & Popadynech, N. M. (2016) Zovnishnoekonomichna diyalnist regioniv Ukrayiny v umovax rosijskoyi agresiyi: strukturni osoblyvosti [Foreign economic activity of regions of Ukraine in conditions of Russian aggression: structural features]. *Regionalna ekonomika – Regional economy*, 1, 56. [in Ukrainian].
2. Biryuk, S. O. (2016) Birzhova komponenta informacijnogo seredovyshha vitchyznyanogo fondovogo rynku [Stock market component of domestic stock market information environment]. *Ekonomika ta derzhava – Economics of this country*, 8, 44. [in Ukrainian]

Стаття надійшла до редколегії 06.02.2019

Прийнята до друку 13.03.2019

THE EUROPEAN COMMUNITY AND PROBLEMS OF UKRAINIAN ENTREPRENEURSHIP IN MODERN EXTREME CONDITIONS

I. Mikhasiuk

*Ivan Franko National University of Lviv
79008, Lviv, Svoboda Avenue, 18
e-mail: mihasiukir@ukr.net*

Ukrainian entrepreneurship, as well as in highly developed EU countries, must rely on the competence of each worker, his education, career tools, knowledge, storage, updating for the development of innovative production of competitive products. Recently, Ukraine has already promoted its products to all available niches in EU countries. The domestic economy has considerable potential that exceeds the volume of sales under individual, non-system contracts, which among other things requires the introduction of financial mechanisms to stimulate the development of domestic business. And to make competition more effective, it is advisable to reduce the role of the state to the need to ensure that competition cannot be restricted, to put monopolies under control.

In order to prevent the influence of international financial organizations and to reduce financial dependence, Ukraine should first of all develop long-term strategic management of public external debt, learn to service this debt, and take administrative measures to stop the outflow of capital from the country. First of all, it concerns the control of export prices, the return of foreign exchange barter in foreign trade, rigid customs procedures, intensification of the fight against smuggling, settlements through offshore zones.

An important trading partner for Ukraine is our neighbor Poland. Following Poland's accession to the EU, Polish-Ukrainian trade is carried out under the EU's Partnership and Cooperation Agreement with Ukraine. One of the provisions of this agreement provides for the creation of a free trade area, stock exchange activity. However, the participants of the stock market of Ukraine, as well as partially Poland, are not interested in conducting operations on the stock exchanges (for personal reasons). Therefore, they are not able to fully fulfill their functions, to influence economic and monetary and financial difficulties, to fulfill the stabilization program. Hope for a strong and independent pressure on group interests of the executive, professionalism of governmental structures, regulatory role of the state.

Key words: entrepreneurship, innovation, competition, exchanges, professionalism.